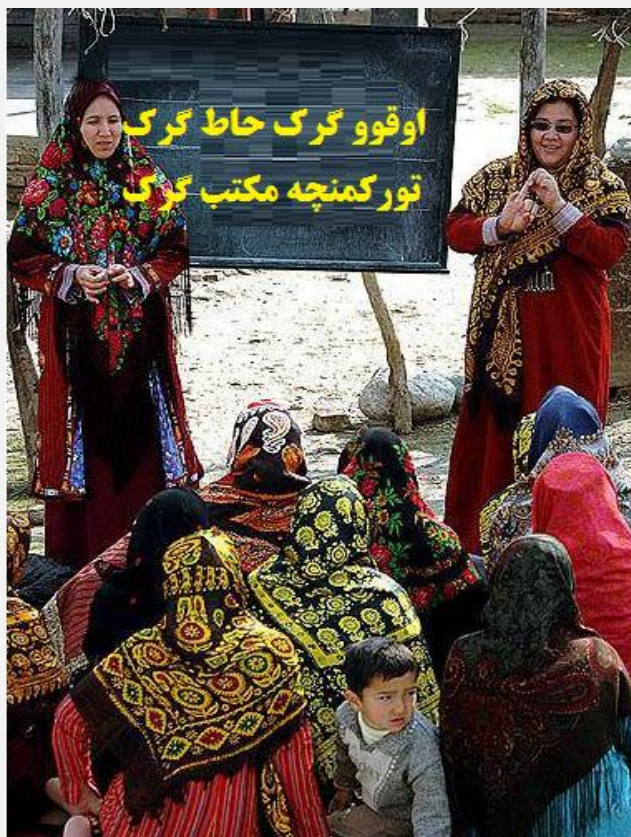

ملی دیلیمیز حاقنندا اویلانمالار

آرنه گلی

ژانویه ۲۰۱۳

ایچیندا آکیلر

- ۲ ----- بیز کیم؟-----
- ۷ ----- ملی دیلیمیزه قوو انمالی -----
- ۹ ----- تورکمنصأ حرالی تورکمنلر...-----
- ۱۷ ----- ملی منتالیتت -----
- ۱۹ ----- دیلترینگ اولگی بیلن -----
- ۲۱ ----- ملی دیلیمیزی بایلاشدیرمالی -----
- ۲۳ ----- ایراندا پارس دیلی نأدیپ رسی دیل بولدی؟-----
- ۳۳ ----- بیزینگ دیلیمیز هم بایدیر -----
- ۳۶ ----- انه دیلیمیزده یازماق ملی بورچدیر -----
- ۳۸ ----- دیلیمیزینگ قادیمیتی هم بایلیغی حاقیندا -----
- ۴۶ ----- ملی دیلیمیزه ایه لیق قیلایلینگ -----
- ۵۰ ----- نوایی: محاکمه الغتین -----
- ۵۳ ----- ملی دیلیمیزده رفورما -----
- ۵۵ ----- دیلکترلینگ أهمیتی باراسیندا کلام آغیز سؤز -----
- ۵۷ ----- تورکمنیستاندا دیلکترلر و...-----
- ۵۹ ----- پارس دیلینه گیرن تورکی سوزلر -----
- ۱۰۰ ----- الپ- بی میزینگ دورلی گؤرنیشی -----
- ۱۰۲ ----- تۆرکمن دیلی باراسیندا قوشولان قوشغولار -----

بیز کیم؟

(مانگقورتلیق حاقیندا کلام آغیز گوررینگ)

ییرینی آتا- بابا دأپلریندن داشلاشدیریب، گچمیشینی اونوتدیریب، اؤز حالقی نینگ ملی و روحی بایلیقلارینا دوداق چؤویره درجه سیننه یتیرماگه سیاسی ترمینولوگیدا "الینه اتمک" دییلیار. البنه/ الیناسیون سؤزی نینگ مانیسینا دولی دوشونمک اوچین قیرقیزستانینگ دونیا بللی یازجیسی چنگیز آیتماتوف ینگ "عاصیرا بارابارگون" رومانینی اوقاماغینگیزی ماصلاحات بریارین. شول رومان اساسیندا تورکمینیستان- تورکیه کینوماتوگرافلاری نینگ اورتاق صوراتا دوشورن فیلیهی- ده دیسنگ تأسین. شول فیلمده تورکمینیستان مشور آرتیستکاسی مایاگؤزل آی مادوا و حوجادوردی نارلیف، تورکیه لی طارق تارجان یالی آرتیستلر اؤز روللارینی دیسنگ باشارجانگی یرینه یتیریدیرلر. رومان یا- ده فیلم شنیه باشلانیار. پاراخات اوتوران تورکرینگ اوستونه چین طاراپیندان سیل یالی آقیپ گلین "ژوان- ژوان" دینن واغشی یرتوبار هجوم ادیب، اولاری غیریار، ماللارینی تالایار و بیگیتلرینی قول اتمک اوچین یسیر آلیپ گیدیار. یسیر دوشنلرینگ آراسیندا طوی توتوب اؤیله نیپ دوران حانینگ اوغلی- دا (فیلمده یول آمان/ طارق تارجان) بار.

"ژوان- ژوان" لاریسیر آلیپ گتیرن بیگیتلرینگ ساجلارینی سیریب، تازه سویولان دوینینگ حامینی تلپک یالی ادیب اولارینگ باشینا یاپشیران یالی ادیب داقیب، ال-ایاقلارینی دانگیپ گونینگ آشاغیندا یاتیریلار. بیرنأجه گوندن سونگرا حام غاتاپ باشلایار وونی گه یدیریلن آدامی غاتی غینایار. اونونگ ساجی بولسا ترسینه یاغی به ینسینا طاراپ اؤسیار. غاراض شنیدیب اول اؤز گچمیشینی اونودیپ، تازه حوجابین ینگ قولونا اؤوریلیار. بو واقعدان آی، ینل گچیار. یول آمانینگ اجه سی (فیلمده مایاگؤزل آی مادوا) اوغلونینگ گؤزله گینه چیقیار. چوپانه اؤریلن حان اوغلونی تاپیار. اونو آلیپ غاچجاق بولیار. اما یول آمان اؤز اجه سیننی تانامایار. اجه سیننی چاغالایقدان اونونگ بونوندا داقیلان دوومانی جینگگبراددیب باشلایار. یول آمان یرآز اویلانیپ گچمیشینی یادلاچاق بولیار ولی واغشی

اول پارسجا "روزی به درازی قرن" آدی بیلن ترجمیه بولاندیر.

حائىنگ سركرده سى: "اول عىال سنگ دوشمانىنگ، اونى آتىپ اۆلدىر" دىيىپ يول آمانا بو يوروق برىار. يىگىت گۆزىنى غىرېمانى، اجه سىنى اوقا توتوپ اۆلدوربار. اينه بو يىگىت دولى مانگقورتلاشان ياغى مانگىزى/ به ينىسى غوران(مانگ = مانگىز، قورت = غورىماق)

مانگقورت بولان آدم سۆگونجه، كآينجه، كمسىدمآ بو يون بولبار، اوندا بوز اتلار غارشى دوشونجه دو يوندىن يوق. اول برىلن بو يوروغى، گۆركزمانى گۆز يوموپ يرينه يتىار، برىلن بو يوروق حاقىندا اويلاننوق، اونونگ اويلانماغا حاقى يوق، اونگا گۆزى- ده يته نوق، بارىپ ياتان "لپبه ى آقا". "تلپك گتىر دىيسنگ، كله گتىر بار". مانگقورت ياد مدنىتى اۆزىنگكى يالى سۆيبار، اونگا ايخلاص بىلن حىذمات ادىار.

يورت باسارلار حالقىنگ گرچك اوغوللارنى سايلاپ اولارى اۆز "اوسن" مدنىتلىرىنده يتىشىدىرمك! اوچىن مركزه ايرىلار. اولارىنگ آنكىنى زآهرلآپ، اشىتمه دىك حوش سۆزلىرى بىلن به يىنلىرىنى يو يارلار و اولارى صادىق غولا اۆويرىلار. (آتش بدون دود سرىالينده تهرانده اوقاپ دكتر بولوپ توركمىنصأحرا اۆورىلىپ گلن پالاس ىنگ رولى). بىز بو تراگه دىانينگ ارضاشانىنگ دۆورىنده عامالا آشىرىلاندىغىنى بىلبارىس. تهراندا اوقاتماق بهاناسى بىلن يىرتوپار توركمىن يىگىدىنى آلىپ گىتىدىلر. بندرشاه (حأضبرى بندرتوركمىن) و آسترابادا (حأضبرى گورگن) شآهرلىرىنده به يىنلىرى يو يوان مركزلر دۆره تدىلر. شول مركزلرده اوقاپ يتىش توركمىن يىگىتلر سونگرا "توده" يا- دا "دموكرات" پارتىانىنگ اكتبوستلىرىنه اۆورىلىپ، اولارىنگ پروياگاندا سىنى ايخلاص بىلن، جان ادىپ يۆره تدىلر. بو پروسس حتى پهلوى رژىمى آغدارىلاندىن سونگام، بو گونلرم دوام ادىپ گلىبار. نه باتىر يىگىتلرىمىز فداىى لارىنگ يا- دا پارسلارىنگ باشغا يىر سىياسى پارتىاسى نىنگ يا- دا قورىانى بولدىلار و بولوپ گلىبارلر.

يىرىردى غان چايقامازدان باسىپ آلىپ بولمايشى يالى، تالانگچىلار گۆزدىكن يوردى نىنگ آدملىرىنى "واغشى"، "غالنامان" ... دىيىپ اولارى غارالاب، هجوم اتماگه اساس دۆره دىلارلر. كولونىالىستلر اىلكىنچى تاپقىردا بو يون اگن حالقىنگ باىلىغىنى تالايارلار، دورا- بارا اول حالقىنگ تارىخىنى، دىلىنى، مىلى بوسانجىنى قالىلاشدىرىپ، اولارى يوق اتمگىنگ اوغرونا چىقىبارلار. عالمى سوماقلىرىنى يوللاپ، ازلن حالقىنگ آراسىندا اۆز مكبرى پلانلارنى عامالا آشىرماغا سىنانشىبارلار. ارضاشانىنگ دۆورىنده توركمىنصأحرادا حاربى مكدىلر يولا قويولىپ، توركمىن يىگىتلرىنى زور بىلن اول يرده اوقادىپ، به يىنلىرىنى زآهرله دىلر. آياغا غالمالزى يالى ازلن حالىق حور- حومسى ساقلانىبار. مونگا غارامان اكر- ده اولار باسىبالجىلار غارشى غوزغالانگ توروزايسالار غىزغىن گولنه، اوق- ياراغ ايشلاپ باشلاىبار. بو كزك

باسىبالجىلار بارگويچى بىلن ازىلن حالقى ماسغارالاپ، اوستوندن گولپ، ينگىشلىرىنى طويلايارلار. (شىلات دىن فىلمدە حوجامحمدىنگ- داود رشيدى نىنگ، شىلات ينگ رئيسى- قىدكچيان طاراپىندان ماسغارا ادبلىشى يالى). موندان ينىلاک ارک- اختيار، مردلىک قادالارى بوزوليار. بئىلە ياغدايى دۇرتمىدە باسىبالجىلارنىڭ پسخىولوگىك قوللوقلارى بارگويچى بىلن ايشلە دىليار. پهلوى رۇمى نىنگ حکم سورن ۵۰ يىللىق دۇرىندە بو شوم سياست اۇز ميوە سىنى بردى. سونگقى دۇويرلردە حتى توركىمنچە گپلە مانى اونودان ماشالالارا دوش گليندى.

يورت باسارلاريسير بولان حالقى مانگقورتلاشدىرماق اوچىن هر دورلى فاكوتورلاردان حتى دىن دن هم پنىدالانىارلار. اولارا اۇزىنى ساتان ملا- مفتى لىر گرک. مونگا يىز هم پهلوى هم- دە حاضىبرى دۇورده شايات بولدوق. رۇم طاراپىندان كاپىر آخونلاريمىزنىڭ آغزىنا امگىزىك برىليار. انتك سىلاخ- مزدا ماشىن و... اولارى رۇمىنىڭ حىذمتكارىنه اۇويريار. اونسونگ جمعىندە تاثيرلى بولوپ بىلجىك روحانىلار رۇمىنىڭ ادن- اتدىلىگىنه "يوق" دىيىپ بىلە نوقلار. اوبادىر، شأهر آدلاريمىزى پارسلاشدىرسىنلار، درىدان قاچاق بالىق اولايارلار دىيىپ يىگىتلىرىمىزى پاىخىن اتسىنلر، تاپاودى يوق اولار بو ياغدايا غارشىلىق گۇركىزىپ بىلە نوقلار. باسىبالجىلارنىڭ ظالىم سياساتىنا بويون اگمە دىك حاقىقى روحانىلاريمىز بولسا اىزارلانىار، اولارا اۇلوم حاوپى اباىندىرلىيار.

مانگقورت بولان آدم "حأ، دوغرىدىر" دىمكىن باشغا زادا ياراتوق. اول حتى عالىم يا- دا يازىچى بولاندا- دا، اۇز حالقى نىنگ حاقىقى، اينگ دروايس طالالارى بىلن مشغوللانمان، اونىق-اوشاق مسئلە لىر بىلن گويمىنار. شئىلە اومىدسىز ياغدايدا حالق اۇز آرزو-اىسلگىرىنى دويشلىرىندە، دستانلارنىنا، اپوسلارنىدان گۇزلە يار. سالتىرغانان، گۇروغلى، ماغتىموقولى يالى شاخصىتلىرىنگ اوبرازلارى بىلن ياتىپ تورىارلار. "قاهرىمانا ماتأچ بولان حالقىنىڭ داد گونىنه" دىن ناقىل بو ىردە اۇز ايدىنگ مىثالىنى تاپىار.

مانگقورت "ىل نىردن اۇسسە شول طاراپا غىشارىار". شئىلە ياغدايا دوچار بولان يىراپنتللە گنتىنگ دورموشىنى شئىلە صوراتلاندىرسا بولار:

اول اىلكى بادا داشاردان اباىنان مدنىتىنگ آراسىندا ارىپ، آسىمىلە بولىار.
اىكىنچى تاپغىردا اونگا سانجى دگن يالى شوكة بولىار. اىندى "بارسا گلر يا- دا بارسا گلمز" بولونگ چاترىغىندا دوراندىغىنى آنكىپ غالىيار. بو تاپغىردا اول اۇز حالقى نىنگ چكىپ گلىان جىرىنى اۋورنماگە

سینانشیار. اما مونی توپس یۆره کی بیلن دال، مکانیکی گۆرنیشده- کیچی دیلدن بآرده ادیار. شول سیأپدن حالقینگ یۆره گینده اورناشیپ بیلمه یار. جانسیز ماشین یالی دوپغولانبار. اوچونجی تاپغیردا جادیلانان دونی سیرپ تاشلاپ، سؤوش دونونی گه بیأر و اؤز حالقی نینگ ایسلگ- آرزولارینی بیان ادپ باشلایار. چاغالاری بیلن انه دیلینده گورلیشیار. ینلار بوی "اینترناسیونالیزمه" "حالقارینگ دوستلویغینا" دن قوللوی نینگ پوچدیغینا دولی گۆز یتیریار. موندان بویانا اول اؤز ناسیونینا/ حالقینا قوللوق اتماگه ائمتیلیار. شوللوق بیلن اول اؤزینی تاناپ باشلایار. "اؤزینی تانان ولی" دیلیبیدیر.

قورقی دوگی/ عالاماتی آیریلیپ باشلانسونگ اول یورت باسارلارینگ غارشیسیندا باشینی دیک توتماغی باشاریار. ایندی اول اؤزینی تازه دن دونیا اینن یالی، حاقیقی انسان یالی دوپبار. اونونگ هر بیر سۆزینده "واطان"، "ایل-گون" سؤیگوسی مۆچ اوربار. حالق اونونگ داشینا یئغناشار. اونونگ دوشونجه سینده "ارکینلیک" بیلن "حالق" بیر- بیریندن آیرلماز" اوغورداش سۆزلره اؤورلیار. کؤمورینگ مونگ غات یرینگ آستیندا الماسه اؤرلیشی یالی، ییزینگ بو اینتله گنتیمیز- ده تاپلانیپ باشلایار، کسگیر المازا اؤرلیار. شئله لیک بیلن تازه بیر اینانچ دؤره یار. اینه اوندان سونگ اول "ییز کیم؟" دیپ اؤزینده سوراغ بریار.

آدم پاخیر گۆزونی آچپ داش- تۆوه رگینی تاناپ باشلانسونگ اونونگ آنگیندا مونگ دورلی سوراغ دؤره یار. اول ایلیک بادا انه- آتاسینی، یادی- یاقینی، قونگشی- قولامینی تاناماغا سینانشیار. خاص دوغروسى اؤزینی تاناماغا سینانشیار. تورکلرینگ ایلکینجی سۆزلیگی دوزن کاشغارلی ماخمیدینگ "دیوان لغات تورک" اثرینده ایکی آدم دوشوشاندا "کیملردن بولیارسینگ" دین سوراغینگ بریلیانیدیگی، سورالان آدم بولسا "یدی آرقاسینی" تانامالیدیغینی بللاپ گچیار. گچمیشینی بیلمه دیگینگ، گلجگی بولماز" دین آتا سۆزدن پاهیم آلیپ، خیوه حانی ابولغازی نینگ بویروغی بیلن یازیلان "شجره تراکمه" دین اثریندن بیرمیثال گتیریاریس:

بیرماحال آسوده اوتوران تورکلرینگ اوستونه دوشمان چوزوپ، بار حالقی غیریار. غیریغینچیلیقدان سانلیجا آدم غوتولپ، گور جنگله غاچپ آتیار. اولار اول یرده یاغی "ارگنه قون دا" یاشابریارلر. سانلاری کؤلیار. بیرباردا اولارینگ آنگیندا: "ییز کیم" دین سوراغ دؤره یار. اولار آتا یورتلارینی تاپماق اوچین یولا دوشیارلر. گور جنگل ینگ ایچینده نیرأ گیتجکلرینی بیلمه یارلر. شوندا "بوزقورت" (بوز=

خاکستری) اولارا: " اگر- ده شو اولی داشینگ آرقاسیندا اوت یاقسانگیز کۆمور داش اریپ، سیزه یول آچیلار" دییارهم اولاری ساغ-آمان آتا یورتلارینا ا شیریار. اولارینگ آتا یورتلارینا باریب طوی توتان گونی ۲۱- نچی مارسه/ تازه ینلا غابات گلندیگی- ده آیدیلیر. شوندان سونگ هر ینلینگ شو گونینی یۆریته دابارا بیلن بللاپ گلیپدیرلر. ارگنه قون دان یورتلارینا گلیشلرینه اولی داغیینگ آرقاسیندا اوت یاقیب گچلگه تاپیلانیدیغینی یاتلاماق اوچین، حان، اوتدا غیزیب دوران دمیری اورماق بیلن طوی باشلاپدیر.

اینه بو- دا تازه ینلینگ باشغاچا آیدیلاندا نوروزینگ تورکرینگ آراسیندا اولی دابارا بیلن بلله نندیگینه بیر دلیل. یۆنه دوشمانلارینگ یالان تأثیرینه دوشوب، "نوروز پارسلارینگقی، کردلرینگکی" دینن پروپاگانداسی و ییزینگ آخونلاریمیزینگ اسلامدا بار بولان بایرامچیلیقلاری یاوار ادنلیگی سبألی تاره ینل/ نوروز بایرامینی بلله مان گلدیک.

بوروایاتی یاتلاماقدان ماقصادیم هر بیر حالقینگ اۆزینی تانیماغا ایچدن سیزیب گلیان دوینغولاری نینگ باردیغینی گۆرکزمکدن عبارت. بو پایم دورلی آدملاردا، دورلی غاتلاقلاردا آز- کان تاپاوتلی بولیر. کیم- ده کیم باشیمیزا اؤرتیلن غارا پردانی تیزراک سیریب، اوندان حالاص بولسا، شونچا- دا تیز اۆزینی تاناپ ولی لیک درجه سینته یتیار.

دوغوسی، حاق یولونی، حاقیقاتی تامپاق آنگسات هم دأل. اونی "یدی غات یرینگ آستیندا" گیزلأپدیرلر. حاقیقاقات بیر ماحال "قیرات" بولوپ گلیار، گۆروغلی بگ اونی تامپاق اوچین اودا- سوا اوروپ، قالاندار اشگینه گیریار، یا- دا ماغتیمغولی شاهیر حاقیقاتی دوشونده گۆرن ارلردن سوریار. ارتکی لریمیزده "حاقیقاتینگ"، "دیرلیک سووینگ" گۆزلیگنده دینن تنمالاردا- دا اونی گۆرسه بولیر.

کأماحال "یر غاتی بولسا، اؤکوز اؤکوزدن گۆره ر" دییلیشی یالی ییز- م دردلریمیزه ام بولجاق درمانی اؤز آرامیزدان دأل- ده شول بلانی باشیمیزه سالان دوشمانلاردان آریاریس. باشیمیزا اینن بلا- بترینگ سبأییی دینگه داشاردان آبانان حاویلاردا گۆرمانی، " بلانینگ صاپی نینگ اؤزیمیزده دیگی- ده اونودیریس. بو بارادا شنیلله روایات بار:

" بیر ماحال گور جنگل ینگ ایچینده آلا غالمالغال توریار. کیچی آغاچلار باریب غارری آغاچا: " پالتا دینن بلا تاپیلدی، باریمیزینگ کۆکونی کسپ گلیار، ناتسک" دییارلر. اوندان غوجا آغاچ: " بارینگ گۆزینگ اونونگ یرزادی حۆکمان اؤزومیزدن دیر" دییار. گۆرسه لر پالتانینگ ساپی آغاچدان اکتی".

یا- دا چویشانینگ جانی اونیق چاگه دن، داشدان، اونونگ غانیم دوشمانی- دا داش دیغینی یادلایلینگ.

بیز اؤز انه ديليميزه، ملی مدنيتيميزه کم بها غاراساق، دوشمانلاريميزنگ حشلله قاقايپ بگنجکلری ایکوچسيزدير. اوندان گلینگ دوستلاريميزی شاد، دوشمانلاريميزی مات" ادیلینگ.

ملی ديليميزه قووانمالی دیلسیز انسان حایواندان پارخی یوقدور.

هر ملتده بولشی کیمین بیزینگ گؤزل تۆرکمن حالقی ميزینگ هم قووانیپ بويسانار یالی، اؤرأن غادیی هم بای گیچمیشه ایه بولان دیلی بار. آتا- بابالاریمیزینگ اؤز نسیلرینه یادیگارقالدیران بو اگسیلمیز حازیناسی حتی تۆرکمنلرینگ ملی دؤولتلی نینگ دارغادیلپ، ازجیلرینگ آستیندا حورلانان دؤورنده هم مردانا دوروپ، حالقیمیزینگ روحی ستونی بولدی. ۲۰- نچی عاصیرینگ چیلشیریمی یاغداپی، تۆرکمنلرینگ سیاسی هم مدنی دورموشیندا آغیر ضاریا اوردی. بیر یاندان روس ایمپریالیزیی آیری طاراپدان اوغانیستاندا یؤردیلپ گلینیان پشتون آقالیغی، ایراندا بولسا پارس شوونیزیی حالقیمیزینگ دیل بایلیغینا یاوز تآثیر یتیردی. اینها بوگون، شول الهنج سیاستینگ نتیجه سینی بار تینیمیز بیلن چکیپ گلباریس. ایراندا هم اوغانیستاندا یاشایان میلیونلارچا تۆرکمنلر اؤز انه دیلرینده اوقوو آلیپ بیلمدیکلری اوچین تۆرکمنچانی اونگات، دوغری گپلاپ یا- دا یازیب بیلمه یأرلر. هر ناچه سؤزونگ آراسینا پارس یا- دا پشتون سؤزلری قوشولیار. بو دؤولتلرینگ قول آستیندا یاشاپ گلیان حالقیمیزینگ ملی تاریخی و قادیمی مدنیتی گیزلنیپ ساقلانیانی اوچین تۆرکمن بالالاری اؤز حاقیقاتلارینا گؤز یتیرپ بیلمه یأرلر، ادیل بو یاغدایدان پیدالانیپ گلیان عالیم سوماقلار، ملتیمیزینگ دیلینی، تاریخی کیمسیدپ، ماسغارالاپ، اونونگ یرینه اؤز اویدورما هم یاساما تاریخلارینی بزاپ، یایرادپ، اؤسوپ باریان یاش نسیلریمیزینگ آنگلارینی زأهرلیأرلر. بو یاغداپی تۆرکمنستاندا هم شئله بولدی. مثال اوچین بوتین حالقارا ترمنلر روسچا آیدیلیشینا اؤیکه نیلیپ آیدیلماغا مجبور ادیلدی. یازوو حاطیمیز لاتیچادان روسچا اویتگدیلدی. گؤیه بو دیلین باشغا دونیأده دیل یوق یالیدی. روس دیلینی "بییک روس حالقی نینگ" دیلی، "انترناسیونالیست" دیلی، "زأحمتکش

پرولتاریانیڭ " دىلى دىيىپ جار چكديردىلر. يىز تۇركمنلرده هر حىل سسى آيدىپ بىليان بوقورداق سازلاشىغى بولا- بولا، ادبل روسلارنىڭ آيدىشى كمين حايدارا گايدار، اسنقولا، گاسانقولى، هونگ-كونگ، گونگ كونك ديدىرىپ گلينييار و يىزىنگ اينتله گنتسىاميزام بو ياغداينگ دوپ كوكيى بارلامادان بو آقىم بىلن آقىپ باربارلار. يىنه يىر ميثال. تۇركمنىستان اؤز مىللى اركىنلىگىنى جار ادبىدىن سونگ، عاراپ- پارس ترمىنلرى /آدالقلارى دىل بايلىغىمىزى ازىپ باشلادى، مرو، روزنامه، موضوع، طالپى، ولايت، حاكيم، اطراپ يالى سؤزلر مىللى دىللىمىزنىڭ بايلىغىنا سانجى بولوپ گليار.

تۇركمن دىلى نىنگ ادبى دىلى، اونونگ يازوو حاظلى، گرامرى و سؤزلوگى نىنگ اوستونده يىزىنگ عالمىلارمىز عمرىنى كول اتدىلر، استالين نىنگ غانلى ترورىندا آتلىدىلار، باسىلدىلار، آغىر حوپباتلارا، كمسىتمىلرله اوچرادىلار. كومشالى بۇرىف يالى ياتان يرلرى ياغتى بولانلار بارىپ ۱۹۲۸- نچى يىللاردا تۇركمن ادبى دىلىنى دوزمك باراسىندا گىجه لرىنى گوندىز اتدىلر. شول دؤورده بو مسنلا ۳ چؤزگوت آغتار بىلىدى:

- ۱- نچى: تۇركمن ادبى يازوو دىلىنه تۇركمنلر بىلن گلىپ- چىقىشى و دىلى يىر اهللى توركى حالقلارنىڭ ادبى دىلىنى اساس ادىپ آماق و شونونگ بىلن اوتغاشىپ اؤسمگىنى قازانماق،
- ۲- نچى: تۇركمن ادبى دىلىنه اكتبىر انقلابدان اۇنگ كلاسىكلارنىڭ اوزالى بىلن بىيك ماغتىمغولى نىنگ دىلىنى اساس ادىپ آماق و دىلىنگ شول اساسدا اؤسمگىنى قازانماق،
- ۳- نچى تۇركمن ادبى- يازوو دىلىنى بوتىنلى تازە چە تۇركمن طايبالارى نىنگ گپلىشك شىوه سى اساسىندا اؤسدورمك.

شول دؤورنىڭ دىلچى عالمىلارى تۇركمن ادبى دىلى نىنگ اهللى تۇركمنلرە دوشنوكلى بولماغى اوچىن بوتىن تىرە- طايبالارنىڭ آراسىندا بار بولان سؤزلر هم ترمىنلردن پىدالانماغىنى اۇنگە سورىيدىلر. اما كامونىستىك پارتىيانىڭ ايدە يالارىنا قول بولانلار، مونىنگ درە گىنه دىنگە روس آدالقلاردان پىدالانماغى اوندە دىلر. اولارنىڭ قىبلە گاهلرى و مانگلايلارىنى سجدە ادن ىرى/اورىانتاتسىياسى ماسكوانىڭ كرمىلىنىدى. ۱۹۳۰- نچى يىلنىڭ ماى آينىدا آشغاباتدا گچىرىلن ۱- نچى تۇركمن دىل قورولتايىندا عاجاينىپ قارارلار قابول ادىلدى، شولاردان بىرىسى بولسا، تۇركمن ادبى دىلىنى ياد و آلىنما سؤزلردن اساسانام عاراپ- پارس ترمىنلردن آراسسالاپ، اونونگ يىرنە قاديى توركى دىلردە بار بولان سؤزلردن پىدالانماق گؤز اۇنگونە توتولدى. شول قاراردا تۇركمن دىلىنى اهللى تىرە- طايبالارنىڭ دىل بايلىغى اساسىندا اؤسدورمك، حالقارا ترمىنلرىنى اوريا اساسىندا دوزمك و اونى دىلى نىنگ

قادالارنا اويغونلاشديرماق يالى مسئله لر ماقصات اديلدى. اما قينانساغام بو عادالتي طلاپلار كامونستىك پارتىيانىنگ و شول وقتتى دولت سياساتى نىنگ باهبيدى اوغروندا قوربان اديلدى، و بو پىكىرلىرى آرا اتان كيشيلر بولسا ملتچىلىكده ياناليپ بارسا گلمز يولا ايريلدى.

ايندى بوگون توپراغميزىنگ اينگ اساسى بؤلومينده ياغنى تۇركمنيستان جمهوريتينده تۇركمنيگ آدينا يير دولت بار، بو دولت ملتيميزىنگ دىلىنى آراسسالاشديرماقدا، بايلاشديرماقدا، شئيله هم ايراندير، آوغانىستاندا ياشايان تۇركمنلرنيگ دىللىرىنى اؤسدورمك يولوندا آغير بورچى نىنگ باردىغىنى اونوتماي دال.

تۇركمنصأحرالى تۇركمنلر اوز انه دىللىرىنده حاظلى- سوادلى بولمالى

ايراننىگ باش قانونى نىنگ ۱۵- نچى ماده سيندا بو يورتدا ياشايان حالقلارنىگ اوز انه دىللىرىنده سوادلى بولماغىنا حاق- حقوق تانالماغىنا قارامازدان مى دىلميمزه بوليان باسغىلارنىگ يير طاراپى ياوز پولىتتىكلارى اساسيندا عامالا آشىرلىپ گليان بولسا، اونونگ باشغا گۇرئوشى يئنه شول الهنج سياساتدان الهام آليان مانگقورتلاشماق ياغنى كالرنيگ اؤز انه دىلىنه دوداق چؤرپ، آقاليق سوريانلرنيگ دىللىرىنى اؤز آيدان آرى، گوندين دورى، بالدان سويچى انه دىلىندن اوستون ساينپ اونگا يتقىنجا ادمك يولى بيلن عامالا آشىرلىيار.

بو ياغدايى نىنگ نيردن گؤزباش آلياندىغىنى بىلمك اوچين گلىنگ آرا آتيلان شو ييرنأچه سوراغا جوغاپ تاپماغا سينانشايلينگ:

الف- شأهرلرده ياشايان كابىرتۇركمن ماشغالالارى اؤز چاغالارنى نىنگ گلجى اوچين اولارنىگ پارس دىلىنده گؤرلگىنى اؤنده يألر. سوراغ: پارس دىلى نىنگ تۇركمن دىلىندن نأمه آرتىقماچلىغى بار؟

جوغاب: دىل، انسانلارنىگ آراقتاشىغىنى، دويغى- دوشونجه لرىنى سازلاشديرىان يير قورالدير. شول اساسدا پارس يا- دا تۇركمن دىلى نىنگ ييرى- ييريندين آرتىقماچلىغى يا- دا كچىلىگى بولوپ بىلميز. بو دىللىرىنگ هرسى نىنگ اؤزونه گؤرأ تاريخى بار، بوگون ميلليونلارچا انسان اول دىللىرده گورله يار. شونگا گؤرأ اولارنىگ اوستونلىگى يا- دا آستىنلىغى حاقيندا گوررونك ادمك گلشيكسىزدير. كيم- ده كيم اؤز گورليان دىلى نىنگ باشغا يير دىلدىن اوستونلىگىنى ثبوت اتماگه يا- دا باشغا يير دىلى پىسلىتماگه،

كەمىستىمگە چاللىشىسا ھەزەتەدان ئۈنگ ئۈزى نىنگ ئاقماقلىغىنى گۈرۈكۈزۈشى كىمىن، شوونىستىك يىر ايدە ياننىنگ پروپاگانداسىنى ايداندىگىنى- دە اونوتمالى دال.

البته ايراندا ۵۰ يىللاپ ھەم سوروپ، ظاليملىقدا ھەم پارس شوونىسىم سىياساتىنى عامالا آشىرماقدا ياقاسىنى تانادان پهلوى رۇبى نىنگ دۇورىندە يىزىنگ مى دىلېمىز اغىر باسغى نىنگ آستىنا آلنىپ، آقاليق ادايان پارس دىلى شنىلە يىر پروپاگاندا ادىلدى ولېن كايىر تۇركمن اينتللە گنتىسايى/ روشنفكرى ھەم بو سىياساتىنگ آداوچ دوزاغىنا دوشوپ، اۈز انە دىلى نىنگ پارس دىلېندىن آستىندىغىنا ايناندىلار. اولار توركى ھەم تۇركمن دىلى نىنگ دىنگە اۈزلىرى نىنگ ياشايان يىلرىندە(اوبا، شاهر) يۇرگۈنلى بولوپ، پارس دىلېنە بولسا يورت مۇچېرىندە اولانئىليان يىر دىل ھۆكمىندە قاراپ گلدىلر. بو يالنىگىش دوشونجە باراسىندا ماقالايمىزىنگ دوامىندا دوروپ گچرىس.

تارىخچى عاليملار، دىل شناسلار/لېنگويستلر يىزىنگ دىلېمىزىنگ قادىمىتى ھەم- دە كۆپ انسانلارنىڭ بو دىلدە گۈرلە يىشى باراسىندە انكار ادىپ بولجاق فاكتلارنى گتريۇرلر. يىر يوزوندكى توركى دىللى انسانلارنىڭ سانى پارسلار قارىندا آزىندان ۵-۴ اسسە كان. چاقلانگچا حاسابا گۇرۇ پارس دىلېندە گۈرلە يان انسانلارنىڭ سانى ۵۰ مىليوندان يىراز كۆپ يا- دا آز، اولار ايران، آوغانىستان ھەم تاجىكىستاندا ياشايانلار، توركى دىللى انسانلارنىڭ سانى بولسا ۲۰۰ مىليوندانام گچىار.

آيرى طاراپدان تورك يازىچىلارى شول ساندىن ناظم ھەمكىت، ياشار كمال، عزيزسىن و باشغالار اينىڭ يوقارى حالقارا بايراقلارى قازاندىلار و قازاننىپ گلىۇرلر. بو يازىچىلارنىڭ اثرلىرى انچمە داشارى يورت دىلېرىنە شول ساندىن پارس دىلېنە ھەم تىرجىمە ادىلېپ، حتى كايىر يورتلارنىڭ اوقوو ساپاقلارنى ھەم گىرىزىلدى. بو ياغداى مدنىيتىنگ باشغا پوداقلارنى شول ساندىن آيدىم- سازى- دا اۈز ايچىنە آليار. بارىپ ۵۰- نچى يىللاردان باشلاپ يىزىنگ مشهور كامپوزىترلارمىز "لىلى- مجنون"، "آلدار كۇسە" يالى اپرا اثرلىرى دۇرە تىدىلر. تۇركمن سازى نىنگ اۈچمچك يىلدىزى، بللى كامپوزىتر نورى حال مامدىنگ مودىبى لىك اثرلىرى ملتىمىزىنگ شانىنا شان قوشدى.

ب: توركى دىللى حالقلارى نىنگ انە دىللى نىنگ اھمىتدىن دوشورلۇپ ايكىنچى حتى اوچونچى اوروندا قوبولىاننىڭ سىبابى، ايراندا پارسلارنىڭ سانى نىنگ كۆپىدىكى اوچىن مى؟

جوغاب: يوق، بىيلە دال. ايراندا دۇولتېنىڭ گۈرۈكۈزۈش رىسى سانىنا گۇرۇ پارس دىلېندە گۈرلە يانلرنىڭ سانى بئىلە كى حالقلاردان كۆپ. مىثال اوچىن كۆپ ملتى تاهرانىڭ ياشايچىلارى نىنگ بارىسى

دۆلەت استاتىستىكا/آمارىندە پارس دىللى دىبلىيار. بو حاساباتدا تآهراندا ياشايان مىليونلارچا توركى دىللى شول ساندان مىليونلارچا آذربايجانلى، قاشغايى هم تۆركمىنلرنگ باردىغى آغزالمىيار. شوچاغاز مىثال دۆوليتىنگ بىرئان ماغلوماتلارى نىنگ نآدرجه ده دوغرودىغى گوركزىار و بىزده اول سانلار باراسىندا اينامسىزلىق دۆردىانلىغىگىنه اساس بار.

بو بارادا حالقارا استاتىستىك ماغلوماتلار دوپوندىن باشقاچارق. مثال اوچىن ۱۹۹۱- نچى يىلدا يونسكو طاراپىندان ياپرادىلان حاساباتا گۆرآ ايراندا توركى دىللى آذربايجانلى لارىنگ سانى ۳۷٪ ، پارسلار بولسا ۳۶/۵٪ دىيىپ بلله نىيار. حاساباتدا آذربايجانلاردان سونگ كردلر، بلوچلار، تۆركمىنلر يوردىنگ اينگ اولى ملتلىرى دىيىلىپ گوركزىليار. اما مونگا قارامازدان ايراندا مىليونلارچا انسان اۆزانه دىللىرىندە سوادلى بولماقدان ماحروم ادلىيىپ گلينييار.

ج: تۆركمىن دىلى نىنگ كمسىدىلمىگى. اولارىنگ ايرانىنگ تارىخىندە قالدىران اىزى نىنگ، دۆره دن مدنىتى نىنگ اونچاقلى گويچلى بولمادىغى اوچىن مى؟

جوغاپ: توركى دىللىنى شول ساندان يىزىنگ تۆركمىن دىللىمىزى كمسىدىپ يوق اتمك، پآهلوى رزىيى نىنگ اساسى سياساتىدى. قىنانساغام يىزىنگ روشنفكرلىرىمىز يورتدا ياشايان حالقلارىنگ دوستلويغىنا هم مدنى غاتناشقىلارىنا چندان آشا كۆپ اونس برىپ، اۆزانه دىللىرى نىنگ ازىلمىگىگىنه كم باحا قاراپ، بو مەم مىسئال سرە ساپ بولمادىلار. البته دوش گلن پورصاتلاردا اولار حاكىمىيىتىنگ بو ظاليم سياساتى نىنگ قارشىسىندا مردانا دورماغى هم باشارىپ گلىارلر. شول مقدس گۆرشلىرىنگ اولوسى ۱۹۷۱- نچى يىللىنگ گوزىز آينىندا بولدى، اونلارچا تۆركمىنلىك رزىمىنگ گىزلىن قوللوي بولان "ساواك" طاراپىندان قىناغ آستىنا چكىلمىگى بىلن تآزه بىر صاحىپا آچىلىپىدى. موندان باشغا، تۆركمىنلرنگ ايركى آتا- بابالارى حاساپلانىان سومرلر، پارتلار(اشكانى لار)، حازارلار و بئىله كى توركى حالقلارىنگ دۆره دن مدنىتلىرى، بوتىن ايران استى نىنگ مدنىتى نىنگ حامىرمايىسى حاساپلانىار دىيىپ كآبىر انصايىنى يووتمادىق ايرانلى تارىخچىلار شول ساندان مرتضى راوندى بويون آليار. شئىله ده تۆركمىنلر بو گونكى ايران چاگلىرىنى شول ساندان اۆز ياشايان توپراقلىرىنى داشاردان آبانىان حاويلاردان، هجوملردىن قوراپ گلدىلر. قاديى دەسىتان اولكه سىندە حوكوم سوروپ گچىن چؤل حان عاراپلارىنگ هجومى نىنگ اۆنگونده باتىرغاي گۆزه شىپ، بو يولدا جانىندان مايا قوشودى. سلجوقلى تۆركمىنلرنگ حاكىمىت سورن دۆورىندە توپراغىنگ قورانماغى بىلن بىر حاطاردا،

پارسلارنىڭ دىلى ھىم مدنىتى نىنگ اۋسىمىگىنە ھىتى وزىروكىل لىك درجە سىنە ىتمكىرنە ممكىنچىلىك دۇرىدىلىدى. سلجوقلى سولطان مالىك شانىنگ باش وزىرى نظام الملك دى. صفوتلرنىڭ ھۆكۈم سورن ىنلارنىدا توركى دىلى نىنگ يانى بىلن پارس دىلى ھىم رسى اھمىتە اىە بولدى. دىمك، ھراىكى دىل رسى دىل ھاساپلانىپىدى. بو ياغداى قاجار توركلرى نىنگ دۇورىندە ياغى ۲۰- نچى عاصرىنگ بىگىرىمىنچى ىنلارنىدا ايراندا تورك ھاكىمىتى اعدارىلپانچا دوام ادىپ گلدى، اما شو گچن ۸۰-۷۰ يىلنىڭ دوامىندا پارسلارنىڭ ھاكىمىت باشىنا گچن ىنلارنىدان باىرى، شوونىستىك سىياساتى اساسىندا اولارنىڭ "اىنتە للگنتلىرى" باشاردىقچالار تورك دىلىنى مدنىتىنى يوق ادامگە سىنانشىپ گلدىلر.

د: تۆركمن دىلى نىنگ اورنونى نىنگ پس توتولماغى، اولارنىڭ ادبىيات و صونفات عالمىندە گوچلى اثر دۇرە دىپ بىلماندىكى اوچىن مى؟

جوغاب: ادبىيات ھىم صونفات عالمىندىن ھابارسىز اداملاردا شنىلە شك- شوپىانىنگ دۇرە مى اھمال، اما اشاقدا گىرىك بىرناچە فاكىتمىز مونونگ بىئىلە دالدىگىنە گواه گچپار.

كلاسىك شاھىرلارمىز شول ساندان گىجە لى نىظامى، موھاممت فىضولى، مولانا جلال الدىن روملى، شمس، نوپى، ماغىتىمغولى و باشغالار اۋزانه دىلپىندىن باشغا پارس دىلىنى ھىم سوو اىچىن يالى آراسسا گورمك- ا بىئىلە- دە دورسون ھىتى بو دىلدە قوشغى-غازال ھىم دوزوپ، دونىا ادبىياتىنا اولى ھىذمات اتدىلر. شول اساسدا يونىسكو طاراپىندان ۱۹۹۵- نچى يىل ۱۶- نچى عاصىر تۆركمن شاھىرى موھاممت فىضولى نىنگ يىلى دىلپىپ اىغلان ادىلدى. اساسان ايرانىنگ چاغداش تالىم- تىرىبە برىان مکتب- مدرسە لرىنگ دوپبونى توتان ھان مروى ياغى مازىلى ھان دىين شاخصىتىدىر. بو ات ايرانىنگ پايتاغى نىنگ اورتاراسىندا قىوقارى مكدىبىنگ ادبىنى گۆتىرىپ گلدى. شنىلە- دە ۱۹- نچى عاصىرىنگ اياغىندان باشلاپ تۆركمنلرنىڭ اساسى اوتروملى شأھرى بولان كومىش دپە دە يوقارى درجە لى آرختىكتورا (معمارى) ياشايش جايلا قورولدى، اداملارنىڭ اورپا استىلىلى اگىن-اشىك گە ىنمىك، سونگلار دورا- بارا تئاتر جايلارىنى دۇرتمك، اىلكىنچى گزك اوستاتلىق بىلن "زھرە- طاھر" يالى اسپىتاكلارلى (نمايشلىرى) ىرنە ىتىرمك، توركىە دن موغاللىم گىرىپ، ھىم- دە توركىيا او قوچى اىرىپ سوادلى بولماق، مکتبلردە نوپى دان، ماغىتىمغولىدان، ھوجا اھمات ياساويدان تۆركمنچە ساپاق برمك و شونگا منگىزىش اىشلىر بىزىنگ ھالقىمىزىنگ علمە- مدنىتتە قوبان صارىاسى نىنگ اىدىنگ

شایدی دیر. بو آلاالارینگ باریسی، ظالیم پأهلوی رژی می حاکمیتی ایه لآندن سونگ دوپ آرآدان گؤترلیپ، حالقیمیزینگ مدنی اؤسوشینه اولی بؤوت دؤره دیلدی. ایراندا مشروطه انقلابینی عامالا آشیرماقدا بار گویجونی، اوقیبینی صارپ ادیب، حالقینگ آنگ- دوشونجه سی نینگ اؤسمگینده گؤرشنلرینگ حاطاریندا آنناجان آخون یارالی، عثمان آخون و رجب آخون یالی تورکمن وکیللری- دا باردی. چاغداش یازجیلاریمیز شول ساندان آی محمد آی محمدی پارس دلیینده یازان اثرلری بیلن ایران ادیباتینده اولی تأثیر غالدیردی. کومت قاویزلی آی محمدی اؤزی نینگ تئاتر اوچین یازان " سنت" هم " قارا چویون" یالی اثرلری بیلن بوتین ایرانلی لارینگ آلقیشینا میناسیپ بولدی. حاضیر بولسا گؤرنیکلی تۆرکمن رژیسسوری(کارگردانی) تئاترچی حکیم بهرامی نینگ یازبان اثرلری یورتدا بیرینجی اورنی ایه لآپ حالقیمیزینگ شانینا شان قوشیار.

ه: تۆرکمن دلی نینگ کمسیدیلیانی نینگ سبأی اولارینگ ایرانینگ سیاسی قوزغالانگلاریندا رولی نینگ آزلیغی اوچین می؟

جوغاب: تورک ملتی نینگ شول ساندان تۆرکمنلرینگ ایرانینگ قادیمی تاریخیندا قالدیران تأثیری باراسیندا ۳- نجی سوراغینگ جوغابئندا بیرآز دوروپ گچپیدیک. اما ییزینگ حالقیمیزینگ ایرانینگ چاغداش تاریخیندا اویناپ گلیان سیاسی رولی دیسینگ قووانارا میناسیپ. ایراندا مشروطه انقلابی دؤورینده یاغی ۱۹۰۵- نجی یئللاردا ۵۰۰ سانی تۆرکمن آطلی لاری بو عادالاتلی گورشدن آرقا چیقپ اوز آق ساقغال لاری نینگ یولباشچیلیغیندا آستراباد شأهری نینگ(حاضیرکی گورگن نینگ) انقلابی گویچلرینه قوشولانديغی باراسیندا ایران تاریخچسی عبدالحسین نوای اؤزی نینگ "انقلاب مشروطه نینگ تاریخی" دین اثرینده بلآپ گچپ، تورکمنلرینگ شأهره گلیپ انقلابدان آرقا چیقپانديقلاری بارادا بیر آرشیو ماتریالی- دا(سندی) گؤرکزیار. شول فاکتده (سندده) کأیر ایچی یتمه یان گویچلر حالقیمیزینگ بو مردانا حرکتینی یانگسا آماق اوچین: " بو قوزغالانگدا هی- ده واغشی! تۆرکمنلردن هم ایزدا قالیپ بولارمی؟" دیپ، تۆرکمنلرینگ بو گورشه قاتناشانديغینی آچیق بویون آلیارلار. ۱۹۲۵-۱۹۱۶ نجی یئللار آرالغیندا تۆرکمنلرینگ جمهوریت قورماق اوغرونداقی گورشلر باراسیندا تۆرکمنیستانلی عالییم همت آتافیینگ ایشلرینده دولی ماغلومات بریلیار. ۱۹۴۰-۱۹۳۷ نجی یئللار آراسیندا رضاشانینگ دیکتاتورچیلیق سیاستینا قارشى انچه ییگیتریمیز شول ساندان حاجی حان اوغوزی، قوربان محمد سیوری Siveri، آناقلیچ بابایی، ساپار خطیبی یالی لار آغیر قیناغ آستینا

چيکيلدى، اولاردان سيورى قيناغ آستيندا زنداندا شهيد بولدى. شيبه- ده ۱۹۴۵- نجي يىلدا گۆرشجنگ افسرلرينگ قوزغالانگيندا مرحوم سروان عبدالرحيم نديى اولى رول اويناپ، شول دسلاپدان محمدرضا شائينگ رژيمينه قارشى قوزغالانگ توروزيپدى. حالقيميزينگ پأهلوى ديكتاتوراسينا قارشى گۆزه شى بورژيم آغداريليانچا ياغى ۱۹۷۸- نجي يىلا چنلى ايزى گيدرلى دوام ادپ گلدى، اوندان سونگقى ياغداى بولسا كۆپلره مألیم بولسا گرک.

و: نامه اوچين كآير ايلدشليميزانه ديلميزه قووانماغينگ ده رگينه، يوردينگ ايچينده دال- ده حتى آروپادا ياشايان بوسغونلارينگ آويلرينده- ده پارسچا گورلآپ، چاغالاريني- دا بو ديلده گپلتماگه مجبور اديارلر؟

جوغاپ: ايران، كۆپ ملتلى يير يورت، اوندا آذربيجانلى لار توركچه، پارسلا پارسچا، كورتلر كرچه، بلوجلار، عاراپلار، قاشغايي لار و تۆركمنلر هر قايسى اوز ديللرينده گۆرله يارلر. اولارى اؤنسدن دوشوريرالي، آسگرمزچيلىك ادريالي بو ديلده گورله يانلرينگ سانى ييريا- دا ايكي يۆزدال، سانلارى آز بولان ياغدايندا- دا هيچ كيميگ اولارى بو عادالتيلى حاق- حقوقدان ماحروم اتماگه حاق يوق. يوقاردا آدى آغزالان حالقلارينگ هر هاييسي نينگ سانلارى بولسا ميليونلارچا. حاضير ايراندا مى مسئله اينگ اساسى پرابلئمالارينگ ييريسى بولوپ دوريار. بئيله ياغداينگ دؤرمگينده ظاليم پأهلوى اروغى نينگ كسگيتلى تاثيرى بولوپ، اولارينگ شوونيستىك سياساتى اساسيندا پارس بولماديق حالقلارينگ ديللىرى، مى مدنيتلىرى كمسيدىلىپ، يوق ادلمك درجه سينه يتريلدى. بو مسئلآنينگ دوپب كۆكى نينگ شول يردن اوغور آلپانديغيني، بو بلانى ينگمك ايسله يانلر اونوتمالى دال، سبآنى بو كونلر، پادشائينگ قالان- قاچانلارى اوتانمادان يئنه- ده اورتا چيقيپ، اؤزلىرى " دمكرات" آداملار ديبپ تانيمماغا سينانشارلار. بيزينگ آيدينگلاريميزينگ (روشنفكرلريميزينگ) بو و يا- دا شونگا منگزش پارس شوونيزمى نينگ طاراييى چاليان گويچلره انتميلمالى دالديگنى تاريخ انچه كزك ثبوت اتدى. ۶۰ يىللاپ يورتدا ظاليملىق بيلن حؤكوم سورن پأهلوى رژيمى نينگ دؤورينده اتنيك حالقلارينگ شول ساندان توركمنلرينگ قارشيسينا آلينپ باريلان كمسيديجى سياسات بوگون ميوه سيني بردى، سبآپ، انچه تۆركمن ماشغالاسيندا بو باسغيدان " حالص" بولماق اوچين پارس ديلينده گۆرلگى قاوى گوردلر، چاغالارينا- دا كۆچه ده يا- دا مکتبهده پارس ديليني آكسنتسىز (لهجه سيز) آراسسا گپلآر يالى، اويده اولارا پارسچا اؤرتدليلر.

ز: كآير تۆركمن ماشغالارنى نىنگ بو اديان ايشلىرى، يورتدا بار بولان بو پرابلىنمانى چۆزوماگه كمك اديپ بيلرمى؟

جوغاپ: بولار يالى ايشلره باش قوشماق آصلا مسئلانىنگ چۆزگىدى بولوپ بيلمز. ترسينه اونونگ چيلشيرىملى بولماغينا آليپ بارار. ايراندا ياشايان كۆپ ملتلى حالقلارنىنگ دىللىرى حاقيندا بار بولان پرابلىنمانى دىنگه دموكرا تىك، آدامكار چيليكلى پرنسيپلره (اصوللار) دايانىپ چۆزوپ بولار.

چاغالار زور بيلن ياد بىر دىلى اؤورتك اولارنىنگ آنكىنى بولاشديرىپ، گلچكده باشغا حىلى قىنچىلىقلارنىنگ دۆرمگينه سىبأ بوليار دىپ پسيخولوگلار آيدىپ گليآرلر. اساسان تۆركمنلر پارسچا گورلآپ باشلانلارنىندا اولارنىنگ تۆركمندىكى مه سانگا بولوپ دوريار، اولار هر نآدسه لر- م آكسنتىنى باسرىپ بيلمز. البته بو بىر طبيعى زات باشغالارام تۆركمن دىلىنده گپالئلرنىنده اولارنىنگ آكسنتىندن تۆركمن آلدىكى ايپام بىلينيآر. چاغالار غىسيش آستىندا پارس دىلىنى اؤوردىپ، اولارنىنگ مىللى كىملىگىنى باسرىماقچى بوليانلار چاغالارنىنگ روخونا هم- ده اونونگ قادالى (نورمال) اوسوش پروسسه سىنه يىتى ضاربا اوريارلار. بو چاغالار اولاندا اؤزونىنگ پارس آلدىگىنى، يۇنه تۆركمن بولوپ هم اؤز انه دىلىنده گپالآپ بيلمه يانى اوچين آغير پسيخولوگىك (روخى) باسغىلار دوچار بولارلار. چاغانىنگ كاراكتىرىنده (شاخصيتىنده) بىر- بىرىنه قاپما- قارشى ايكيلىك دۇرآپ باشلار، اول اؤزونه: " من تۆركمن بولسام نآمه اوچين اؤزانه دىلىمده گپالآپ بيلمه موق، پارس دىلىنى- ده پارسلار يالى گورلآپ بيله موق، اوندا من كيم؟". اول اؤز روخى كاراكتىرىنده اولى بىر بوشلىق دوپوپ باشلار. اكسپرتلرنىنگ آتماقلارىنا گۇرآ اؤز انه دىلىنى بيلمه يان چاغالار باشغا دىلى اؤورنمكده هم اونچاقلى باشارجانگلى بولوپ بيلمه يآرلر.

آروبا- دا سوند دؤولتى نىنگ بو يورتدا ياشايان داشارى يورتلى چاغالارنىنگ انه دىللىرى باراسىندا قازانان تجربيه سى و بو اوغوردا آليپ باريان سياساتى اؤورنماگه مينا سىپ. بو دؤولتده بوسغون چاغالارنىنگ اؤز انه دىللىرىنى اؤورنمك باباتىندا اديان تاغاللاسى نتيجه سىنده سوند دىلىنى آنگساتلىق بيلن اؤورنماگه ممكىنچىلىك دؤره دىليآر. انه دىلىنده اونكات گورلآپ بيلمه يان چاغا، ايكىنچى بىر دىلى اؤورنمكده قىنچىلىغا دوچار بوليار. سوند دؤولتى نىنگ ماغاريف سيستماسى هفته - ده ۳ ساغات گۆچمن چاغالار اؤز انه دىللىرىنده عليم آلماغا ممكىنچىلىك برىآر. گۆچمن چاغالارنىنگ اؤز انه دىلىنى اؤزىنىمگى بيلن اولارنىنگ سوند دىلىنى هم چالئلىقىدا اؤورنمگينه و شول اساسدا تىز واقتدا جمعيته اينتىگرلنمگينه (انطباق تاپماغا) آليپ گليآر.

شولار يالى تجريبه لر بارقا ايراندا ميليونلارچا تۆركمن اؤز ياشايان توپراقلارىندا اؤز انه ديللرينده سوادلى بولماقدان ماخروم ادليپ گلينيار. اوسته سينه بارپ ياتان ايزدا قالاق شوونىستىك ايده يا داينيان پان ايرانيست توپارلارى، بو حالقلارينگ مى ديليى، مدنيتيى و كيمليگيني يوق ادماگه، حاص بولماندا اونى پارس مدنيتى نينگ آراسيندا آسسيمييله (ارديپ يوق) ادماگه سينانشيپ گليارلر.

ييزينگ ياشايان دؤوريميز آدامكارچيليگينگ، علمينگ، مدنيتينگ و سوسيال تايدان اؤسوشينگ زاماناسى. ايندى حالقلارا اؤز انه ديللرينده حاظلى- سوادلى بولماغا ائمتييلارلار، ايرانيگ اوچدن ايكي بؤلگى بولان آذربيجانلى لارى، كردلرى، بلوچلارى، تۆركمنلرى، عاراپلارى و ... دونيا سيويليزاتسياسى نينگ اچيليان بوناغمايتيندين ماخروم اتمك انسانيته سيغمايان ايش.

اؤز انه ديلينگده حاظلى- سوادلى بولماق، هر بير انسانينگ اينگ ايلكى هم اساسى حقوقى حاسابلانيار. بو بارادا حتى اسلام دينى نينگ تاغليمايتيندا- دا، يوردينگ اساسى قانونيندا- دا شئيله- ده بيرلشن ملتر قوراماسى نينگ انسان حقوقلارى نينگ أهلى عمومى جارناماسيندا- دا ايقرار ادلييار. چاغانينگ اؤز انه ديلينده سوادلى بولماغى اونونگ روجى بايلىغى نينگ هم مى كيمليگى نينگ تاپلانماغيندا، ذهينلرى نينگ اؤسميگينه، گلجكده عاليم آداملار بولوپ يتيشمگينه اولى رول اوينايار. ايراندا اتنيك حالقلارينگ اؤز انه ديل لرينده سوادلى بولماغى بيلن:

- ۱- ايرانيگ ۳ دن ايكي بؤلگى اؤز مى كيمليكربنى، اينگ ايلكى مدنى حالقلارنى قازانيپ بيلر؛
- ۲- دمكراتيك آتموسفرانينگ؛ مدنيت ينگ، علم ينگ و صنوغات ينگ پارچالاپ اوسمگينه ممكينچيليك دؤرأر؛
- ۳- يورتدا ياشايان ميليونلارچا انسان اؤز لرينه قويوليان بو حورماتى دويوپ، اؤز لرى نينگ سياسى، مدنى، اقتصادى تايدان اساسى گويچديكلرينه اينانيپ باشلارلار. بو ياغداى دورا- بارا حالقلارينگ آراسيندا دوستليقلى آراقاتناشيغينگ اؤسمگينه يول آچار.

هر ملتی که **زبان مادری** خود را
فراموش کند، مانند فردی زندانی
است که کلید زندانش گم شده باشد.

آلفونس دوده

ملى متالیتت(دۆشۆنجه) وانه دىلمیز

هر بیر تۆركمن اوزملى كىملىگىنى قوراپ ساقلاماق اوچىن، دىل متالیتته تینه ایه بولملى. باشغا سوز بىلن آیتساق هر بیر تۆركمن اوزونینگ عاصیرلار بوی قوراپ، ساقلاپ و اوسدوروپ گلیان انه دىلى نینگ بوگون آلىنیپ بارلییان ظالیم سیاست اساسیندا یوق بولماق حاوپى بىلن یوزبه- یوز دوراندىغینا دولی گۆزیتیرملى.

شونیسىستلارینگ ۷۰ یئلدان باری یوردیپ گلیان اساسی پلانلاری حالقیمیزی روحی بويسانچلاردان بوشادیپ اولاری قولا اؤورمكدن عبارات دیغینا هر بیر تۆركمن بالاسی دولی گۆزیتیرملى. كوچىلیكله یین روحی یوق ادیشینگ بیر گۆزینیشی هیتلرچى فاشیستلرینگ زأهرلی گاز اوطاقلاریندا یا- دا دىكتاتور رژیملرینگ داراغاچلاریندا فیزیكى تايدان یوق اتمک بولسا، اونونگ باشغا گۆزینیشی اوقوو کلاسلارىندا حالقلارینگ انه دیلینى قاداغان ادمک بىلن عامالا اشریلیار. بو كوچىلیكله یین یوق ادیش میدانلاری بولسا اوقوو کلاسلارى، مکتب پروگرامماسی، رادیو، تلویزیون و مطبوغاتدیر. اولوم بویروغىنى برنلر بولسا انگلستانینگ شوغولچىلیق اداراسی نینگ ایچالیلاری اردشیر و اونونگ اوغلى شاپور رپورتلاردان باشلاپ محمود افشار، احمد کسروی یالی لار، قالیبیرسه كوچه سويتورلارینا (دلقلرینه) بارپیتدی، اولوم گولله سی، قورشون دأل- ده باساما هم قاپلاشدیریلان تاریخ بولدی. روحی تايدان كوچىلیكله یین یوق ادیش كامپانیاسینی عامالا اشریماق اوچین "یوردینگ بیته ولیگینى" قوراماق مسئله سی باهانا ادیلیار. اساسی ماقصات، مرکزلهش بیر دولت دولاندیریش سیستیماسینی دؤرتمک.

كوچىلیكله یین روحی یوق ادیش متدلاری شولاردان عبارات:

- ۱- ایراندای كوپ سانلی تورکی حالقلارا هیچ حیلی سیاسی، مدنی حق- حقوق بریلمزلیک؛
- ۲- اتنیک حالقلارینگ دیلینه رسى استاتوس(حقوق) برمان، اونى دینگه اؤیلرده، كوچه لرده گورلشیلیمان دیله اؤویرمک؛
- ۳- اولارینگ دیلینه پارس سؤزلرینی آرالاشدیرماق.

ملى متالیتت دیلییان دوشونجانی دینگه اوقوو کلاسلارىندا قازانیپ بولمیار. بورگینگده اؤز ملتینگه اونونگ مى دیلینه سوگینگ غایناپ جوشمالی. اوز انه دیلینگدای دویغى- دوشونجه لری یازووا گچیرماگه غایرات اتملى، کؤسنملى بولسا کؤسنملى. تۆركمنصأحرالی تۆركمنلریمیز اوز انه دیلرینده

سوادلى بولماق اوغروندا اغير شرطلرده اوز بالدير گويچلرينه و غاير اتلارينا دا يانيپ گۆره شيپ گليآرلر. غينانساقدا ۷۰ ينلاپ دوام اديپ گليآن شوم سياستينگ تاثيريني بو گونكى ياش اؤسمرلرى ميزينگ آراسيندا گۆرسه بوليآر. قوى، حاضيركى ياغدايدا يوردينگ ايچينده اوز انه ديللرينده يازبان تۆركمنلر آز بولسون، قوى اولار دوزو يازيپ بيلمه سينلر، اما انه ديلده گيلماگه هم يازماغا چمه لئسيينلر، مسئلآنينگ سياسى اهمييقى- ده شوندا.

دېللىرىنگ اولمگى بىلن اوزكىملىكلرىنى يېتىرئان حالقلارنىڭ سانى- دا بارحا آرتىيار

آماندا چاپ بوليان *Frankfurter Rundschau* قازياتى اۇزۇنىڭ ۱۹۹۷- نىچى يىلى نىڭ ۲۲- نىچى اگوست سانىندا يوقاردا اغزالان سۆزباشىلى ماقالاسىندا نوبل ادبى بايراغىنى آلان مکزىكى يازىچى "Ostavo Pez" – ه سالغىلانىپ «اۇلن هر يىر دىل بىلن اداملارنىڭ يىر كىشى اۇچىيار» دىيىپ بللاپدى. غازىت دوام اتدىريار: دىللو وشونونگ بىلن يىرلىكده يىر حالقنىڭ كىملىگى نىڭگ سالداملى بۇلگى گچن عاصىرلاردا هىچ حاچان حاضىركىسى يالى بئىله چالت يتىپ گىدماندى. مىثال اوچىن موندان ۱۰ مونگ يىل اوزال ير يوزونده ير مىليون چمه سى ادام ياشايارقا ۱۵ مونگ دىل بولوپدىر. حاضىركى واغىندا بولسا اكسپرتلرنىڭ چاقلامالارنا گۇرا ير يوزونداكى دىللىرىنگ سانى ۷ مونگ تۇورگى. آلمانىنگ بىلىفىلد اونيورسىتى نىڭگ دىلچى عاليى "Christian Lehmann"- نىڭ پىكرىچه گلچك ۱۰۰ يىلنىڭ دوامىندا بولارنىڭ هم اوچدن يىرى يوغالىپ گىدر.

پسىمىستىك(بدىبىنى) چاقلامالار حتى دىللىرىنگ يوزدن ۹۰- نى ارادان گىدر دىن پىكىردن اوغور آليار. دولسدرىف- بىنگ "Heninrich-Heiene" ادىنداكى اونيورسىتى نىڭگ عاليى Dieter Wunderlich-نىڭ پىكرىچه آمان قالچاق دىللىرىنگ سانى دىنگه ۶۰۰.

هرنىچىك- ده بولسا، يرزات مسه- مالىم. توتوش دونىاده دىللىرىنگ يرسىخلى يوغالىپ گلىانلىگى. اكسپرتلر مونگا گوناكار دىيىپ ازلىقداكى ملتلىرىنگ حاكمىتداكى رزىملر طاراپىندان آلا توتولماغى بىلن كۆپچوليكله يىن حاباربىرىش سىرىشده لىرنى گۇركىزىارلر. حاص- دا بترى استراليا كونتى نىتىنده(قاره سىنده) دىللىرىنگ اۇلۇپ ارادان گىدمگى دىسنگ آلىغانچ. ۱۸- نىچى عاصىرىنگ آياغىندا اول ىرداكى دىللىرىنگ سانى ۲۵۰ بولان بولسا، Lehmann- نىڭ آىتماغىنا گۇرا بوگون ايندى دىنگه ۲۵۰. اينگ پاچىغالىسى- دا "Jaminjung" دىلى. بو دىلده گورله يانلرنىڭ سانى دىنگه ۴ ادام. دىمىرقازىق هم لاتىن آمرىكادا- دا قىزىل درىلرنىڭ دىللىرى، آقالىق ادبان كولونىيال گوپچلر طاراپىندان يرسىخلى باسغىلانىپ گلىار. مىثال اوچىن گواتمالادا بولشى يالى كۆپ حكومتلر اوزاق واقتلاپ دىنگه ير دىلى

رسميىته تانىپ گلدېلر. بو كونى نىنتده بئيله كى دىللىرىنگ بوغالماغينا سبأپ بوليان اوروپا دىللىرى
آفريكادا بولسا يير برلى دىل بئيله كيلرى يووديار. شئيله ليكده بو يرده ۱۰۰۰ دىلدىن دىنگه ۲۲۰ ديله
چينلاقاي اولوم حاوپى آبانىپ دور.

يير دىل بوغالان حالاتيندا شول دىلده گورله يان اداملارنىنگ تارىخى حاقددا هم ماغلومات ادىنمك
ممكىنچىلىگى- ده بوغاليار. فيلوسوف Johan Gottfried von Herder- ينگ ۱۸- نچى عاصيردا
بلىشى يالى " يير حالقىنگ حىي اوز انه دىلدىن باشغا مآحرم زادى بولارمى؟ اولارنىنگ دآپ-
دسسورى، تارىخى، دىلى و دورموش پرىنسىپلىرى، پىكىر بايلىقلارى، جانى، روحى، بارجا زادى شوندا
ياشاپار آخىرىن."

(ماقالانى تۆركمنچا اؤورن: آراز)

دىلىم، دىلىم

كس قاوينى دىلىم - دىلىم

انه دىلدىن دؤنمىرىن

اوغراسالار

دىلىم - دىلىم -

عراق تۆركمنلىرى نىنگ حورياتلارنىندان

ملى دىلېمىزى بايلاشدىرمالى

دىل انسانىنىڭ بارلىغى، كىملىگى ھەم دۇردىجىلىگى نىڭگ سىمبولى. ئۆز مى دىلى بولمايەن ايل- اولوسىنىڭ دوىنى، بوگونى ھەم گلجى بولماز. اول حالقىنىڭ گچمىشى تارىخى ھەم كۆكى بار دىيىپ بولماز. مى دىل، انسانى ئۆز كۆكۈنە باغلاپ، اونى ئۆز كۆكۈندىن سووريار. يىر ملت يىنگ دىلى ھەر ئاچە باى بولسا، اوندا گورلۇپ، يازباتارنىڭ سانى كۆپ بولسا شوونچادا، باشغا حالقلارنىڭ ياندىدا حورماتلانىپ سىلانار. دىلە، سۆزە باى بولان ملتەرە غارانگدا بو آيدىلان زاتلار ئۆز-ئۆزىدىن دۆشۈنۈكى. يىزىنىڭ تۆركمەن دىلېمىزە ھەم عاصىرلار بويى يازىلىپ گلېنبار. يۆنە قىنانساغام ھىز بو گونە چىلى دىلېمىزىنىڭ گرامماتىكاسى، اورفوكرافىياسى (دوغرى يازووى)، فنوتىكاسى و سۆزلۈگى حاقىندا ئۇران آز ايش ادىلدى. دىلېمىزە اولى-اولى اثرلر يازىلماغىنا قارامازدان اوندا بار بولان عاراپ، پارس، روس و باشغا ياد دىلردن، دىلېمىزە گچن سۆزلەر قارانگدا، دىلېمىزى آراسالماقدا ھىز باۇردن قايدىلاندىغى حاصام گۆزە ايلبار. بو ياد سۆزلر دىلېمىزىنىڭ قورلشىغىنى بوزوپ، شئىلە يىر اورناشىپدىر ولېن يىزىنىڭ دىنگە عالملازمىز بولايماسا، اولارنىڭ ياد سۆزدىگىنى ھەم سايفارمابارىس. يىر توپارلارمىز بولسا بىلىپ يا- دا بىلمان ياد و آلىنما سۆزلردن پىدالانىپ، دۆشۈمىزى گرىپ ئۆزۈمىزى يوقارى بىلىملى آدمالار سايبارىس. ادن ايشىمىز، سالان ناغشىمىز بولسا ئۇران ايركى درورلردن بارى آيدىلىپ گلېان "مارىنى"، "قدىبى مرو"-ھ، حازار توركلرنىڭ ياشاپ ئۆز آدلارنى بو دىنگىزە برىپ يىزە مىراث قالدىران بو آوادان سۆزى "كاسى" يە اوتىگتمك و ش م.

يىر حالقى يوق ادمك اوچىن ايلكى باشدا اونونگ دىلى يوق ادىلبار. دوشمانلارمىزام شو پلانى عامالا آشىرىپ گلبارلر. تۆركمىستاندا روس مدنىتى مى دىلېمىزە باسغى بولان ھەم بولسا تۆركمەن آقانىنگ حلال سویت امن اوغول- قىزلارى اونى گۆز مونجىغى يالى قوراپ گلدىلر.

تۆركمىستان اركىنلىگىنە قاوېشىدى. يىر شارىندا ياشايان اھلى ملتري يالى يىزىنىڭ شانلى حالقمىز ھەم ئۆز مىل بويىسانچلارنى شول ساندان دىلېنى آلىنما سۆزلردن حالص ادىپ، اونى چاغداش مدنى يىر دىلە ئۇورىپ، قوراپ ساقلاماغى ايندى ئۆز بورچى حاساپلايار. يىز دىنگە شو آدادلار بىلن ئۆز مىل اركىنلىگىمىزى حاوېدان- حاظاردان ساقلاپ بىلرىس. اوغانىستاندىر ايراندا ياشايان مىليونلارچا تۆركمىلرنىڭ دىلرلرنە زىجىر اورلۇپ دوران يىر واقتدا، كىمسىدىچى سىياساتىنگ دوام ادىپ دوران يىر ياغدىندا نأدىپ آسودا اوتورۇپ اونگا گۆز يومۇپ بولار؟ سىياست، پولوتىكا و دۈولتلر آراغاتناشىغى

دیلیان زات قارشیلقلی بومالی. نامه اوچین یکه سانى پارس بولمادیق تۆركمنیستاندا ایران دؤولتی انچمه پارس دیلینى ساپاق بیریان كورسلار يولا قويوپ بیلبارده، ییزینگ ارکین دؤولتیمیز میلیونلارچا ایرانلی تۆركمنلرینگ آراسیندا یكجه ده تۆركمن دیل كورسینی آچماغی باشارمايار؟

ایراندا پارس دیلی نأدیپ رسی دیل بولدی؟

یورت آدی حؤکمینده تانالیپ، اوندایاشایان ۶۰ میلیون چمه سی ایلاتدان ۳۷/۵٪- ده قاوراغی تورک دیلینده گپلهیان ایراندا پارس دیلی نینگ رسی دیل استاتوسی قازانماغیندان ۷۰ یئل هم گیچه - نوق^۲، اما یوردینگ اوزاق تاریخیندا تورکی دیل اؤز بارلیغینی ساقلاماغی- دا باشاریپ گلیار، حاری نظام دوزگونینده تورکی دیلی اولانیلیپدیر، شول دؤوردن قالان اونلارچا ترمین/آدالغا(اصطلاح) بوگون هم شول دورقیی ساقلاپ گلیار. باریپ ۱۵- نجی عاصرا جنلی ایران دین بیر یورت آدی یوقدی اونونگ بیرنه ارکانا ولایاتلار بولوپ، هر ولایاتینگ اؤز حقوقی، ایه منلیگی باردی، شول ولایاتدا یاشایان حالقینگ دیلی یؤرگونلیدی. تورک اصیلی غازنالی سلطان مآخیمیت اؤز کؤشگینده اونلارچا شاهیدیر عالییی یغناپ، علمی، مدنییتی اؤسدرمکده اولی حیدمات اتدی، اما اونونگ یانی بیلن دری دیلی نینگ میدان آماغینا- دا یول بردی و بو مسئله تورکلرینگ زبانی، یرینی دولدوریپ بولماق کیمستمیلره آلیپ گلدی. عومومان غازنالی پادشالار اؤز آلیپ باریان پولیتیکاسینی، سود(عدلیه) دوزگونینی حالقینگ دوشونجک دیلینده یؤردمأندیرلر. ادبیاتدا بولسا کسکی دیله/دری- فارسچا میدان برمک کسلی/اول بو گون هم شئله/ سبأپلی ملی ادبیاتیمیزه غاتی اورغی بولدی. اوندان سونگراقی تورکی سولطانلار شول ساندان سلجوقلی سلطانلارام حوجه نظام الملک یالی پارس دیلی کیشینی اؤزلیرنه وزیر ادیپ آلدیلارو تورکی دیلی نینگ یرینه پارس دیلی نینگ یؤرگونلی بولماغینا ممکینچیلیک بردیلر. تورکی دیلی نینگ حالق آراسیندا یؤرگونلی بولوپ قالماغینا قارامازدان شیغیر، ادبیات و دؤولت دیلی پارس دیلینده آلیپ باریلانی اوچین آتا- بابالاریمیزینگ عاصیرلارینگ دوامیندا دؤردن دیلی دورا- بارا اھمیتدین دوشدی. تورکچه آیدیلیان آیدیملار، فولکلوریک اھنگدأکی حالق دؤردیجیلیگی دؤولتدن حمایت گؤرمأن، عاصیرلارینگ توملیگینه سینگیپ گیتدی. کؤشک یازیچی، شاهیرلارینگ سرپای تاماسی بیلن پادشالاری

^۲ ترکان آذربایجانی با سی وهفت وچهاردهم درصد، و ۲۳/۵ میلیون نفر، اکثریت نسبی اھالی کشور ایران را دارا هستند، و فارسی زبانان در ایران با سی و پنج درصد و ۲۲ میلیون نفر اکثریت نیستند: (ضمن جذب و حل چهارمیلیون ترک آذربایجانی و همین مقدار از دیگران در طی ۸۱ سال، یعنی از سال ۱۳۰۴ تا به امروز). آنگاه مطابق همان آمار ۱۹۹۸ سازمان ملل متحد، به ترتیب نوبت به: کردها، لرھا، گیلکھا و مازندرانیھا و اعراب خوزستان (بقول خودشان اھوازیھا) و سواحل جنوب میرسد که بین پنج تا سه میلیون نفرند و سپس: تورکمنھا با دو و نیم میلیون نفر و بلوچھا حدود دو میلیون نفر و درنهایت، قشقانیھا با یک و نیم میلیون و لکھا با یک میلیون ولایتستانیھا با نیم میلیون نفر. درکشورما حدود نیم میلیون هم اقلیتھای دینی و گاه زبانی- دینی وجود دارد (دکتر ضیاء صدراالاشراقی- ایران و مسائل ایران)

اوپ یازان قوشغیلاری بولسا "اَلطینا غاپلانیپ" یازوو گچریلیپ، دیوانحانلاردا ساقلانیپ گلدی. اوندان سونگرانی دؤورلرده یئنه- ده شول اثرلر "ملی" حازینا حؤکمینده قورالیپ گلیار، اما اوزانلارینگ، باغشیلارینگ، حالق دؤره دیجیلیگی نینگ آغلاباسی، لاله لر، حوودیلر... یازغا گچمأنسونگ آغلاباسی دورا- بارا یتیب گیتدی.

ایراندا تورکی دیلینینگ رسی استاتوسی یترمکده تورک آصیلی صفوی لر اوروغی اولی رول اوینایار. موغان چۆلینده تآچ گیش داباراسیندا شاه اسماعیل یاشولی لارا یوزلینیپ اؤزونینگ ایرانینگ شامی دییب ایغلان ائنده، دابارا قاتناشان یاشولولار گنگ قالیب: "یز ایران دین ییر یوردینگ باردیغینی بیلمه یأرس، اونونگ آدی دینگ شاهنامادا تورانینگ آدی بیلن بیله لیکده آغزالیپدی، ییز خوراسان، آستراباد، کرمان یالی یورتلاری بیلیأرس" دینلرینده. شاه اسماعیل: "ایندی من شول داغنیق ولایاتلاری ییرلشدیریپ، مرکزلشن ییر ایران یوردینی دؤرمکچی" دییب جوغاپ بریپدیر.^۲ تورک سردارلاری نینگ گوچلرینه دایناماغینگ یرینه صفوی شالاری دورا- بارا اولارینگ گوچلرینی آزالدیار، شول اساسدا ۷ سانی تورک طایپاسیندان عمله گلیپ، باشلاریندا قیزیل بؤریکلری بولانی اوچین قزلباش آدی آن توپارینگ یرینه، شاه عباس، شاه سؤین (شاهسون) دین یؤریته توپاری دؤردیپ، اولاردان حارای گؤزله یار. اول پایتاغتی تورک توپراغی تؤولریزدن، اصفهانا اویتگدیار، شای مذهبینی یوردینگ رسی مذهبی، پارس دیلینی بولسا رسی دیلی دییب جاراتدیریأر. یورتدا بنیله یاغداینگن عمله گلمگینده گؤنیدین- گونی انگلیسارینگ داخیلاری نینگ باردیغی آیدینگ، سیأپ دیسنگ عثمانلی تورک دؤولتی گونباتاردا، ایندی بولسا ایراندا- دا تورک دؤولتی نینگ عمله گلمگی انگلیسارینگ غونجونا غور قویاردی. اولار آسیاداقی کولونیالیستیک (استعماری) سیاساتلارینا قاتی ضاربا اورولجاغینی گؤریأردیلر. شونگا گؤرأ حایال ادمان بو ایکی تورک قارداشینگ آراسیندا اوروش اودونی توتاشدیریپ بیلجک بهانالاری آغتاریپ باشلایارلار، نتیجه- ده صفوی لرینگ مذهبلی نینگ هم دیللی نینگ عثمانلی لاردان تاپاوتلی بولماغی یولوندا قوللارینی قاوشیریپ، شاه

^۳ اما نام سرزمین ایران واقعی بصورت رسی و بین المللی، تنها از زمان قاجارها بعنوان "ممالک محروسه ایران" مطرح شد (روی تمیرها، سکه ها و در قانون اساسی ۱۹۰۵ م/ ۱۲۸۴ هجری شمسی = ۱۳۲۴ هجری قمری) و از اواسط سلطنت رضا شاه، رسماً نام کشورها، چنانکه خود می گفتیم تنها ایران نامیده شد، و اژه یونانی "پرس" تحمیلی لغوگشت. ازیکسو درمقابل خارجیان کاربسیارخوبی بود، ولی تالی فاسد هم داشت. گفتی است ازبیدشامسی ایران (باستانی ونژادی- زبانی) سازان ما، این ایلخانیان مغول بودند که بعدازمرگ "منکوقان" و درمقابل "قوبیلای قان" و مغول مرکزی، خودرا پادشاهان کشورایران نامیدند و بعنوان واحدسیاسی به این نام، هویت سیاسی مشخصی دادند (ض. اشراقی. ایران و ...)

اسماعیلینڭ حضورونا گلیارلر و بیر آز وقت گچپ- گچمانگا عثمانلی لار بیلن صفوی لر آراسیندا چالدران دین یرده اولی سؤوش توریار. انگلیسلر اورشدا ینگیلن شاه اسماعیلا "یاردام" برمک ماقصادی بیلن توپ یاساپ بیلیان دوغانلار آنتونی هم رابرت شرلینی شاهینڭ کؤشگینه یوللایارلار، شنیدپ دورا-بارا بو حیله گأرجیلیکی سیاست یول آلیپ باشلایار. شاه عباس بریتانیادان گلن انگلیس وکیلینه: "من بیر انگلیسلی نینگ کؤوشی نینگ نالینی، عثمانلی پادشاسی نینگ تاجینه برمه رین" دییدیر. صفوی لردن سونگ اوشار تورک لریندن بولان ندرشاه- ده اؤز سویداشارلی نینگ بأهیدینی ایاق آستینا سالیپ، موغان چۆلینده تاج گیش داباراسیندا پارس دلیینه هم شای مذهبینه قوللوق اتدجگینه سؤز بریار. ندرشاه تۆرکم توبراغینی انچمه گزک قانا چاقایماق بیلن برن سؤزوندە تاپیلار.

تۆرکم لرینڭ قیلیجی نینگ ساییسیندا یوردینڭ تاج- تاغینی ایه لآن قاجارلار حاکمیت باشینا گچن گویندن بیلاک دینڭ تۆرکم لرینڭ زبانینا، کسه کیلرینڭ بأهیدینی قورادیلار. ۱۸۲۹- نچی یئلداتی روسلار بیلن قول چکیلن گلستان هم تۆرکم نچای ایلالاشیق لاری اساسیندا آذربگجان، ۱۸۸۱- نچی یئلینڭ ۹- نچی دکابرینده بولسا تۆرکم توبراغی ایگا بؤلونیار. شنیدپ، تۆرکی دونیاسینه بیتی ضاربا اوریلیان یرواغتیندا پارس دلی هم مدینیتی گون ساین اؤسیار. ناصرالدین شانینڭ وزیر امیرکبیر پارس دلینده دارالفنون آدیندا اولی آکادمیانینڭ دویونو توتوپ، پارس دلی هم مدینیتی نینگ اؤسمگینه اولی حیدماتلار ادیپ، تۆرکی دلینی پسه دوشوریار. غفلت اووقوسیندا یاتان قاجار شالاری نامانینڭ نامه دیگینی آنکلامان قالیارلار.

ییرینجی جهان اورشی یئللاریندا انگلیسلرینڭ پلانی دولی عامالا اشریلیپ، هر ایکی تۆرکی دؤولت یاغنی هم عثمانلی ایمپریاسی هم- ده قاجار دؤولتی دویپ دارغادیلار. یؤنه اولارینڭ حیله گأرلیکی سیاستی آنادولیدا پاشمانی، عثمانلی دؤولتی نینگ یرینه مصطفی کمال آتاتۆرکونڭ بولباشچیلیغیندا بوگونکی مدرن تۆرکیه قورولیار. ایراندا انگلیسلرینڭ دیکمه سی ارضاشاه گوچی ایه لاندن سونگرا تۆرکلره قارشى آنگیرباش شوونیستیک سیاست یؤره دلیار. اینها، ییزینڭ اساسی صؤحبیتیمیز هم بو دؤوردی بیلاک باشلانیار.

ییز اؤز گورورونگیمیزه باشلامازدان اؤنگ اورسیتده بولشویکلرینڭ- ده تۆرکی حالقارینا قارشى آلیپ باران شوونیستیک سیاستینا دکپ گچمکی ماخول گؤردوک.

بولشویکلر اورسیتده فدراتیو دوزگونو جار ادن بیر واغتیندا اورتا آسیانی بؤلۆپ، فدراتیو دوزگونینگ تورکی جمهوریتلرده یول آماغینا روغصات برمه دیلر. أهلی ادالردا، مکتبلرده روس دیلی بیرینچی اوروندا ساقلاندى، اونگا "زأحمکتشترینگ دیلی" دیدیلر، لاتین حاصی، روس/کریل حاصینا اوینگه دیدلی. تورکمنلری، تاتار- باشغیرتلاری، آذربيجانلاری... توپار- توپار ادیب، سیریه سورگون ادیب، قازاغیستانا و بئیلهکی تورکی جمهوریتلره یوز مونگلرجه روس گؤچرلیپ گتیریلدی. بئیله ظالیم سیاست اساسیندا قورلان تورکی جمهوریتلرده شول ساندا تۆرکمنیستاندا پسیکولوگیکی، هم-ده تکنولوگی تایدان روسلارا اۆرکله نن بورکراتلار عمله گلدی. بو سیاست سونگقى دؤورده اؤز میوه سینى بردی، تورکمنیستان قاراشسیزلیغینا غاوشانام بولسا هنیزه چنلی اورسیته باقنا سیاست یۆردیلپ گلینیار.

ایندی اؤز اساسی صؤحبتیمیزه اؤورلیپ گلسک. حاوا، ایراندا پارس دیلی نأدیپ بوگونکی اورنونى قازانیپ بیلدی؟ پارس دیلی بئیلهکی حالقلارینگ شول ساندان تورکی دیلی حالقلارینگ دیلیندن باى هم قادیم دیلی؟ ییز بو و شونگا منگزش سوراغلارا جوغاپ برماگه سینانشیاریس.

ایکینجی جهان سؤوشیندن سونگ اوروپادا تکنولوگیانینگ هم شول اساسدا انسان حقوقلاری- نینگ قوراغینگا چیقیان جمعیتلر، قوراملار اؤسوپ باشلان بیر دؤورنده، کاپیتالیستلار آسیانینگ چیک مالیئی، آزان ایش گويجونى تالاماق بیلن بولدولار. بو پروسس ازیلن حالقلارینگ دونیأده نامه لر بولوپ گچیاندیگینه اویلانماغینا و اونونگ سبأبىی آنکلاماغا آلیپ گلدی. حالقلار اؤز ملی حق- حقوقلارینی قازانماق اوغروندا آیاغا قالدیلار. انگلیسلرینگ باهیدینی قوراماق اوچین اوتوردیلان ارضاحان یالی دیکمه، ایراندا پارس بولمادیق حالقلارینگ بو گؤزشرلیری دینگه یاراغ گويجی بیلن باسیپ یاتیرماق بیلن چاکلنمان، ایسم فارس شوونیسیم سیاساتینی بارها یایبانگلاندیریپ، تورکی حالقلاری اؤز ملی کیملیکلریندن داشلاشدیрмаق، انگلیس جاسولاری اردشیر و شاپور رپورتر لر یالی لارینگ کؤمگی بیلن گیجه- گوندیز دیمان مکیرلی پلانلار دوزدی. اوقوو جایلاردا، قازیات- ژورناللاردا، پارس مدینیتینی پروپاگاندا(تبلیغ) ادیلیپ، بئیلهکی حالقلارینگ دیللی و مدینیتیلری ماسغارالانیپ اوغرایار. اوسته سینه بو حالقلارینگ عاصیرلار بوی دؤوردن ملی مدینیتلری اوغورلانیپ، پارسلارینگ تاریخینا هم ادبیات قوشولدی. مثال اوچین ایندی مختومقولی شاهیریمیزی- دا ایرانینگ اورتاق مدینیتی دیپ، الیمیزدن آماغا سینانشیارلار.

مرکزی ھۆکومت اۆز پروپاگاندا لاریندا ایراندا یاشایان حالقلار بىرک- بىرگه دوشونمک اوچىن اۆزارک- ایغیتارلاری بیلن پارس دىلىنى اورتاق دىل ھۆکىمىنده قابول ادندىکلرینی، هم اونى اؤسدورندىکلرینی، اۆز انه دىللىرىنى بولسا دىنگه یاشایان توپراقلاریندا گونده لىک گپله شىک ھۆکىمىنده ساقلاندىقلارینی و اونى ادبى دىل درجه سینده اؤسدورمأندىکلرینی اؤنگه سوریار.

داشارى یورتلاردا یۇرن و اۆزلىرىنى پارسلارینگ اؤنگده بارىجىلاری سایبان سیاسى توپارلارینگ- دا بئىله یالان واغیظلار اىنماقلاری هم- ده شول آقیم بیلن آماقلاری بو سیاستینگ بیر یردن گۆزباش آلیاندىغینی آچ- آچان گۆرکزیار. بو "اينتله گنتلر" بیر طاراپدان سۆزده ایراندا یاشایان اتنىک حالقلارینگ مى حق- حقوqlاریندان آرقا چىقانکیش بولیيارلار، آیری طاراپدان ادیل رژیمنینگ حالقلار غارشى ازىجىلىک سیاساتینی تاصبىقلایارلار. بولار اۆز نشیر اورگانلارینی پارس دىلىنده آلیپ بارىپ، یکجه سۆز هم اتنىک حالقلارینگ دىللىرنه یازمايارلار یا- دا یازماغا روغصات برمأن، پارس دىلى نىنگ باى بیر دىلدىگینی نیغتاپ، اونوگ یورتدا اورتاق دىل بولماغى اوغروندا آررىقلارینی قىنايارلار. اولار پارس دىلى نىنگ بئىله کی حالقلارینگ دىللىرىندىن "آرتىقماچدیغى" اوغروندا آغز لاریندا آش قاتىقلاديارلار.

۱۹۱۱-۱۹۰۵- نچى یىللار آرالایغىندا ایرانداقى مشروطه قوزغالانگی نتیجه سینده اتنىک حالقلارینگ شول ساندان تۆرکمنلرینگ مى آنگ- دوشونجه سى اؤسیار. انلايتا- دا مشروطه انقلاپىندا گۆز اونگونه توتولان ایالتى و ولاياتى دوزگون بو یاغدايئنگ چالتلاشماغىندا رول اوینایار. بو سیستىمادا، یوردىنگ ولاياتلار بؤلونمگی اقرار ادیلیار و اول ولاياتلاردا یاشایان حالقلار یرلى حقوق تانیلیار. مجلسه اۆز وکیلىرىنى ایبرماگه ممکىنچىلىک بریلیار. اما آز و اوقت گچىپ- گچمأنکا ایلکی روسلارینگ دىکمه سى بولوپ اولارینگ دىبه نىندىن چىقىپ بىلمه یان مأمده لىشاه، سونگ بولسا روس قشونىندا قازاق بولوپ يتیشین، گىزلیبلىکده انگلیسلىرینگ قولونا اؤوریلین ارضاشاه، مشروطه انقلاپى نىنگ برن میوه لارینی بیر- بیر بولوپ، اونى ماضمون تایدان پووجا چىقاریلار. انلايتا- دا ارضاشانینگ حاکمیت باشینا گچمگی ۱۹۲۵- نچى یىلدا عثمان آخونىنگ باشتوتانلیغىندا قى تۆرکمن جمهوریتینی باسیپ یاتىرماق بیلن همراه بولیيار. تۆرکمنلرینگ ارکىبلىک اوغروندا قى حرکتلرینی باسیپ یاتىرماقدا دىنگه انگلیسلىرینگ دىکمه سى بولوپ، پارس شونىزىمىنى یایئجى ارضاشاه دأل ایسىم روس بولشویکلری هم اولار بیلن اورتاق ایش آلیپ باردیلار. بو مى حرکتدن آرقا چىقماقچى بولان تۆرکمنىنگ مردانا اوغوللاری قايغىسىز آتابایف ىنگ هم ندیرباى آیتاکوف ىنگ اللرى- قوللاری باغلى دىین یالی یاغدايدا قویولدى. آتابایوف ىنگ اترک- گورگن تۆرکمنلری نىنگ قوزغالانىنگا یاردام برجک بولوشى نىنگ

اۋنگونى آماق باراسىندا اونونگ اگىندش يولداشى حالېرات صاحتميرادف ينگ تۈركمىستانىنگ كامونىست پارتىياسى نىنگ مركزى اجراينه كامىتى نىنگ بيله ليكدآكى پله نومي نىنگ استه نوگر افيك (صورتجلسه) حاساباتىندا دكومنتده شئيله ديپليپدير؛^۴

"صاحتميرادوف: ايندى آتابايف ايكمىزىنگ آرامىزداقى گۇرش حاقىندا، يوغسام بو گۇرشى حاضيره دنگىچ يولداش آتابايف و اونى قولدايان يولداشلارنىڭ، پارتيا لىنىياسى بىلن گۇرش ديپپ حاساپلاپ گىلدېلر.

يىرودا[حزىده] ناھىلى آغزالالىق باردى؟ يىرىنجىدىن، ايكىنجىدىن، اوچونجىدىن (ديپپ صاحتميرادوف تۈركمىستاندا ير- سوورفورملارى حاقىندا گوررونك قوزغايار)

دۇردۇنچى مسئلە: يمولتارنىڭ گورگىنداكى قوزقالانكى: آتابايف تۈركمىن ياراغلى گويچلرنىڭ كىمكى بىلن اولارا ياردام برمك و اولارى يىزه يىرىكدىرمك مسئلە سىنى قويدى. يىز مركزى كامىتتده مسئلانى باشقاچا قويدوق، ياغنى بئيله اتمك ليگىنگ ملتچىلىكدىگىنى، بوتللى چۇزگودىنگ بورژواز اينتلله گنسىيانىنگ- عۇضبايفلارنىڭ، بىكى بردىف لرنىڭ- ايسلە - ياندىگىنى آيتدىق. "آتابايف، سن اولارنىڭ ايدنولوگىياسىنى يۇردىانگ، بئيله اتمك بولماز، بو يىزىنگ پارتىامىزىنگ پرنسىپلرنه قارشى، بو پرولتارىات دىكتاتوراسى نىنگ باھىپلرنه ترس گلىار".

آتابايف شئيله جوغاپ برىار: "نامە اوچىن يىز اۋز ماحرىبان دوغانلارمىزىنگ قوراغىنا چىقمالى دال، يىز اولارا حوكمان كۇمك اتملى، تۈركمىنلر حاسىدىر يىر پرولتار سىياساتىنگ پىداسى بولمى دالدىر". بو دولاندىرىجى[مدىرىت] يىرونىنگ آغضالارى نىنگ قاوى يادىنداير. بو مسئلأ، مركزى كامىتى نىنگ يىروسىندا سرادىلدى، آتابايف ينگ پارتىانىنگ چىغىرىندان چىقىان بو تكلبىبى قولداپ آتاباويونىڭ اۋزى و آيتاكوف سس بردىلر. حايب، شوندا يىغناغىنگ استه نوگرامما يازغىسى يۇردىلدى. دولاندىرىجى يىرونى كۆپلىك بولوپ گچىرىمىز سبأپلى، آغزالان يولداشلارنىڭ ابرايى قاچىرماللىق اوچىن، يىز بو مسئلانى سونگ پله نومدا قويام اوتورمادىق. شو اساسدا يولداش آتابايف و آيتاكوف بىلن اراقاتناشىقلار بوزولدى، اولار بو گۇرشده توپارلاين گۇرشى گۇردولر.

^۴ تۈركمىستانىنگ كامونىست پارتىياسى نىنگ آرخبوندىن

باشىنچى مسئله: گورگن قوزقالانگى نىنگ باشىندا اتابايف اوزالقى آفيسر سىدمراد عۆز
بايفى داشكندە چاغىردى و تۆركمىنلرنگ يولباشچىلىغىنى قورماق اوچىن اونى اورگنجه
اىبرماگە سىنانشىدى. يىز عۆز بايف يىنگ اىبرىلمگى نىنگ اونگونى آلدىق".

حاوا، بو و شونگا مىنگىزىش مونگىرچە حاقىقات روس بولشويكلىرى نىنگ- دە ادىل ايرانداقى پارس
شونىستلارى كىمىن تۆركمىن حالقى نىنگ مىل بۇھىبىدنه ضاربا اورماقدا اورتاق ايش آلپ
باراندىقلارى نىنگ آيدىنگ مىثال دىر.

ايراندا ارضاشاه حاكمىته گچمزدن اۇنگ رسى ياغدايدا اتنىك حالقلارنگ دىللىرنه قىسىش
گۆركىزبان هىچ يىر قانونى ماده يوقدى، اما ۱۹۲۵- نچى يىلدا سونگ اھلى اوقوو جايلاردا، دؤولت
ادارالارنىدا توركى دىلى قاداغان بولوپ، بوتىن اوقوو كىتاپلارى، قازىيات- ژورناللار پارس دىلىندە نشىر
ادىلىپ باشلاندى. يۇنه بو باسىشلار قارامازدان ۲۰ يىلاپ اوزاغا چكن ارضاشاه نىنگ دىكتاتوراسى،
مىل دىلىمىز، هم- دە اركىنلىك اوغرونداقى حرىكتلر يوق ادىلىپ بىلنمە دى، ترسىنه بادلى موج آلدى.
تۆركمىن اينتله گىتلىرى حتى داشارى يورتلاردا توركى دىلىندە چاپ بوليان "ياش توركىستان" يالى
ژورناللارى تۆركمىنصأحرالى اوقىجىلارنگ آراسىندا ياراتىلار، حاجى حان اوغوزى و سىورى يالى
لارىيگىتلىرىمىز شانىنگ زندانلارنىدان حاوپ ادمان، اركىنلىك يولونداقى گۆرشلىرىنى دوام اتدىرىدىلر.

۱۹۴۰- نچى يىلنىنگ اگوستىندا، ۲- نچى جهان اورشى دؤورىندە انگلىسلىردن يوزدۇندە رىپ، آلمانلارنىنگ
طاراپىنا گچن ارضا شاه، انگلىسلىر طاراپىندەن توسساغ ادىلىپ گونورتا آفرىكا سورگونە اىبرىلار.
شاه بوئى بوكوك يوردى ترك ادن گونىندىن بىلاك، ايرانىنگ دؤرت كونجىندە شول ساندان تۆركمىن
توپراغىندا آزاتلىق اوغرونداقى گۆرشلر موج آليار. شول واقت گورگن شأهرىندە شوروى نىنگ
كنسولى بولوپ ايشلان تۆركمىنستانىنگ گورنوكلى يازىجىسى مرحوم قلىچ قولىف يىنگ تاغاللارنى
بىلن تۆركمىنستاندان ساخى جبار، نورجمال آدى يوا يالى باغشى- سازندالار گىتلىپ،
تۆركمىنصأحرانىنگ انچمه شأهرىدىر اوبالارنىدا كانسرت برىلدى، "تۆركمىن سسى" آدىندا قازىيات چاپ
بولدى و شونگا مىنگىزىش اونلارچا مىل حرىكتلرنگ باشى باشلاندى.

° توركىستانى بلشويكلىردن خالاص اتمگى اونده بان و پارس ده گۆرشىنگ بىگت مصطفى چوقاي طاراپىندەن ۱۹۲۷-۱۹۲۷ نچى
يىللار آراسىندا چاپ بولان ژورنال.

بنييه عادالاتلى حرکتلرينگ بارها موج الماغيندان حواطير ادن مرکزی حکومت، هم اولارينگ شوونىستىک سياساتىنى نينگ ياپراماغينيا ياردامچى بولوپ، شوروى دؤولتى نينگ جارچيسى حۆکيمينده دۇرديلن توده پارتىياسى، تۆرکمنلرينگ ارالارينا قوشولوپ، بو حرکتى باشغا يانا چکيب باشلایار. ارالاريندا تۆرکمن افسرى سروان عبدالرحيم نديى نينگ- ده بولماغيندا باشلانان "افسرلر قوزغالانگى" کوممت قاويزدا باسيلپ ياتيريلدى. بو حرکتنه نه توده پارتىياسى نه- ده آسترآباد- کوممت قاويزدا بولان قيزيل قشون ياردام بردى.

ايکينجى جهان اورشى تمام بولاندان سونگ، ايراندا آمريکالى لار انگليسلرينگ يرينى ايه له ديلر. بو دؤورده ايرانينگ ايچينداكى حالقلارينگ مى- آزات ادیش حرکتلى باسيلپ ياتيريلان هم بولسا قونگشى اولکه لرده پاكستاندا بلوچلارينگ، عاراپ يورتلاريندا عاراپلارينگ، عراقدا تورکمنلرينگ کردلرينگ قوزقالانگى موج آليپ اوغرايار. اولارينگ بو حرکتى بللى درجه ده ايرانينگ ايچينده ياشايان اتنىک حالقلارا اؤز تاثيرى يتيرياردى. ارضاشانينگ اوغلى مأمدرضاشاه يير طاراپدان ايچ آل ليق ايشلر بيلن مشغوللانان س. ا.و.ا. ک (سازمان امنيت و اطلاعات کشور) ينگ گويى بيلن، آيرى طاراپدان بولسا پارس شوونيزيمينه قوللوق ادايان ايدنولوگلارى نينگ کۆمگى بيلن بو عادالاتلى حرکتى باسيلپ ياتيرماغا سينانشياردى، شول ايدنولوگلارينگ اورتا اتان الهنج سياساتى نينگ ييريسى، يوردينگ آدينى ملتينگ آدينا بريپ، يورته دينگه "ايران ملتى ياشايار" ديپ، ياساما گۆزوشيده يير ملت دؤرتماگه سينانشيغيدى. اديل شئيله سياساتى روس بولشويکلى هم اؤنگه سورويديلر، اولار هم اوزالقى شورويده ياشايان أهلى ملتلىر يوغروپ، يير "شوروى حالقىنى" (ساويت حالقىنى) عمله گتيرماگه چاليشييديلار. اوغانىستاندا پشتونلار- م يوردينگ آدينى يير ملتينگ آدينا بريپ، اوغان ملتى ديين يالى ترمينى توسلاپ تاپديلار. اينها، شنيديپ ايراندا، پارس بولماديق اتنىک حالقلارى نينگ عادالاتلى گۆرشلرى قانا چايقالپ، اولارينگ ديللىرى قاداغان ادليلپ، پارس ديلي يورته اورناشيپ اوغرايار.

تأهراندا قدرتى ايه لآن مرکزی حکومت اؤز سياسى پروپاگاندا لاريندا، ايراندا ياشايان اتنىک حالقلار بيرک- بيرگه دوشونشمک اوچين اؤز ارك-ايقتيارلارى بيلن اورتاق ديل حۆکيمينده پارس ديلينى قابول اتديلر ديبأرلر. بو دويبوندن يالان، سبأپ پارس ديلي نينگ نأحيل ستملر بيلن بوگونكى اورنى ايه لآنديگى باراسيندا يوقاردا مازالى دوروپ گچديک.

پارس ديلي هم مدينىتى نينگ طاراپينى توتيان تأسيبكش پارس "عالميلارى هم يازيجيلارى" بو ديلينگ منيله تين دأل- ده، ايسيم زور بيلن بنييه كى حالقلارينگ آنگينا سينگديرلينديگينى بيلگشله يين

اونودان بوليارلار. حاكميت باشينا گچن پادشالارينگ، حان- سولطانلارينگ، بئيله كى حالقلارينگ يازيجيلاريني، شاهبرلاريني پارس ديلده يازماغا مجبور ادنديكلري باراسيندا اونلارچا دليل و ثبوت ناما بار. بير مثال: "ليلي- مجنون" اثرى نينگ يازيجيسى، گنجه لى نظامى شاهيرا، شير وانشاه جلال الدين ابوالمظفر اختسا قوشغى اوستى بيلن بير حاييات حاط ايبريپدير. شوندا شئيله دييليار:

"گای محرم حلقه غلامی،
 جادوسخن جهان نظامی.
 خواهم که بیاد عشق مجنون،
 رانی سخنی چودر مکنون.
 در زیور پارسی و تازی،
 این تازه عروس را طرازی.
 توری صفتی وفای ما نیست،
 تورکانه سخن سزای ما نیست"
 ترجمه:

"ای یزینگ وپالی مأحرم قولومیز
 جهاندا سؤز اوستادی نظامی
 آرزوم، مجنون عشقی حاقیندا
 یؤره گینگده باریتی دؤکگون زیادا
 پارسی هم عاراپ دیلینده
 بزه گین بوتازه گلنی آراسسا
 توری صیپاتلیق ییزه یاراشماز
 تورکانا سؤزلمک ییزه گلیمیز".

شونلیق بیلن نظامی نینگ توری دیلینده یازلمالی لیلی- مجنون اثری، پادشانینگ حایياتی بیلن پارس دیلینده یازیلار. بویره بیرزادی یادلاماغیمیز یرلیکلی بولار، اول هم یازیچی، شاهیریا- دا باغشی نینگ حالق یازیچی، حالق شاهیری، حالق باغشی یا- دا حان یازیچی، حان شاهیری، حان باغشی دیپ ایکی قاتلاغا بؤلونمگی. کؤپ عاصیرلاپ اوزاغا چکن فنودال دوزگونده، کؤشگه دایاننپ، کؤشکدن سیلاغ-

سرپايه قاراشيان يازيجى- شاهپرلار، يا- دا خانلارينگ، سردارلارينگ حايياتيندان قورقانلار، اولارا ياپجا بولوپ، اولارينگ حالاجاق زاديني يازىپ گلديلر. كوشكى-ايوانلاردان اوزاقدا، حالقینگ آراسيندا اؤنوپ، اولارينگ ديلينده يازان ماغتيمغولى يالى سارىسماز قايلار، الميداما ييزينگ مى بويسانجيميز، زور، داركونده اوميديميز، روى قولداوميز، مى ديليميزينگ بارليغينا گواه گچيان دليل بولوپ گليار.

بیزننگ دىلیمیز - م باى دىلدىر

تۆركمن دىلى نىنگ دۆولت دىلى بولماغى اوغروندا ۸۹- نچى يىلدا قىزغىن جدللىر آلىنىپ بارىلدى. تۆركمنىستان اركىنلىگىگىنه قاوشاندىن سونگ تۆركمن دىلىگىنه دۆولت دىل حقوقي برىلدى. شول بىر وقتدا ايران بىلن سىياسى هم اقتصادى تايدان آراغاتناشيقلار- دا اؤسدى. تهران، تۆركمنىستاندا پارس دىلىنى ساپاق برىان انچمه كورسلىرى يولا قويدى. مونگا گۆيه پارس دىلى اهللى گوندوغار ادبىياتى نىنگ باى دىلى دىيلىپ سىباپ گۆركزىلدى. بودوغرومى؟ گلىنگ، بنيله اهمىت برىليان پارس دىلى نىنگ ناخىلدىلدىگى باراسىندا بىر آرز دوروپ گچىلىنگ:

بو گون پارس دىلى تاجىكىستان، اوغانىستان و ايرانىنگ كاپىرلىرىنده دورلى اكستىر/لهجه لر بىلن پىدالانىلار. پارس دىلى نىنگ كۆكى حاضىركى اوغانىستاندا يۆرگونلى بولان درى دىلى دىر. درى دىلى اوغانىستانىنگ تورك اصىللى قازنالى(غزنوى) سلطانلارى نىنگ اىسلىگى بويونچا دۆولت دىلى بولوپ، بو دىلده يازان شاهىرلار حمايت آستىنا آلىندى. بىلشيمىز يالى سلطان ماخمىت(محمود)، فردوسيه شاهنامه اثرىنى يازماغى بوبرىار، اول- دا "اوسساتلىق" بىلن دورلى ملتلىرىنگ شول ساندىن توركلىرىنگ مىللى اپوسلارىنىدان(حماسى داستانلارىنىدان) پىدالانىپ، توركلىرى قورقاق، پارسلىرى بولسا باتىر ادىپ گۆركزىان اثرىنى يازىار. فردوسى شاهنامه سىندا توركلىرىنگ مىللى قهرمانى آلپ ارتونگىنگ نىنگ آدىنى افراسىيايه اويتگه دىپ، اونى بىگرنچ، قورقونچ بىر آدام حوكومونده صىپاتالاندىرىار. قازنالى توركلىرىنگ پارس دىلىگىنه اهمىت برنلىرى نىنگ بىر سىبابى- ده اولارىنگ توركىستانلى توركلىرى بىلن حاكىمىت اوستونده باسدشلىگى بولوپدىر. قازنالى سلطانلار درى دىل بىلن تورك بولمادىق ملتلىرى هم اوز طاراپىنا چكىمى نىت ادىنىپدىرلىر. درى دىلى نىنگ تورك سلطانلارى طاراپىندان اولانىلماغى نىنگ باشغا بىر سىبابى بولسا، عاراپ حالىپاتلارى نىنگ يانىندا اوزلىرىنى باشغا ملتلىرى و دىللىرى- ده حورمات قويان بولباشچىلار دىيىپ گۆركزىماگه سىناشىغى بولوپدىر.

بو دؤوردن سونگ درى دىلى عاراپ، تورك و باشغا دىللىردن تاثير آلپ اورتا چىقىار. اونونگ گراممى عاراپ، تورك دىللىرى نىنگ اساسىندا دوزىليار. اگر تورك اصىللى چاغداش عاليى دهخدا بولمادىق بولسا پارس دىلى بو گون گراممىسىز بىر دىل بولوپ قالاردى دىيائلر- ده بار. بارىپ ۱۵- نچى عاصىردا پارس دىلى بىلن توركى دىلىنى دنگىشدىرىپ علىشىرنواپى "محاكمه الغتىن" اثرىنى يازدى. شوندا اول توركى دىلى نىنگ بايلىغى باراسىندا قاناحاتالاندىرىجى دىللىر گۆركزدى. پارس دىلچىلىرى هنىز بو گونه

چینی بو اثره جوغاپ بریب بیلمان گلیار. احمد کسروی نینگ فکریچه: "تورکی دیلده آنگساتلیق بیلن دوشوندورپ بولیان سۆز مانیلارینی حاضیرکی پارس دیلی دوغری- درست دوشوندیرمگی باشارمایار". میثال اوچین تۆرکمندرله یکه جه سۆز بیلن آقا یا- دا اینی مانیسینی آنگلادیان سۆز بار، پارسلازانی یکی سۆز بیلن یاغنی "برادر بزرگ" یا- دا "برادر کوچک" سۆزلی بیلن دوشوندیریلر و ش. م.

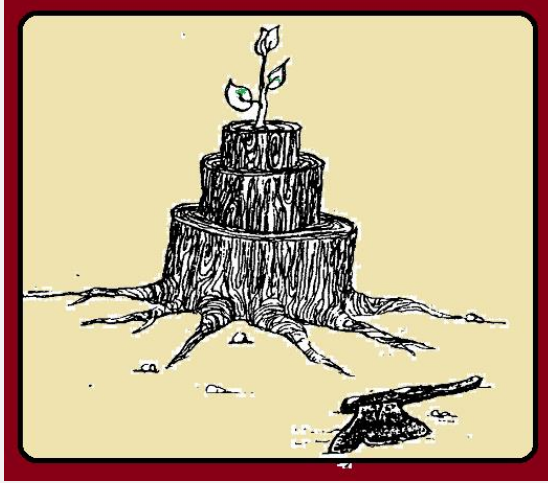
اورتا عاصیردا علمی، فیلاسوفیک و منطق اثرلری عاراپ دیلینده یازیلان، بو علمی پوداقلار بارا سیندا پارس دیلینده اثر یازیلان دالدیر دیسه بولار، اگر- ده یکه- تاك اثر بار بولسا اونى عاراپ دیلینی بیلمه یانلر اوقاپ، مانیسینا دوشونپ بیلمه یار، سبأ پارس دیلی نینگ ۸۰٪- نی عاراپ سۆزلی عمله گتیریار. مشهور تورك عالیماری ابن سینا، ابوریحان البیرونی و خوارزمی نینگ اثرلری عاراپ دیلینده یازیلان. سبأ پارس دیلی، علمی و فیلاسوفیک مانیلی اثرلری بیان ادمگی باشارمایار.

دیلینگ اساسیندا یاغنی قورولیش سیستماسیندا لوگیک(منطق) حاکیم بولمالی. عاراپ، تورك و آلمان دیللیر بو قاعده اوغوندیر. اما پارس دیلینده بولار یالی لوگیکانی گۆروپ بولمایار. میثال اوچین پارس دیلینده سانلاری ۱- دن ۹- ه بیر حیل، ۱۱- دن ۲۰- ه چنی باشغا حیل یاغنی کیچی سانا ۱۰ سانینی آرتدیرپ آیدیارلار. سانینگ آیدیلیشی بیلن گۆرکزیلیشی دنگ دال. پارس دیلینده ۱۱- ه (یازده) یاغنی يك ازده(اوندان بیر) دییارلر، اوندان بیر بولسا ۱۱ دال- ده ۹ مانى سینی آنگلادیار. سانلار، ۲۰ بیلن ۱۰۰ آراسی هم باشغا حیل یاغنی اولی سانا کیچی سانى قوشوپ آیدیارلار. ۱۰۰- دن یوقاری سانلارینگ آیدیلیشی دوغوردان گولکونچ. پارس دیلینده ۲۰۰- ه (دو بیست) یاغنی یکی بیگیریم دییارلر، اگر بو سۆز ۱۰ بیست یاغنی ۱۰ سانى ۲۰ بیگیریم بولسا اوندا اول ۲۰۰- ینگ یرینه ۲ مونگ بولیار. شئیله- ده اوچ یوزه (سی صد) یاغنی اوتوز سانى یوز دییارلر.^۶ اولار خوردن(ایمک) سۆزینی هم

^۶ بنا بنظر "نوام چامسکی". انظر ساختار زبانی: (اصوات، گرامر و لغات بسیط اصلی وواژه های اساسی)، مقایسه زبان فارسی با زبان عربی، ترکی آذربایجانی و با زبان ترکمنی، مثل مقایسه "فیل و فنجان" و یا "شیر و روباه" است. با: ۳۶۰ فعل (کارواژه) بسیط در فارسی، در مقابل ۲۲۰۰۰ فعل بسیط در ترکی آذربایجانی: (لغتنامه استاد محمدعلی فرزانه) در ترکی ازهر فعل بسیط معمولاً پنج و گاه شش فعل بسیط دیگر می توان ساخت که برای اکثر آنها مترادف فارسی جزد موارد استثنائی وجود ندارد و بیان آنها به جمله سازی نیازمند است. مثلاً: از "یازماق" (نوشتن): "یازیلماق" (نوشته شدن)، "یازیشماق" (مکاتبه کردن که مترادف باب مُفاعله عربی است که بین دو یا چند نفر میگذرد و در زبان فارسی موجود نیست، (آبنده نزدیک = "یازارام" نیز وجود ندارد)، "یازدیر- ماق" (نویسانیدن) و بالاخره، "یازدیدیرماق" (بزرگنویسانیدن یا گفتن به کسی که او کاتب را بنویساند) میآید. در مورد فعل "یوماق" (شستن) شکل ششم فعل بسیط ترکی را داریم که "یوونماق" است، یعنی آنچه در فارسی با جمله "خود را شستن" بیان می کنیم. در فارسی از فعل "خوردن"، خوردن و خوراندن می آید اما از "رفتن" نمی توان رفتانیدن و رفتانیدن، و از گفتن، گفتانیدن و گفتانیدن و... آورد(به نقل از مقاله "ایران و مسائل ایران" ضیاء صدرا لاشراق)

ایچماگه(آب خوردن)، هم ساویقلاماغا(سرما خوردن)، تایپ بیره بیقیلماغا(زمین خوردن)، آلدانماغا(گول خوردن)، ایکی کیشی نینگ آراسی دگمگینه(بهم خوردن) و یننه- ده بیر توپار سۆزلرده پیدالانیارلار.

۲۰-نجی عاصرینگ باشلاریندا مرکزلیشن حکومتی اساسلاندریپ رضاشاه یالی دیکمه لرینی حاکمیتته گتیرپ، یوردی تالاماق اوغروندا انگلیسلر پارس دیلینی اؤسدورمکده اللریندن گلنینی قایغیرمادیلار! اولارینگ بو ایشدین اساسی مقصدی، تورکی دیلینه و مدنیتینه، هم ایرانینگ چاگینده هم- م آنادولیدا ضارباً اورماقدی. ایرانینگ پادشاسی مامت ارضاشاه، پارس شوونیزیمیتی اؤنگه سوروپ، پارس بولمادیق ملتترینگ آغیزلاریناهم دیلترینه زنجیر اورماقدا یاقاسینی تانادیددی. پارس دیلی ایراندا یاشایان تۆرکمترلرینگ قانیم دیلی بولوپ گلدی. حتی بوگونلر اؤزلرینی اسلامچی، عاراپ دیلینی نینگ و مدنیتی نینگ طاراپدارلاری سایپب گلیان ایران حۆکومتی، یوردینگ ملی بودجتیندین میلیونلارچا دولاری هم یوردینگ ایچینده هم- م داشیندا دینگه پارس دیلینی نینگ اؤسدوریلمگی اوغرونده صارب ادیپ گلیار. پارس بولمادیق ملتله شول ساندا تۆرکمترلر اؤز ملی مدنیتینی و دیلینی اؤسدورمک-أ بئله ده دورسون حتی اؤورنمگی- ده غاداغان.

ملى دىلیمیزده یازماق مى بورچدیر!

بلى داغیستان یازجیسی رسول حمزاتوف نینگ "منینگ داغیستانیم" ادلى اثرینده شنيله سطر

بار:

"ایکینجی جهان سؤوشینده قفقازلی بیر عسگر، سؤوش اسیری بولوپ، فرانسادا قالیار. آرادان یئللار گچیار، باشغا بیر قفقازلی نقاش اؤز اثرلرینی سرگیلمک اوچین پاریسه باریار، سرگا شول اسیردوشن آدام هم قاتناشیپ، نقاش بیلن ایچگین تانیش بولوپ، اؤزونینگ ساغ-آمان گزیپ یؤزندیگینی بیلدیرمک اوچین اجه سینه سالام-ساوغات ایریار. نقاش گلیپ مونونگ اجه سی بیلن دوشوشیپ، اوغلونینگ آمان-اسن یاشاپ یؤزندیگینی آیداندا، اجانینگ ایلکینجی سوراخی : "اوغلوم سنینگ بیلن هایسی دیلده گورلشدی"، بولیار. نقاش "اوغلونگ فرانس دیلینده گورلدى" دئیپ جوغاپ ایریار. انه سی یاقاسینی سیریب، "اوندا اونونگ بو گوویسدن امن سؤیدی حالال بولماسین" دئیبار.

حاوا! اگر حقیقاتدانام انه میزدن امن سویدومیز حالال بولجاق بولسا اؤز انه دلیمیمزده گۆزلۆپ هم- ده یازمالی. حاضر کایر تۆرکمَن یازیچی شاهیر باشاردیغیندان اؤز انه دلیلرینده یازماغا ایمتیلیارلار. یؤنه قینانساغام کۆپ حالاتلاردا یازجیلاریمیز نه گۆزل تۆرکمَن ادبی اثرلرینی، مثل تۆرکمَنیستاندا نشیر بولیان قوشقولاری یا- دا، بایلاری، ارته کیلری پارس دلیینه ترجیمه ادیپ، ایراندا چاپ ادیارلر. بو ایش گۆرایماگه زبانی یوق یالی، اما مسئلاً اونگات سین ادسینگ مونیگ، دینگه پارس دیلی نینگ اؤسمگینه حیدمات ادمکدن باشغا زات دالدیگینی آنگسه بولیار. ییزمونی تاریخ بوی گۆروپ گلدیک. بللی سلجوقلی سولطانلارینگ وزیر نظام الملک کۆشک دلیینی پارسلاشدیریپ، بو دیلی اؤسدوردی. بو یاغدا یا صفویترهم قاجارلارینگ دؤورینده اوندان بآرده هم شایات بولوپ کلیاریس، کسه کی مدینیتی بایلاشدیرماقدان باشغا زات ادیلدی.

ایراندا یاشایان تۆرکمَن یازجیلار اؤز ملی دلیلرینده یازیب بیلمان کلیارلر. مونگا قارامازدان کایر یاش ییگیتر اؤز ملی مدینیتی اوغروندا حیدمات ادمگی پارس دلیینه قوللوق ادمک یولوندان آغتریب، نه گۆزل تۆرکمَن ادبی اثرلرینی پارس دلیینه ترجیمه ادیپ، تۆرکمَنلری بولسا اؤز انه دلیینده یازیلان ادبیاتدان ماحروم ادیارلر. اگر ایران حۆکومتی بولاریالی ادبی ایشلرینگ چاپ بولماغینا روغصبات بریان بولسا اوندا نامه اوچین اثرینگ تۆرکمَنچه سین چاپ اتدیرمه یار. یازجیلاریمیز هر نادیپ اؤز انه دلیینده یازماغا چالیشمالیدیرلار. ملتیمیزینگ اؤسوش یولی دینگه شوندا دیر.

سوزومی جملآپ آیتسام، اگر اؤز انه دلیمیمزده یازماغا ممکنینچیلیک بیریلمه یان بولسا، اوندا یاد بیر دیله حیدمات ادمکدن و بو دیلده یازماقدان قاچا دورماق یاغشیراق.

دېلېمېزىنگ قادىمىيىتى ھىم بايلىغى ھاقىندا

« توركى دېلى نىنگ شول ساندىن يىزىنگ گوركانا تۆركمن دېلېمېزىنگ اۋرۇن باي ھىم قادىمىيىغى باراسىندا انچىمە ىلمى دىرنگوو ايشلىرىنگ آراسىندا تورك عالمىيى دىكترقوشاى ىنگ Kuşay ۱۹۷۲- نچى ىنلدا يازان تورك دېلى بىلن باغلانشىقلى "پروھىستورىك اىزلار" (تارىخدان اۋنگكى اىزلار) آدىل ماقالاسى اۋرۇن اھمىيىتە اىه. عالمىيى اۋز ايشىندە توركى دىلىنى اىنگ قادىيى دىللىر شول ساندىن اىلامىيىت ilamit ھىم باسك Basque دىللىرى بىلن دىنگشدىرىپ، قىزىقلى ماغىلومات برىار^۷.

I

آشورلارىنگ تارىخى بويونچا كۆپ ايشلىرىازان پروفىسور. لاندزبرگرە نىنگ Landsberger اىتماغىنا كۇرۇ يىزىنگ اىيامىمىزدان اۋنگ ۲۵۰۰- نچى ىنلدا دمىرقازىقدان گىن "قوت يوم Kut-yum آدىل بىر ھالق اكاى دۋوليتىنى آغدارىار. بو، قوت يوم آدى نىنگ اكاىچە Akad بۆلومىنى ناظارا آلماساق، قوت سۆزى قالىار. قوت دىلىندە بىرناچە سولطان آدلارى نىنگ باردىغىنى بىللىارىس. بو آدلارىنگ، بابل/ بابىليون Babilion ھالقى نىنگ آراسىندا آسىمىلە بولوپ، اكاىچە لاشدىرىلاندىغىنى كۆز اۋنگوندى توتساق، دىنگە ۱۲ سانى آد قالىار. بو آدلارىنگ كآبىرى چن بىلن يىزىنگ اىيامىمىزدان اۋنگ ۲۵۰۰ ىنل و كآبىر بىرناچە بوزىنل شونگا ياقىن ۲۰۰۰- نچى ىنل بىلن باغلانشىقلى (ص ۷۱). بو آدلارىنگ كاراكتىرلىرىنا سىن اتسك، اولاردا دىنگە توركچە سۆز ياساما فورمالارى نىنگ باردىغىنى كۆرسە بولىار. موندان باشغا- دا توركچە ايشلىگىندىن "ا- گان"، "آ- گان" (آ-غان)، مىش، ايش قوشماچالارى بىلن دۇرۇن سىپاتلار بولاندىغىنى آنگساتلىق بىلن بىلسە بولىار.

قوت سولطانلارى نىنگ آدلارى نىنگ كآبىرلىرى شولاردىر (ص ۷۲):

- يارلاغان (ھابار بىرن): اورھون يازغىلارىنى يادا سالىار.

- تىرە گىن (ياردام ادن) قارش. اويغورچا تىرە گىن قارش. تۆركمىنچە دىرە گ.

- شارلاق، چارلاق (قوش آدى) ھاضىر تۆركمىن دىلىندە اولانلىيار.

- اىل اولوموش (اىل اولومىش)

- يارلا

- يارلاغاندا»

^۷ ملاءاشور قاضى نىنگ ماقالاسىندان

سومرلرنىڭ مەدەنىيىتى نىڭ تارىخى نىڭ اوستونىدە بارلاخ ايشىنى گچرىپ يۇرن ايلدىشىمىز "بگمىراد. گرى" اۇزۇنىڭ " ايركى آتا- بابالارىمىز" ادلى ايشىنىدە تورك دىلى بىلەن سومر دىلىنى دىڭشدىرىپ، شىئە نىتىجىنى آرا آتپار:

"سومر: بو سۇز، سومر Sümer و سومر Sumer گورنوشلىرىنىدە يازىلىپىدېر. اونى عاليملار، مزوپوتاميا (ايكى سووینگ/ ايكى دريانىڭ) آراسىندا ياشايانلار دىيىپ دوشوندىرىپلر. سوو سۇزى مالمىم، "مر" بولسا، قاديى تورك دىلىنىدە "ايكى" دىمكىدېر. تۇركمەن حالقى نىڭ فولكلورىنىدا، چاغلار بىر نارسە نى (زادى) كۆپ سانامالى بولاندا، بلى يىرچنە باراندا " مر، (مره) دىيىپ اويونى قايتادان باشلاپلارلار. "مر/ مره"، بو يردە حد/چاك مانىسىنىدا. شول اساسدا سومرلى دىمك "ايكى سووینگ آراسىنىدا" ياشايانلار دىمك (مزوپوتاميا- عار اچا بىن النهرين) مونونگ گۇنى تىرجىمە سىدىر. سونگرا ب.گرى بلى سومر شىناس آ. پىبلىنىڭ "سومر دىلى نىڭ گرامماتىكاسى ادلى

A.Poebel: Grundzüge der Sumerischen grammatik

اثرىنە سالغىلانىپ، تورك دىلى بىلەن سومر دىلى نىڭ آراسىندا بار بولان اورتاق سۇزلردىن بىر نأچە مىثال كىتپىر:

سومر دىلىنىدە	تورك دىلىنىدە
غا(سوويت مانى سىندا)	دوياً نىڭ بوللاپ سوويدە گلمى)، قايماق
مو(ايل/سال مانى سىندا)	Mü+çe ۱۲ ايل حايوانلىق سەنە
قال(قالقماق)	قالماق اياق اوستونە تورماق
باراق(بار+اق)= چابك، بېشىت حيوانى	بار سوزوندىن، بىراغ (تۇركمەندە، بىراغ اط)
بار(گۇرمك، بارلاماق)	بارماق، بىتىشمك
اىكارو (دايخان)	اىكېنجى، اكرانچى (تۇركمەندە)
بال(بالتا)	پالتا، بالتا
كاپو(كىپو)- گورلشمك	گىپ اورماق، گىپلشمك
دل Del(ياد آدم)	دل (تۇركمەنچە دە)

گر (بولاشیق حابا)	کیر (تۆرکمنچه ده)
گو (طناب)	Güylemek ال-ایاغی باغلاماق (تۆرکمنچه)
آرو (بوشاتماق، آباق یولا گیدیپ، بوشاماق)	آری، آریق، آرتماق/آرتینماق (تۆرکمنچه)
دینگر (دمیر)	دمیر
تو (دوغورماق)	توغورماق (دوغورماق)
سوب (حورماتلی آدام)	سوبای
به (ارکک آدام)	بی، بگ، باتیر
گیرو (نیزه)	گیرمک سوزیندین، گیزه، جیدا
ان (بییک، کوپ)	ان / اینگ (صفت)، اینگ گوزل

دکتر قوشای، ایلامیتلار دیلینی اؤورینیپ یورن واغتیندا بو حالقینگ دیل حازیناسیندا تورکچه بیلن بیچیم (گراماتیک) و آنکلاتما (مانی) تایدان کاییر منگزشلیکلری- ده ثبوت ادیار. اونونگ گتیرن کاییر مینال لارینی ایلب گؤریلینگ:

تورکی دیلی بیلن آکاد دیلی نینگ آراسینداقی کاییراورتاق سؤزلر

ایلام چه	تورکچه
آتا	آتا
آلو/ آلی	ایل، اولوس
اویلوم (بارلی، اولی)	اؤی سؤزیندن
ارین (قشون بؤلومی، توپار)	ارین (تۆرکمنچه ده حمایتچی، باغشیلار)
دوللوق	دولدورماق
قول، قوللو (بندہ)	قول
ایشاک (روحانی درجه سی ولا قامی، ایشان هم یازیلیپدیر)	ایشان (تۆرکمنچه ده) ایلام پادشاسی نینگ ییری نینگ آدی "لوه ایشان" بولوپدیر.
لا- گیتا	گیت- مک

اكه (Eke)	اكه
گۆك (آسمان)	كۆكى
گوت-اورمك (گۆترمك Götermek)	كوت
بار- ماق (بارماق ، يتشيمك)	پارى ، پارو
اوشاق ، چاغا	شاق
ته ن- ملك (دينگلمك Diñlemek)	ته- ان (Te-en)
تيك- مك (اوتورتماق ، ديكمك)	تيكا

دكتور قوشاى نىنگ گتيرن بو ميثاللارىندان باشقا، عاليملار باسك دىلىنى- ده تورك دىلى بىلن دنگشديرىپديرلر. اوستونده كۆپ گوررينگ بولوپ، انچمه بارلاخ ايشلرينگ گچيريلنديگينه قارامازدان حاضير بوگوننه چنلى فرانسىادا و اسپانىادا ياشايان باسكلارنىنگ دىلى نىنگ كۆكى دولى آنيقلانانوق.

تورك دىلى بىلن باسك دىلى نىنگ آراسىندا قى كآير اورتاق سۆزلر

تورك	باسك
سيغير	سوكور
سويت Süyt	زوتا(سويت مانى سيندا)
گۆن (ايشله نن حام) Gön	گوننا Guna
باقا (چاغتايچا)، قورباقا (تۆركمنچه)	پوكا
آتا	آيتا
اينى	آنای
آپا (اولى آيال دوغان)	آپا
اؤپمك öpmek	آپون Apun
اركيك Erkek	آرگوكيا
آرärä	آر
بۆرؤك Bөрük	بوروكو

داى	دىمك / آیتماق / سۆزلىك
دون دو Dün dü	تون Tün (قارانگقى / گىجه)
اگاشو Egaşu	آقا
اگون Egün	بوگون Bu gün
اردى Erdi	يارتى Yarty (يارىم)
اره كا Ereka	أریق (سوو آریغی / آقاری)
گىزا	كىشى، كىسى (ياقوتچه)، گىش (سومرچه / سوبارچه)
هيل Hel (=ه گ)	گل Gel
هرن Heren	گلن (=ه گ ، ر=ل)
ايل	اؤلك
ايلكى	اؤلك ölik، لاش läş
كېزكىن	قىزغىن، قىزماق
سوگىر Sogir	ساغىر (قولاغى اغىر، كر)

II

عاراپ چشمه لرى اوغوزلارى "قوت" و ييزانتىن لارهم "غوز، اوز" (Goz, Uz) دىيىپ آدلاندىردىقلارىنى ايتاليانىنىڭ اولى توركولوگى "اروسى" - دا E.Rossi آيدىپ گچىيدىر. آشورولوگ "آ. ياروت" A.Yarut هم "قوت" لاردان گوررونك اديار و اولارنىڭ "كاسى" Kasi ادلى حالقا منگزشدىگىنى آغزاپ گچىار. يئنه "تونجان"، "قوت" و اوغوز حالقلارى باراسىندا آيدىلىپ گچىلن ماغلوماتلاردان باشغا شو آشاقداق پىكىرى اورتا آتبار:

۱- تارىخدا "قوتى" لارنىڭ ايزىنى ايلكىنچى گزك، يىزىنگ ايبامىمىزدان اۈنگ ۳۰۰۰- نچى يىللارنىدا مزوپوتامىادا Mezeo-potamiya (بوگونكى جغرافىادا گوندوغار آنادولى)، قارص و وان كۆلى نىنگ تۆۋە- رىگىندە گۆزىارىس. قوتى لار اۈز بارلىقلارنى بو يردە يىرمونگ يىل و يا- دا اوندانام سونگقى يوز يىللار چىلى ساقلاپ بىلىپدىرلر.

۲- مزوپوتامیادا، آشور بانى پال بیلن ایلامیتلار آراسیندا مسگن توتان، بو یردن گوندوغارا اوزانان توپراغینگ مزوپوتامیا تاریخیندا "کاسی" لارینگ یوردی (اوغوزلارینگ یوردی) دییپ آدلانديریلانديغینی و بو آدلانديرمانینگ ۲۲۰۰-نجی ینلاریندا باشلانانديغینی اوقاپ گۆریأریس. ۱۱- نچی عاصیردا بو آدلانديرمانینگ "خوزستان"، "هوزیستان" یاغی "اوز، اوغوز ایلی" گۆرنوشنه اويتگانديگینی چاق اديأریس.] خوزستان حأضیرايرانینگ گونورتاسیندا بیر ولاياتدير. اونونگ ایلاتی كؤپلینچ عاراپلاردان دوريار. مرکزی حكومتینگ سونگقى ۷۰-۶۰ ینللینگ دوامیندا آلپ باربان الهنچ سیاساتی نتیجه سینده بو یره كؤپ سانلی پارس دیلی ایلات گؤچورلیپ، یوردینگ ایلات سانینی عاراپلارینگ زیانینا كؤپلندیلر. مونگا بو یرده باربولان نفت بایلغی سبأپ بولدی- آ.گ.]

۳- یزینگ اییامیمیزدان اؤنگ ۲۰۰۰-۲۲۰۰ نچی ینلاریندا مزوپوتامیادا یاغی سومر(سوبار) زامانیندا "غودی" (قوتی) آیندا دیلی- یایسیز بیر ساز اینسترومنتدین(آبزالیندان) گوررونك ادیلیأر. یوز بیللار سونگ، آشور بانى پال زامانیندا یزینگ اییامیمیزدان اؤنگ ۷- نچی عاصیردا ماردوك Marduk عباداتحاناسیندا چالنان سازلار قوراللار آراسیندا سومرجه "غودی"، آسورچا "اینو"(انیو) دییلین قورالدان صحبت ادیلیأر. شو واغتا چنلی بو قورالینگ یاسالشی حاقیندا ماغلومات یوق. یؤنه قورالینگ آدینا باقسانگ اوغوزلار دگیشلی بولانديغینی چن اتسه بوليار.

آلتای حالقلاریندا هم "قوت" سؤزی اولانلیلار. بو گونکی تۆركمن فولکلوریندا یاغمیر/یاغین دوغاسیندا "قوت سؤزی آغزاليار:

قوت، قوتینی گۆردونگی،

قوتا سلام بردینگنی،

شو آی دوغانی بأری

یاغین قاراسین گۆردونگی؟"

تورکیه تورکلرینده هم "قوت، قوتی" یا- دا یاغین دوغاسی شنيله دیلیأر:

قودو-قودویو گۆردون مو؟

قودویا سلام وردین مو؟

قودو قاپیدان گچینده،

باشینا یر سوو دؤکدوین مو؟

سومر ديل نينگ اوستونده يازيلان كتابلارنينگ سانى آز دال. بللى عاليم "وينگلر" Vingler، سومرلى لارينگ ديليئى "اورال-التاى" ديل توپارينا گيريزيار. اوندان باشغا، عاليم "ف. هومل" F.Hummel ۱۸۷۸ سانى سومر و تورك سؤزلىرى نينگ دنگشديرمگى بيلن سومر آكاد و تورك ديل لرى نينگ آرالاريندا قارىندا شليغينگ باردغيئى اؤنگه سوريار.

واشنگتن ينگ " اسميت سونيان" Smith Sonian انيستيتوتى نينگ بارلاغلارى اساسيندا ايسكىموسلارنينگ آتا يورتلارى سيبرى، اورتا آسيا و اسكانديناويادىغى ثبوت ادليليدير. ايسكىموسلار هم قيزيل درى لرى يالى قاديئى چاغلاردا آمريكا گؤچوپ گليبديرلر. مكزيكان قيزيل درى لرى نينگ ديل لرى بيلن توركى ديللرى نينگ آراسينداقى منگزشليك شى واغتا چنلى ديلچى عاليملار طاراپيندان چونگنگور اؤورنيلمان گلييار.

IV

"آت استكچه" دن باشغا، "كيچوآ" چه، ياغنى قيزيل درى لرينگ پرو يورديندا و باشغا- دا بيرناچه يرده اولان يان دىلى بيلن توركى دىلى شول ساندىن تۆركمن دىلى نينگ آرالاريندا گراماتيكا هم مانى تايدان كايير منگزشليك بار بولسا گرگ. "ه. روسويت" طاراپيندان تورىستلارنينگ پيدالانماغى اوچين يازيلان "كيچوآ" ادلى كتابيندان توركى ديلينه منگزش بيرناچه سؤزگنيرمگى ماخول گوردوك.

قيزيل درى لرينگ دىلى تورك دىلى يالى اينگ طبيئى ديللرينگ حاطاريندا دير. بو ديللرده طبيئياتا سين ادليلپ، بيرزادا آد داقيليار. شول سىبايدن كيچوآ ديلينده بيشيرمك، قارا، اؤدون (هيزم) سؤزلرينگ آرالاريندا منگزشليك بولانسونگ اولارنينگ همه سينده "يان" كۆكى اولانيليار و دورلى سوفيكس(پسوند) بيلن گرگ بولان سؤز ياساليار. تۆركمن ديلينده هم "اؤدلاماق"، "اود"، "اودون" و شونگا منگزش كايير باشغا سؤزلرينگ كۆكى منگزش، ياغنى دوپ سؤز "اود" بولوپ، تاپاوتلار دينگه سوفيكسده شو ديللرينگ قينلىق بيلن دگيشمك لرى نينگ سىباي- ده اولارنينگ استروكتوراسى(قورولشىغى) اؤروم öwrum گؤرنوشينده ديگى دير.

تورك و قيزيل درى لرينگ ديللرى نينگ آراسيندا دينگه سؤز تايدان دال، گراماتيكا دا هم منگزشليكلىرى گؤرسه بوليار. يوقاردا گتيريلن ميثال لاردا ، تورك مدنيتى نينگ ايركى. پارلاق مدنيت بيلن باغلانلشىغى نينگ باردغيئى گؤركيزيار. سوراغ دينگه بو باغلانلشيقلارنينگ ناخيل و نادرجه-ده ديگينده ير. بو مسئله، ديلچى/ لينگويست، اتنولوگ، آتروپولوگ و آرکتولوگ يالى عليملارنينگ اورتاق ايش يرلىگى اساسيندا چؤزلىپ بيلنر.

تورك دىلى بىلن كنجوا دىلى نىنگ آراسىداقى اورتاق سۆزلىر

تورك دىلىندە	كنجوا دىلىندە
ميشيك/پيشيك، ميسيك(قازاقچا)	مىسى
يانماق، پيشمك	يان- اوى (بيشيرمك، يان كۆكوندن)
قارا يانيق، يان كۆكوندن	يان-آ(قارا مانىسىندا، يان كۆكوندن)
اودون Odun، يان كۆكوندن	يان- تا(اودون مانىسىندا، يان كۆكوندن)
تيتى، دىدى، دادە، آتا	تايتا(آتا مانىسىندا)
توتوق(يوزى توتوق آينا)، توتى(اۋرتىگى)	توتا(قارانگى مانىسىندا)
ھاوا(تۆركمنچە دە)	آوا(ھاوا ديمك مانىسىندا)
اركك	اوركو(ارلك مانىسىندا)
سارى رنگ	سارا(جە ون/ اونون سارى رنگى اوچىن؟)
آچ-غى(بلكى آچ، اوچ üü، كو=؟)	اوچ- كو= آچغى
داپى	تپو(داپى مانىسىندا)
قورى	كور- را(قورى مانىسىندا)
يالاماق	اياك- وای(يالاماق مانىسىندا)
قورى=كور؟ كورتوب/ كارتوفيل	كورا- پاپا(قورى يرالما)
قارغيش، قارا قوش	كارا- گو(سۆگونچ مانىسىندا)
كپر(بولاشيق، حاپا، زبيل)	كرى(باش، يارا مانىسىندا)
تيترمك	كاتاتاي(تيترمك)
يۇرى، يۇرىپ گيتمك(ايا گيتمك)	رى(گيدمك مانىسىندا)
يارىق،(ياغى، آيدىنگ)	يوراك(آق مانىسىندا)
قولاي، قولايلاماق	كايلا(قولاي، ياقين مانىسىندا)
قپرا، چت، داش، اوزاق	كارو(داش، اوزاق/دور مانىسىندا)
آز	پيسى، آس(آز، كم مانىسىندا)

حاتون (ببيك مانيسيندا)	حاتين (آروات، عايال)
هاوا (داشارى) (ايشيك مانيسيندا)	هاوا (هوا؟)
ياركا (ياپ/كأل مانيسيندا)	جار (سووكانالى)

ملى دىلېمىزە ايه لىق قىلايلىنڭ (آوستا دىلى حاقيندا)

ملى كىملىگىمىزىنڭ اساسى ستونى بولان دىلېمىزىنڭ دوپ كۆكى و استراكتوراسى باراسيندا يازىلان علمى ايشلر اونچاقلى كۆپ دال، ايشلرىنڭ كۆپوسىندە بولسا تۈركمەن دىلى نىنڭ عاصىرلارنىڭ جوممىشىندىن غايىناپ چىقاندېغىندىن آز حابار بىرلىبار. بو مقالادا مىلى دىلېمىزىنڭ عاصىرلارنىڭ چونگلوغىندا دۇرأندىگى باراسيندا اينڭ قاديى دىنى تىكست بولان زورايىستلارنىڭ باشغاچا آيتساق زردىشتلارنىڭ اوستا كىتابىندىن دىلىل لىرگۈركىزماگە سىنانشىبارس. بو بارادا تۈركمەن ادبىياتى و مدنىتى اوغروندا بىر ناچە ايشلر بىتيرن ايلدىشىمىز آى محمد آى محمدى نىنڭ ايراندا چاپ بولان "يول" ژورنالىندا يازان مقالاسىندا پىدالانىپ، قاديى اوستا دىلى نىنڭ تۈركمەن دىلى بىلن باغلانىشى باراسيندا دوروپ گچبارس. بو آرا آتيلان ماصلاحاتلار باراسيندا دىلچى عاليملارمىز گىنگرأك دوروپ گچسە لىرقاوى بولاردى.

" زورايستلرىنڭ بلى اوستا كىتابىندا بو گونكى اورتا اسيا تۈرك اولكە لىرىندىن خوانىپىرث= حاضىرىكى حيوه و مارگيانا= حاضىرىكى مارى يالى يورتلارنىڭ آدلارى آغزالىپىدىر. اوستا آصلىندا مىتراسم دىنى اساسىندا دۇرأندىر(مىترا سۆزى تۈركمەن دىلىندە تانگىرى سۆزىدىر، تانگ يا دانگ و گونش سۆزى بىلن باغلانىشقىلىدىر). اهورمزدا ياغنى تانگىرى سۆزى، تۈركى دىلى نىنڭ 6-5 مونگ يىلنىڭ دوامىندا اويتگاندىگىنى ناظارا آلساق، انسانى يارادان "آق ايشىغى"، يا- دا يارادانىنڭ "آق اودى"

معناسیندادیر. اوستا دیلی بو باقیمدان حاضیرکی تۆرکمن دیلی نینگ گراماتیكاسینا اؤران یاقین. بو بارادا شو اشداقداق میثالی آلیپ گۆره بلینگ و اوستادان آلمان بو سۆزلی تۆرکمن و اؤزلیرنی اوستانینگ یکه- تاك میرا ئدارلاری ساینپ گلیان پارس دیلی بیلن دنگشدریپ گۆره بلینگ:

ایریه ما اویشو (اۆز بیغناغی)

اوستا دیلینده	ایر	یه ما	ایشیو
تۆرکمن دیلینده	ایگ آر	ای مه	اویشیأ
پارس دیلینده	اصیل زادگان نر	ازبرای	انجمن، جمع

گۆرشیمیز یالی بو سۆزلیرنینگ پارس دیلی بیلن قاقیلشیان، ایلتشیان یری یوق.

یئنه- ده اوستاداقی "واستر" یاغنی ابادانلاشدیرماق و "ایستاک" یاغنی اولولوق ایسلمک سۆزلیرنی آلیپ گۆز بلینگ:

"اپ = یوقاری، اولی، ایستاو بولسا ایسلگ سۆزی دیر. چاغداش تۆرکمن دیلینده آبا، حاضیرکی آقا سۆزیدیر (پارسلا یو سۆزی تۆرکمنلردن آلیپ "آبا و اجداد" سۆزوندە حاییرلانبارلار) آپ سۆزی بولسا آپ-آسسایا یاغنی اؤران یواش و آپ-آیری، آپ-آق یالی سۆزلردە گلیار. بو گونکی پارس دیلینداکی "خواستن" یاغنی ایستک / ایسلگ سۆزی قادیمی اوستادا اولانیلان اؤز و ایستاک یاغنی پارسچا خود و /ستن بیریکدیرپ ایتساق خواستن سۆزی و دوویی تورکچه دیر. اوستادا سۆزونگ باشیندا گلیپ اول سوزی نکاتیو(منفی) مانا اؤوریان "آن" سۆزی هم بوگونکی تۆرکمن دیلینده اولانیلیار. مثلم اوستاداقی "آن آپ" یاغنی سووسیز، تاپ سۆزی یا- دا آن اهیتا یاغنی عایپ سیز پاك سۆزلرداکی "آن" سۆزی بو گونکی تۆرکمن دیلینده ان آپ= اشغارسیز، غاریندیسیز، آراسسا سۆزوندە گلیار، آپ سۆزی حاپا، زیبل سۆزیدیر، پارسلا ییزینگ بو سۆزویمیزی "خفه" یاغنی بوغولماق ماناسیندا آلیپدیرلار. اناهیتا سۆزی بولسا ییزینگ دیلیمیزداکی انه سوزوی بیلن بیر کۆکندیر، اناهیتا دیمک، بسلاپ سویتدین قاندریان انه، آیدیم آیدیان انه دیر. اپرویز سۆزی هم تورکجه دیر. آپ= یوقاری، آنگیرباش، آتا- بابا، اپرویز بولسا اوران، یه ننگن معناسیندا دیر. حتی آری یان ویچ (پارسلا آیتمیشلایین قادیمی ایران) سۆزوی هم تورکی دیر، آری هم آراسسا هم ارماناسیندا، یان بولسا یورت هم بیر طاراپی، بیر یانی سالغی برمکدیر، ایلیری یانی، اشاق یان و ش.م. لر، ویچ سۆزی تورکچه ده ویک یا- ده ایک ، ایک

سۆزودير. جمعلاپ آيتساق ايرانوچ "ايگيرنگ يوردى" ديمك. آرياي لارگلمزدن اونگ بو توپراقدا توركلرينگ ياشايانديغي حوت فردوسى نينگ شاهناماسيندا- دا آغزاليار. فردوسى بير ناچه توركى ملتيرينگ آدلارنى آغزاپ، اولارينگ ايران پادشاسى خسروشاهاه يازماغى اووره دنديگيني بيان اديار. اوستادا آغزالان آلتين، كوموش، گوهر، بهالى داشلارو پارلاق سويشه لردن عمله گلن وعجايبنپ قالا آدلانديرلان "گنگ دز"(قالا) سۆزوينداكى "گنگ" سۆزى تۆركمن ديلينداكى گنگ/عجايب سوزيدير. اوستادا ايلكىنجى ادام ساينليان كيومرث سۆزى، كيه، كۆك، گۆك، آسمان و مرت ياغنى آسماندان اينن ايلكىنجى مرت يۆزلىرىندن عمله گليار و بو سۆز هم توركچه دير. ميترايست ديتى نينگ يولباشچيسى كيكاس يدى اولكا حكومت اذنده، اوچماغى ارزو ادييدير، اوستادا اول (كوى كى اوسن) ياغنى گۆگده اوچان جسيم ديليبدير، بو بلكى- ده شول دؤورده گوگده اوچوپ بيلن كىچى بير جسى آنگلتماقچى بولاندير. ايلكىنجى پادشاه ساينلان جمشيدينگ آدى اوستادا "بيم خشيت" گورنوشينده بيان اديليبيدير. بو سۆزلىر بيغيم قوشا اديو ياغنى توپارلاين حكومت اتمكدير. خشيت سۆزى خيشات تۆركمنچه ده قوشات ياغنى بير ىرى قورشاپ/ غاباپ آماق و بيغيم بولسا يئغنانماق، توپارلانماق مانيسينده دير. كىچى اوستانينگ يثاهو(يالنگيز باشلىق) قوشغيسى آليپ گۆزلينگ. اوندا شئيله دييليار:

" بييم دريگو بيو ددات" (ياغنى توپارلاينپ حكومت اتمك)

اوستادا	بييم	دريگو	بيو	ددات
تۆركمن ده	بيغيم	دورشى	بييك	دوغوش
پارس دا	جمعى	وضعيت	به بلنداى	زايش

بو قوشغى نينگ هم پارس دىلى بيلن اصلا قاتناشيغى نينگ يوقديغى گورنوپ دور.

كىچى اوستادا گونده باش وقت ايدىليان دوغالارينگ باشيندا "حوشنوثره اهورمزدا" سۆزلى گليار. بو "دؤورانى سور بييك اهورمزدا تانگري" سۆزودير. دوغالارينگ آدلارى و اولارينگ ايدليان واقى باراسيندا آيتساق؛ بو باش وقت تۆركمن ديلينده بو گون پيدالانيليان سۆزلىر بيلن بير كۆكدن، اولار شئيله:

۱- اوشهين: اوستادا بيان اديلن بو سۆز، گيجه ياريسيندان گوندوغار آراسينى گۆركزيار. بو سۆز دوغرى اوقيلسا "اوشاهين آى" يا- دا اوچاغان آى بولمالى. (آى سۆزى، ياغتيليق، ايشيق ماناسيندا گليار)

۲- هاون: گون دوغاندان گونورتا آراسینی بیان ادیار. بو سؤز دوغری اوقیلسا " هاو-اوانی" بولمالی. دیمک بو سؤز " اونونگ" اوانی (آبانماغی/ حاکیم بولماغی، یوقاری قالماغی)، گونونگ دپا چیقماغینی آنکلا دیار. ییزینگ حاضیریکی آننا (آننا گونی سؤزومیز) اوستادا آنکیه دلیپیدیر.

۳- ریتون: اوستادا گونورتا واغتینی آنکلا دیار. اونونگ آیری گورنوشی "رپی ئوین آی" سؤزودیر. تۆرکمن دلیینده ر سؤزونینگ باشینا ا گلیپ رجب برینه ارجب، رادیو برینه ارادیو دلییاندیگیی ناظارا آلساق، بو سؤز هم دوغری اوقیلسا آراهی سؤین آی بولمالی. آر، آرا تۆرکمنچه ده اورتا مانیسیندا، آپ بولسا اوزالام آیدپ گیچیشیمیز یالی یوقاری دیمک، سؤین آی یاغی ایشیق، جملاپ آیتساق اینگ آرادا دوران ایشیق دیمکدیر.

۴- ازیرین(اؤز یایران): ایکینی/ایکینین ماناسیندا دیر. بو سؤزونگ باشغا گورنوشی "اؤزی بیرین آی" دیلیپ اوستادا بیان ادلیپیدیر. بو گونگی تۆرکمنچه ده اؤزی یا- دا یوزی یایران/ یاییلان ایشیق دیمک. اوستا دلیینده ل سسی بولماندیر، بو سسی سونگرا آرتدیریلیپدیر شونگا گؤرأ بو سؤز یوزی یاییلانینگ برینه، یوزی یایران ایشیق بولمالی. سبأپ گونینگ یوزی ارتیر هم ایکینین گینگراک گورونیار. اؤز سؤزی بولسا باشدا آیدیشیمیز کمین پارسلا راونی ییزدین آلیپ خود/خود گورنوشینده اولانیارلار.

۵- اویسرورتم: پآک/ آراسسا قوشغولارینگ آیدیلیان چاغی/ آغشامارا. بو سؤز دوغری اوقیلسا "اویه اسریک سوریم" دیمک دیر. یاغی چوپانلارینگ ماللارینی یاغشی باقیپ، اسریدیپ، اویه دؤنیان چاغیدیر.

گوریشیمیز یالی بولار یالی بارپ یاتان حازینالاریمیز بارقا باشغالارا دایانماغا گره گی یوق. یؤنه اولارا ایه لیک اتمه سک بولار یالی حازینامیزینگ اوغورلانچاغی ایکوجسیدیر.

عالشىر نوایى:

تورکى دىلى نىنگ بايلىغى

نوایى اۇزى نىنگ "محاکمه الغتین" (سۆزلىر دنگشدىرمه سى) اثرىندە تورک دىلى نىنگ پارس دىلىندەن باى هم اوستونلىگىنى، تورک دىلىندە بار بولوپ، پارسچادا قارشىلىغى بولمادىق سۆزلىرىلەن اۇز بىكرىنى اۇنگە سورىپ. حاضىره چىلى پارس دىلچىلر طاراپىندان بوكتابا جوغاپ برىلمان گلىپار. تورک دىل و ادبىياتى نىنگ مشهور عالیهى نوایى مىلادى حاسابا گۆره ۱۴۴۱- نچى يىلنىنگ ۹- نچى فوریه آىنىندا هرات شأهرىندە دونىا آىنىپار. ۶۲ ياشدان عبارات بولان عمرونى تورک دىل و ادبىياتى اوغروندا صارپ ادىپ، بو مىداندا اۇچمىك اىز قالدىرىپار. نوایى ۱۵- نچى عاصىردا پارس دىلىندەن تورک دىلى -

نینگ اوستونلیگی هم بایلغینی شول ایکی دیلینگ دنگشدریمگی اساسیندا یازان "محاکمه الغتین" اثرینده ثبوت اتمگه سینانشیاری. بویرده شول مشهور اثردن بیر-ایکی مثالی گتیرمگی ماخول گۆردوک:

"... تورک شاهیرلرینگ بیرنآچه سی ادیل بیر پارس یالی پارس دیلینده اودان قوشغولار دوزمگی باشایارلار، اما پارسلاردان هیچ بیرسی تورکچه گورلأپ بیلمز، اینگ اونگات گورلأپ بیلیألری بولسا تورکی سۆزلرینگ مانیسینا دوشونمز. یوزده یا- دا مونگده بیر تورکچانی اؤوره نیپ گورلشماگه دورسا اونونگ تورک دألدیگی ایلیک سوزوندن بللی بولیار و اؤزلهجه سی بیلن اؤزونو گولکونچ یاغدا یا سالیار...

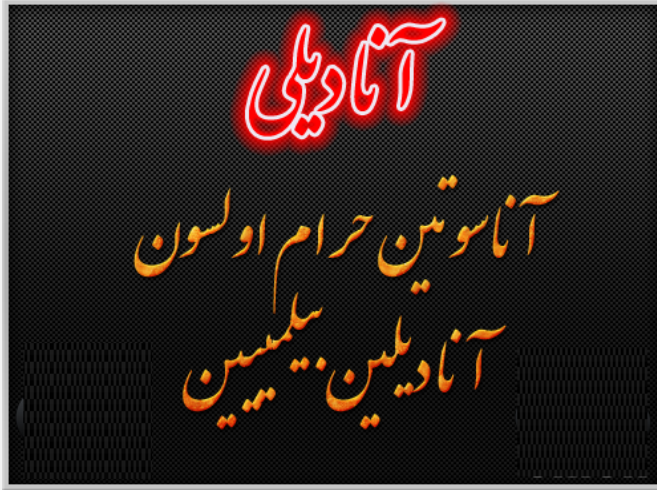
اولی-اولی شاهیرلرینگ کاییرسی "می" یی تاربیلاپ، مبالغه قیلیدیرلار [گۆزل سۆزلر اولانیپدیرلار]، می ایچمک قاعده- دا سوزگۆپ سوروپ [دورلی سۆزلر گتیرپ] اینجه لیک ظاهر قیلیدیرلار. مثلث "تامیشماق" یاغی «انگیرباش لذت تاپا- تاپا، آز ایچمک» مانیسیندا تورکچه ده شئیه سطر بار:

"ساقی جومی ایچیپ، مانگا توتارگوش، تامشی- تامشی اونو قیلغای نوش"

"تامیشماق"، "بوغساماق"، شئیه-ده «اینگراماق»، «سینگراماق» یاغی درد بیلن یاشرین، یوواشجا آغلاماق سۆزلرینگ قارشیلیغی پارسلاردا یوقدور. «سیغتاماق»، «اوکورمک» یاغی قاتی سس بیلن آغلاماق سۆزلرینگ- ده اولاردا قارشیلیغی یوقدور و پارس شاهیرلاری بولار دک عجب ماضمونلی سۆزلردن ماحرومدیرلار. یئنه یئغلاماغینگ قارشیسینا، اینجه سس بیلن آغلاماق «حینغیرماق» بار. پارسلار آغلاماق سۆزونو "های-های" دین تورک سۆزوندن آلیارلار. تورکلرده «کمسینمک» و «قیسغانماق» یالی سۆزلر بار. پارسلار مونداق عجب ماضمونلی سۆزلردن ماحرومدیرلار. بوی قیشاردیپ، زارین باقماق سۆزه تورکلر «تلمورماق» دییارلر. پارسلاردا اونونگ قارشیسسی یوقدور. تورکلر گۆز بیلن قاش آراسینا «قباق» دییارلر، مونگا پارسچا سۆز بولماز. پارس دیلینده «چاقین و ییلدیریمه» (ییلدیریم چاقماق) سۆزلری یوقدور و عاراپ دیلی بیلن "برق و صاعقه" دییرلر. یوزدکی منگ- گه (خال) پارسلاردا سۆز بولماز، عاراپلاردان خال دییپ آلییدیرلار. "میزان الاوزان" ادلی کتابیمدا- دا تورکی دیلی نینگ قادالاری باراسیدا دوروپ گچییدیم. تجنیسه «توبوق» قاداسی بار، قوشغودا ایکی منگش سۆزونگ اوللانماغی نینگ اصولی بار، بو دستور پارسلاردا بولماز. پارسلاردا نآ، ة سسلری یوقدور.

يننه توركلر هر دورى طاغامغا «ايگوليك» ديبأرلر. پارسلازايىمكى هم ايچمكى "خوردن" ديبأرلر. پارسلازاولى و كيچى قارداشا "برادر" ديبأرلر. توركلر اوليى «آقا»، كيچيى «ايى» ديبأرلر. پارسلازاولى و كيچى قيز دوغانينا خواهر ديبأرلر. توركلر اولوسينا «اكه جى»، كيچى قيز دوغانينا «سينگگيل» ديبأرلر. توركلر آتانيىنك آقا يا- دا اينيسينه «آپاغا/آبا»، انانينك آقا يا- دا اينيسينه «دايى» ديبأرلر. پارسلازهيچ حايسيى بللى قيلمان، عاراپ دىلى بيلن عمه و خاله ديبأرلر. توركلر كييك نينك اركه گينه "حونا"، اورقاچيسينا "قولچاقچى" ديبأرلر. سوغونينك اركه گينه "بوغا"، اورقاچيسينا "مارال" ديبأرلر. پارسلاز اركه ك يا- دا اورقاچيسيني بللى ادمان "آهو و گوزن" دن باشغا زات آيتمازلار. توركلر دونگنوزينك اركه گينه "قاپان"، اورقاچيسينا "مكه جين" و چاگاسينا "چوربا" ديبأرلر، پارس همه سيى "خوك و گراز" ديبأرلر. تورك اوردك ينگ اركه گينه "سونا"، اورقاچيسينا "بورچين" ديبأرلر، پارس مونگا هم آد قويمان ايكييسينه- ده «مرغابى» [سوو تاويغى] ديبأرلر. توركلر ده اوردك ينگ، چوركه، ايركه سوغدور، آلباش، چاقيرقات، دميرقات، آلاقتا، آلاپكه، باغچال يالى گوزنيشلىرينه آد بار، پارس بارسيني مرغابى ديبأرلر. اكر- ده بىرى- بىرىندين تاپاوتلانديريچاق بولسالار توركچه سوز بيلن آيدارلار. پارسلازدا آتانيىنك، دويانينك، قويونينك دورلى گورنيشلىرينه حتى اورش اسبابينا يورتيه سوزلرى يوقدور...

هونارسيز تورك ييگيتلىرى انگسادينا باقىپ پارس دىلينده قوشغى آيدارلار. ايكي دىلى اونگاربانلار اوز دىلينده كؤپرآك، باشغا دىلده آزاراق قوشغى آيتسالار، حاص بولماندا ايكي دىلده دنگ آيتسالاردى، بئيله زادا يول برمسه بولاردى. اما كآبير تورك يازيجيلارى پارس دىلينده قوشغى يازىپ، تورك دىلينده آيتمايارلار. شنيدىپ هم اول طاراپا منيبله نيپ، عادات اديب باشلايارلار، عادات ادن قىلغى هم اوزكلك قين بولار... شول سبأپلره گؤره توركى دىلى نينك واصبى حاقيندا و توركى و پارسى دىللىرىنك دنگشديرمىكى اساسيندا بو كتاپچانى جمع قىلديم و اونگا «محاكمه الغتين» آد قويدوم تا تورك ايلي، تورك دىلى نينك سويچى و بايلىغينا قايتادان ناظار قىلسين لار و اوز دىلى نينك بايلىغينا اينانسين لار و پارسلازىنك اولازا اديان توفونچلاريندان [كمسيتمه لريندن- سركوفت لريندن] قوتولسينلار..."

تۆركمن ادبي دىليينده دوپىلى رفورما عامالا آشپىرلىمالي

بارىپ ۳۰- نچى يىللاردا اوراز تاج ناظاروف، كومشالى بۇرىف و باشغالارنىڭ مردانا تاغاللارى بىلن دۆره دىلن تۆركمن دىلى نىنگ گراماتىكاسى و سۆزلوگى شول دۆورنىڭ باسغىلارى آستىندا اونچاقلى دولى ايشله نىپ بىلىنمه دى. ادبى دىلىمىزه بىرتوبار عاراپ- پارس هم روس سۆزلىرى و ترمىنلىرى گىرىزىلدى. اساسان عاراپ- پارس دىلىندىن گىرن سۆزلىر قاتى يالنىگش گۆرنوشىنده آلىندى. مثلم يىزمىن، يا- دا ير ائرانما سۆزى بولان زلزله نى زمزله، حالال خورىرىنه حالالخورن، دئم- دئرس يىرىنه دئلم- دئرس، لام- جىم يىرىنه لال- جىم، وش. م

شووئىستىك سىياساتىنى يۆره دىپ گلىآن ايران دۆولتى تۆركمنلىرىنىڭ دىلىنى، دآپ- دستورىنى، مىللى تارىخىنى، دىلىنى يوق ادمك اوغروندا گىجه- گوندىز دىمان مكىرلى پلانلار دوزىپ گلىآر. اۆزلىرىنى آدامكارچىلىگىنىڭ بىيك سىمبولى سايان روس بلشويكلىرى هم ادىل قونگشى دۆولتلىردا كى يالى "بىيك روس مىللىتى" شىغارى آستىندا روس شوونىزىمىنه پوغتا قوللوق اتدىلر. تۆركمنىستاندا شئىله يىر دۆور بولدى، كىم- ده كىم روس مكتىبىنده اوقامادىق بولسا اونكات هىچ پرده ايش برىلمه دى، رادىيو و تلوىزيون دىكتىرلىرى روسچانى آكسنتسىز(لهجه سىز)، آراسسا گىلمسه لر اولارا اورون برىلمه دى. شئىله لىك بىلن تۆركمنىستاندا روس دىلى دۆولت دىلى بولوپ گلىدى، تۆركمن دىلى بولسا ۲- نچى اوروندا دوردى، قارشى بولانلارى بولسا "سوسىيالىستىك اينترناسىوناليزىمىنه" شلتىق آتبار باهاناسى بىلن اىزارلادىلار، "گلمز يولا" اىبردىلر. بو الهنچ هم يايوز سىياساتىنىڭ تائىرى بو گونلر هم اۆزونى گۆركىزىپ گلىآر، تۆركمنىستاندا مونگلرچە تۆركمن تۆركمن بالالارى تۆركمنچە گىلاپ بىلمان گلىدىلر يا- دا ساقاولاپ گىله دىلر. روس مدنىيىتى نىنگ باسغىسى آستىندا حالقارا ترمىنلر دىنگه روسلارنىڭ اىدىيىشى كىمىن اىدىلمالىدى. تۆركمنلردە "ح" سسى بولا- بولا، ير- يورت و ادام اتلارى روسلارنىڭقى يالى "گ" سسى بىلن اىدىلدى (اسن، گاسان، حايدار، گايداروش.م)

يننه يىراساسى بلاپ گچملى زات، تۆركمن دىلىنى نىنگ دورلى تىره- طاپپالارى نىنگ آرالارىندا يۆرگونلى بولوپ گلىآن سۆزلىرى نىنگ يورگونلى لىكدن غالىدىرىلماغى دىر. بو سۆزلىرى و ادالغالارى دولى يىغنانىپ تۆركمن دىلى نىنگ سۆزلوگىنه گىرىزىلمىگى و گونده لىك گىله شىكدە اولاردان پنىداناماغى واجىپ

مسئله بولوپ دوربار. بو ایشینگ کرون باشیسی بولوپ گچن عاصرینگ ۳۰- نچی ییللاردا اولی ایشلر بیترن کومشالی بوریف یالی آگیرتلی آغزآپ گچمه گیمیز قاتی یرلیکی بولار.

تۆرکمینیستان اۆزملی غاراشسیزلیغینی جاراندن سونگرا اهللی علی پوداقلاردا بولیٹی کیمین دیلی باباتیندا- دا اۆنگه گیدیшлиگینگ یرینه ایزا غایدیشلیق بولدی. شو یرنأچه یتلینگ دوامیندا گیدیپ یاتان عاراپ- پارس سۆزلی تۆرکمین دیلی نینگ اۆز بولوشلی کاراکترینا سانجی بولدی. بولارینگ یرینه ایرکی دؤورلرده تورکی حالقلارینگ آراسیندا یۆرگونلی بولان سۆزلردن پیدالانیلسا یرینه دوشوردی. حاضیریکی زامان سۆزلی و ترمینلری بولسا دینگه روسچادان دال- ده، دونیأده گینگ مۆچبرده اولاتیلیان مثلم انگلیس دیلیندن آلینسا اؤسوشه کۆپ یاردام برپ بیلردی.

تۆرکمین ادبی دیلینده رفورمالارنا حیل عامالا آشیرلیپ بیلنر؟

۱. دیلچی عالیملار تۆرکمین ادبی دیلینی آلینما سۆزلردن باشاردیقچالار آراسسالاماق اوغروندا تاغاللا اتملی؛

۲. تآزه دؤره دیلن سۆزلی و ترمینلری، اۆنگکی آیدیلیپ گلیآن سۆزلی بیلن بیلله لیکده رادیو، تلویزیون و مطبوغاتدا یان ما یان (پارالل) اولاتیلمالی، دورا- بارا حالق آلینما سۆزلیرینگ یرینه تورکمینجه سۆزلی سایلآپ آلا. بو اوغوردا تورکیه لی دیلچی عالیملارینگ قازانان تجریبه لریندن پیدالانسا بولار.

تۆرکمینیستاندا هنیز بوگونه چنلی گیدیپ یاتان مانیسیز سۆزلیر اولاتیلیپ گلینیآر. اولاری دوزلتمه کینگ واقتی گلیپ یتدی. میثال اوچین "یرزمین" سۆزی آلپ گۆره بیلینگ، یر-أ یر، زمین بولسا پارسچا یر. یا- دا " یر ایرانما" سوزونگ یرینه عاراپچادان آلنیپ، بولوغسیز گۆرنوشینده "زمله" دیمک) اونونگ اصلی زلزله)، نه گۆزل قادیمی تامدیرا سۆزونگ یرینه پارسچا دوتار سۆزونلی ائماق نامأ گرك؟ و ش. م

یننه یرزات. نأحیلی بولیار- دا ییز باشغا دیلردأکی ترمینلری ادیل بولشی یالی آیدپ بیلایرس یؤنه اولارا گزک گننده ییزینگ یر- یورت و آدام آدلاریمیزی یویبارلار، روسلار "باشیعی، بیأشیم"، "لیلانی، لیالا"، "اسنی، گاسان" ... ایراندا بولسا کآبیر تۆرکمین آدام آدلاری نینگ ترجمیه ادیلن گۆرنوشیتی سجیلده یازیارلار "اوتوز" یا- دا "باشیم" یالی آدلاری پارسچا "سی" یا- دا "پنج" دیپ یازیارلار. بارپ ایکی مونگ یتل موندان اوزال حازار دنگیزی یاقاسیندا حۆکوم سوروپ گچن و اۆز آدلارینی بوندگزه برن حازار تورکلریندن میراث قالان آدی یویوپ، اونلی "کاسی" یا- دا مازندران دیمکلری گولکونچ.

ديالتكلرنىڭ اهمىتى باراسىندا كلام اغيز سۆز

تۆركمىنلرنىڭ اھلى تېرە- طابىپلارنى دىيىن يالى سۆزە قاتى باى ھم اولار شول دىل بايلىقلارنى گۆز مونجىغى يالى ساقلاپ گلدېلر. ارسارى، يوموت، گۆكلنگ، سارىق، سالىرو تىكە لرنىڭ گېلە شىكە شىوہ لرنى دولى اۆرە نىپ اونى حاضىر يۆرگونلى بولوپ گلىيان آلنىما سۆزلىرىنىڭ يىرنە اوتورتىمالي. ايندى بولوشوبىكلرنىڭ "بوتىن شورويده يىر دىل يۆرىمە لى و شىوہ لره قارشى برك گۆرشمە لى" دىيىن واغلىنىدان اوبا گۆجىدى. بوتىن اۋسنى يورتلاردا بومسلا چىنلاقاي اونس برىلىپ، ھرشىوہ دە گېلە يان و يازانلاردا حورمات قوبوليار. شول يورتلاردا اھلى شىوہ لردا كى سۆز بايلىغى بىغناپ، دىل حازىناسىنا اۋزلىشىدىرىلر و اۋزلىشىرىپ گلىيارلر. سونددە حتى سانلارنى قاتى از بولان "سامە" لرنىڭ دىلىنە ھم حورمات قوبولپ اونى رسى تايىدان اقرار اتدىلر و بو دىلدە بار بولان سۆزلىرى يوردىنىڭ دىلچى عالمىلارنى اۋرنماگە سىنانشىپ گلىيارلر.

تۆركمىنىستاندا قىنانساغام شىوہ لردا كى باى- باى سۆزلىرى ادبى دىلىنىڭ لايىرى نىنىڭ استىنىدا يوق بولماق حاوپىنا دوچار بولوپ گلىيار. بو باغداينىڭ چالتلىقىدا اۋنگى آلنىماسا مىلى دىلىمىزە يىتى ضاربا بولماق اىكوجسوزدىر. حايال ادامان تۆركمىنىستانىنىڭ دورلى كونجىكلرىندە ياشايان طابىپلارنىڭ گېلە شىكە شىوہ لرى دولى اۆرە نىپ اولارنى سۆز بايلىغىنا و سۆزلىكلەر گىرىزىملى، قالىبىرسە تۆركمىنصاحرادا ھم اوغانىستاندا ياشايان تۆركمىنلرنىڭ ارالارىندا شنىلە يىر قاديى سۆزلىرى بار، ولين اولار يىغناپ تۆركمىن ادبى دىلى نىنىڭ دوزمىنە گىرىزىلسا گۆرنە اولى ايش بولاردى.

يىر ملت اوز بارلىغىنى مىلى دىلى بىلن ساقلاپ بىلىيار دىلچى عالمىلار، لىنگىويستلر آيدىپ گلىيار. اگىن- اشىك، قاديى دورموش دوزگونى گون گچدىكچە اويتىگە يار، اما دىل بولسا مىلى دۆولتلرە دىرك بولوپ حىذمات ادىپ گلىيار. قىنانساغام تۆركمىنىستاندا قاراشسىزلىق جار ادىلىندىن سونگ گۆدىك دىل سىياساتى عامالا اشىرىلىپ گلىنىيار. اوزالقى پىدالاتىپ گلىنىيان يارىم- يالدا حالقارا ترمىنلرنىڭ يىرنە عاراپ- پارس ادالغالارى اوتوردىلدى. رايون يىرنە ولايات، يا- دا اطراپ، حاكىم يالى سۆزلىرىنىڭ يىرنە نە گۆزل تۆركمىن سۆزلىرى بولان ايل، يايلا، اولوس (اوغانىستاندا حاكىمە اولوسوالى دىيىلار) ايلباشى، اطرايىنىڭ يىرنە تۆۋە رك يالى سۆزلىرىدىن پىدالاتىلسا دوغرى بولمازى؟ اونيورسىتت استىيودنتلرنىڭ ادلارى ادىل اورتا عاصىردا كى مدرسە لردە ايدىلىشى يالى طالپ سۆزۈنە اويتىگە دىلدى، دكومنت يىرنە رسى نامە، پرايكت يىرنە مىل نامە... غاراض سۆزلوگىمىزى "نامە" سۆزىندىن

دولدرورپ باربارلار. "نامه سۆزلىرىدىن قولغايمىزى قامادا كىتىرىلەر. بارىپ آلتى- بىدى مونگ يىلدىن بۇرى مارى، مارگيانا، مارگوش آدى بىلن تانالىپ گلىيان دونيا بىلى شۇهرمىزىنگ آدى عاراپ، پارسلارنىڭ آيدىشى يالى "مرو" آدىنا اويتگە دىلىپ باربار.

اگر- ده بىز اؤز مىلى كىملىگىمىزە ايه چىقماساق، اونى يوق اتمك اوچىن فرسته غاراشىپ اوتورانلار غاتى كۆپىر. بىرمىثال: ايران تلوزيونى نىنگ بىرىنچى كانالى نىنگ تارىخ بۆلومى طاراپىدىن "مسلمانلار" آدى گپله شىگىندە ۱۹۹۳- نچى يىلدا بولسا گرگ- تۆركمىستان حاقىندا دكومنتال! فىلم گۆركىزىلدى. اوندان تۆركمىستاننىڭ تارىخى باراسىندا بارىپ ياتان قالب ماغلوماتلار، توسلاناتن رواباتلار اغراىلىپ، تۆركمىستاننى قادىبى ايران يوردى نىنگ بىر بۆلە كى دىپ سامرادىلار. پارس "تارىخچىلار" تارىخى فاكنتلارنى قالپلاشدىرماقدا قاتى اؤگدە. مىثل بىزىنگ پارقىيا(اشكانى) يا- دا سلجوقلى تۆركمىن پادشالار اوروغىمىزدا ايرانلى پادشالارنى دىيارلر وشول اساسدا اولارنىڭ قاينپان چىقان توپراغى، توركوستاننى هم ايران توپراغى حاساب ادىلرلر. اگر توپراق اوستونده داوا تىلى بولسا بىز تۆركمىنلر دىنگە ايران دال- ده، اىسم اھلى ايران، دجله- فرات توپراقلارنى سورامالى سىباپ اول يرلر تورك- تۆركمىن پادشالارنى نىنگ حۆكومروانلىغىندا دى. يانگى آدى اغزالان "دك. مىنتال" فىلمدە اشغاباتدا بىر اوقو جايىدىن ائنان بۆلومىندە گل يالى تۆركمىن چاغلارنىڭ پارسچا ساپاق آلىپاندىقلىرى گۆركىزىلپار. بار، بو- ده جېنم، دىل اؤورنمە گىنگ زىانى يوق دىبە يلى، مكتىدە ادىل ايراندا چاغلاردا اؤورە دىشى يالى تۆركمىستانلى چاغلاردا "بابا خون داد، بابا خون داد... اتالار قان بردى، بابالار جان بردى" دىين اسلامى رۇمىنىڭ پروپاگاندا سىنا نامە دىملى؟ بارىپ يىكە سانى پارس بولما دىق اشغاباتدا بىرناچە پارس دىل كورسىنى اچدىلار. تۆركمىستان دۆولتى بولسا ايراندا يا- دا اوغانىستاندا تۆركمىنلرنىڭ آراسىندا تۆركمىن دىل مكىبىنى يولا قويوپ بىلمان گلىيار؟ سۆزدىن اوزا قلاشمايلى. مىلى دىل باراسىندا تۆركمىنلر اؤورلىپ گلسك. اگر- ده توركمىستاننىڭ پرە زىدىنى نىازوف نىڭ بىر جە پرمانى بىلن شۇهر آدىنى اويتگە دىپ بوليان بولسا، شنىلە ايشى عادالاتلى طاراپا گۆنوكدىرمىلى. مىثل اؤز تۆركمىن كىملىگىمىزى قوراماق اوچىن بارىپ بىزىنگ اىيامىزدان باش- آلتى يوز بىل اوزال حۆكوم سورىپ گچن بىلى پارلار/ اشكانى دۆولتى نىنگ پادشاسى آرشاكىنگ/ آرته كىنگ تاغلاسى بىلن دوپى توتولان اشغابادا، توسلانىپ تاپىلان "عاشىقلار شۇهرى" دىپ اونونگ يوز ناچە ياشى بار دىملى دال، كسىكىلرە هم باشارسانگ دوغروسىنى دىدىرتجك بولملى. پارسلار كۆپت داغى كبود داغ(آلا داغ).

دوشاغى، دوشاخ (ايكى شاخا، سوونىڭ ايكا آيرىلان ىرى) بايرامالينى بايرامىلى، آلپىنى، آل على (على نىڭ اولادى) دىيارلرو يازىارلار.

مراد تاچمىراد (تاچمىراد آقا):

تۆركمىنىستاندا دىالكترلر و دىالكترىزم باراسىندا

ساويت دۋورىندە تۆركمىنىستاندا مكدب- ماغاريف باباتىندا اولى ايشلرىنگ ادبلىندىگىنە اىقرار بولماق گرك. شونونگ نتيجه سىندە حالقىمىز اوچدان توتما دىن يالى حاظلى- سوادلى بولدى. اۋز مىلى- ادبى دىلپىمىز عملة گلدى و اۋسوپ يتيشدى. اما شو يىر واقتىنگ اۋزىندە يىزىنگ دورلى طايبالارىمىزىنگ دىالكترىنە آزىها برىلدى. شو دىلكترلر- شىوه لر عمومى حالق دىلى نىڭ پوداغىدىر، اولار، ادبى دىلدە اولانلىمايار. اوندا اولار عموومان يوغالپ گىدملى مى؟

يوردمىزدا دىالكترلر عموومان و رسى تايدان رد ادبلىار. كآبىر دىلچى عاليمىلار: "دىالكترىنگ اولانلىماغى يىزى دىنگە اىزا چىكىپ بىلر، يىز ادبى دىلپىمىزىنگ عملة گلن قادالارىنى، نورمالارىنى بركىتمىگىنگ درە گىنە، اونى قاوشاتىارس" دىيارلر. شو مىناسىبتلى، اينە مثلم ماكسىم گوركى نىڭ دىالكترىزمە قارشى بارلشقىسىز گۇرش آلپ بارماقلىغىنگ ضروردىغىنى ايدانلىغىنى توتارىق ادبلىپ گۇركىزىلپار.

مآلىم بولىشى يالى، يىزىنگ يازىجىلارىمىز اۋز اترلرىنى ادبى دىلدە دۇردىارلر. اما شنىلە-دە بولسا، شىوه لر غورالىپ ساقلانمالي، چونكى اولار-دا يىزىنگ دىلپىمىزىنگ بايلىغى نىڭ چىشمە سىدىر. مونى يازىجىلارىمىز اۋز اترلرىندە اونى دىنگە يىر چىرچىلىك سىرىشده سى حۇكومىندە دال، اىسم شولارىنگ يوغالپ گىتمىزلىگى اوچىن پىدالانماقلارى گرك. سونگرا- دا بللى يىرشىوانى- دىالكترى قاوى بىلىان يا- دا بللى يىر طابىيانىنگ وكىلى بولان يازىجى، اۋز اترلرىندەكى پرسونالارىنگ (شاخىصلارىنگ) يىرىنى شول دىالكترىندە سۇزلە دىپ، گورلە دىپ بىلردى آخرىن!

گپىنگ گردشىنە گۇرا، دىالكترلر دىنگە يىزدە دال، اىسم باشغادا يورتلاردا- دا بار و شول يورتلاردا دىالكترىزم حورماتلانىار و اۋسدورلىيار. اينە مثلم آلمانى آلپ گۇرە لىنگ. شونونگ عمومى نمس ادبى دىلى بار. اما ولين آلمانى عملة گتيرىان ۱۶ ولاياتىنگ ايلاتى نىڭ اۋز بولىشى دىالكترى بار و شول دىالكترلر- دە صارىا قوبولىار، شولار گونده لىك دورموشدا- دا اولانلىيار. شول ولاياتلارىنگ هر يىرىندە دىين يالى، اۋز دىالكترىندە اويون قوبولىان حالق تئاترلارى بار و شول تئاترلارىنگ اۋز توماشاچىلارى بار،

اولارینگ پروگرامماملاری حتی تلویزیون آرقالی بئیله کی ولایاتلاردا- دا آلینیپ گۆرکوزلییار. موندان باشغا- دا دینگه اؤز دیالکتینده یازبان یازجیدیر شاهیرلار بار. شئیله- ده، هر ولایاتینگ قازیاتدیر ژورناللاریندا، دیالکتده یازیلان حکایالارا و بللیکره گینگ اورون بریلیار.

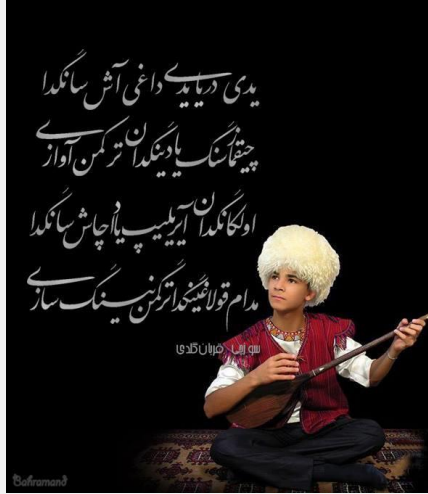
نأمه اوچین تۆرکمئنیستاندا بئیله ادمک بولما جاقمیش؟ ییزینگ پیکریمیزچه، اگر- ده شئیله ادیلسه، بو بیرینجیدن-أ شیوه لریمیزینگ یوقالیپ گیتمیزلیگینه یول برمزدی. ایکینجیدین بولسا بوایش، شول قازیات-ژورناللارینگ اوقیجیلاری نینگ سانی نینگ آرتماغینا آلیپ کردی.

شونونگ اوچین- ده پاییزنا (قوشخی) ژانریندا (موضوعیندا) گوچلیرنی سینایان یازجیلاریمیزینگ کایرلیرنی، "انتک اولار دیالکتیزیمدین دولی حالاص بولوپ بیله نوق، اؤز گپله یان دیالکتلری نینگ تأثیریندین چیقپ بیلمه یارلر" دییب عایلاماقلیق دوغری بولماسا گرك. ترسینه، اولارا شونگا یول برمک گرك.

آماندا اؤز اثرلیرنی اؤز یاشایان ولایاتی نینگ شیوه سینده یازپ گون گچریان و آد-آبرایدان پئیدالانیا یازجیدیر شاهیرلار قاتی کان و اولارینگ اوقیجیلاری- دا یترلیک بار.

شونونگ اوچین تۆرکمئنیستاندا- دا، دیالکتلر و دیالکتیزیم پرابلماسی نینگ اوستونده پوغتا اویلتیشماق ضرور دییب حاساپلایارس.

ادبی دیل، ادبی دیل بولوپ قالمالی و هر طاراپلایین اؤسدوریلمی، اما شیوه لریمیز- ده یوغالیپ گیتمی دأل. قوی بو پرابلمانی دیلجی عالیملاریمیز، یازجیدیر شاهیرلاریمیز و ادبیات ایشگارلریمیز گینگیشله یین و چینلاقای آرا آلیپ ماصلاحاتلاشسینلار.

پارس دلیینه گیرن تورکی سوزلر

دیل دیلیانی جانلی اورگان شونگا گؤرأ یر یۆزینده هیچ بیر دیل یکه باشینا یاشامایار. سیاسی، اقتصادی ایلاتا- دا مدنی قاتناشیقلاردا دیلرینگ بیرى- بیریندن تأثیر ألماغینا سبأپ بولیار. شونگا گؤرا ییزینگ دیلیمیز-م اسلام دینی نینگ تورکیستانا ییراماعی، موغوللارینگ چوزوشی، سونگرا روسلار دیر پارسلار بیلن آلتیپ باریلان قاتناشیقلار... اسایندا بو مدنیتلردن تأثیر ألماغا مجبور بولوپدیر. ییزمونی آدمزادینگ تاریخیندا اؤسوش دئیپ دوشونیارس. اما بارگویی بیلن شوونیستیک سیاساتی آلیپ باریان کأبیر پارس دیلچی "عالیملاری" هم اینتله گنتلری! تورکی دیلیندن آلان سؤزلیری اؤزلهشدریمک اوچین هر حیل عامأل ادیب گلیارلر، میثال اوچین بو سؤزلرینگ یازیلیش فورماسینی و آیدیلیشینی اویتگه دیپ، اونونگ گلیپ- چیقیشینی باسیرماق ایسله یأرلر.

گچن عاصیرلاردا کلاسیک یازیچی- شاهیرلاریمیزی عاراپ مدنییتینه ایخلاصلارینی گؤرکزمک اوچین اؤزلهشدریمک بار بولان «چ، گ، ژ، پ» سسلرینی ادیل عاراپلاداق یالی فورمادا یازیب(گؤنگول برینه کونکول، پالتا برینه بالتا..) گلدیلر و بیرتوبار سؤزلریمیزینگ یتیب، یوق بولماغینا سبأپ بولدولار. آیری

طارايدان سونگقى دؤورده توركمينيستاندا توركمن اليپ- بيسيىندن اوزين چكىملى سس بلليگىنى نىنگ تاشلانماغى اولارنىڭ دوغرى اوقالمزليغىنا سىباپ بولدى.

يىز بو ماقالادا، اتيمولوگ (سۆزلىرىنىڭ دوپ كۆكونى بارلايان عالم) حۆكىمىندە دال- ده يۇنه كى يىر علمى درنگوچى حۆكىموندە پارسلارنىڭ اينىڭ سونگقى دؤورده چاپ بولان ۶ جلدلىك "معين" (تهران ۱۹۹۲) و فرهنگ عميد آدى سۆزلىكلرىنە يوزلە ى باقىپ، اونداق توركى سۆزلىرى گۆركزدىك. اگر بو مسئلأ يىر اتيمولوگ گۆزى بيلن باقىلسا بلكى- ده بو سۆزلىردن اون اسسە آرتىق سۆز تاپسا بولاردى و توركى دىلى نىنگ بايلىغىنا يىنە يىر گزك دولى گۆز يترسە بولاردى. حاضبر "تاياق يتىنچا يومروق" دىلىشى يالى بو سوزلىرى دقت يىنگىزا حۆدورلە يارىس.

يىرنأچە دوشوندىرىش:

۱- پارس سۆزىندأكى "جى"، "باشى"، "لو"، "تاش/ بكداش، قارداش"، "لان/گوكلان"، "لاخ/لاق- سنگلاخ، قشلاخ"، "تك/گورتك" ... قوشمالارنىڭ همە سى توركچە دىر.

۲- بك، بىكى، بىگى توركچە دأكى بگ سۆزوندن آلناندىر.

۳- پارسلار، تورك سۆزوندأكى "ق" بيلن باشلانغان سۆزلىرى "غ" سۆزونه اويتىگە دىپ گلىأرلر. يىزىنگ هم "ق" بيلن باشلانغان سۆزلىرى "غ" ادىپ يازماغىمىز، مثلم "قايچى" نى غايچى ادىپ يازماغىمىز اولى يالنگىشلىقىدىر. پارسلاردا "ق" نىنگ يىرنە "غ" بيلن يازماق پروسسى بوگون چالتلاشدىرىلغار.

۴- پارسلارداق كوپ سۆزلىر توركچە دن ترجمە ادىلىپ آلناندىر. مىثال اوچىن توركچە دە يكه سوز بيلن آيدىليان "قوراغ" Goorag (يىرىرى قوراپ ساقلاماغى) پارسلاردا اونونگ غارشىلىغى بولمانى اوچىن يىرنأچە سۆز بيلن بيان ادملى بولغارلار.

۵- پارسلار يىر توپار نارسأ آت تاپمان اونى فورما گۆرنىشىندە بيان ادايارلر، مىثال اوچىن "حوز" نگە لك بولانى اوچىن اونگا "گردو" دىيارلر.

۵- فرهنگ معين سۆزلىگىندە توركى سۆزلىرىنىڭ كۆپوسى نىنگ اؤنگوندە "مغ/مغولى" دىپ بللىك ادىلىپدىر، اولارنىڭ قالاپىنى توركچە دىر.

۶- بوگونلر اوللانىشدا قاجانى سىباپلى يازلىشى نىنگ نأحيلدىگىنى بىلمە دىك توركى سۆزلىرىنىڭ لاتىنچا يازلىشى نىنگ اؤنگوندە (؟) بللىگى قويدوق.

۷- پارسچا دوشوندىرىشلىرى دولوراق بىلمك اوچىن "معين" نىنگ كتابىنا يوزلنىپ بىلرسىنگىز.

۸- پارس دیلیندکی تورکی سۆزلریندن باشغا، عاراپ سۆزلی- ده چیقارسانگ، اوندا بو دیلینگ نأدرجه ده "بایدیغینا" گۆزیتسه بولار.

تۆرکمئچه یازیلیشى	پارسچا بریلن مانئسى	پارسچا یازیلیشى
A	آ	آ
Aba	ابا و اجداد	آبا
Bajy	همشیره، خواهر	آباجی/آبیجی
Atabeg		آتابک/آتابیک
Atalyk	مربی	آتالیق
Aada	جزیره	آداک
Direg	ستون	تیرک
Açar	وسیلی بازکنندی قفل	آچار
Açmaz: sadrançada bir hereket	مرحله ای در بازی شطرنج	آچمز
Agtacı	مأمور عقیم کردن حیوانات	آخته چی
Aatdaş	همنام	آدداش
Arassa	پاکیزه	آراسته
Erdel, Erdemli/ Batyr	مأمور فراخوان سپاهی	آردل/اردل
Eriş	ریسمان	آرش/ارش
Ary+a	شاید از کلمه آری/پاکیزه و یا از کلمه اربمعی مرد شجاع؟	آریا؟
Aş	خوراک	آش
Aş+gal (aşyň galyndysy)	ته مانده آش	آشغال
Agaç, bir agaç yol	مسافت ۶ کیلومتر	آغاچ
Tuty eýesi	پرده دار	آغاجی

Aagyl, guzy ýatagy	آغل	آغل
Yzgar, nem	رطوبت	آغار
Aagr: A:gar, agar çäkmen, düýe ýüňünden dokalan çäkmen	نوعی عبا	آغار
Awuz	شیراول	آغوز
Ak+guş	نام مردان در ترکی	آغوش/ آقوش
Ak etmek, südüňe tabşyrmak, gargyş etmek	نفرین	آق کردن
Ak banuw	پارچه ای ابریشمی یا نخی	آق بانو
Ak per, çayyň bir görnüşi	نوعی چای	آق پر
Aga/Agasy: Eýesi	صاحبمنصب	آقا/ آقاسی
Aakça	نام پول	آقچه
Aaksakgal	ریش سفید	آقسغال
Ak sungur/ şunkar	پرنده شکاری = شاهین	آق سنغر
Agşam	شب	آقشام
A:l al baýdak	رنگ قرمز	آل/ آلا
Alaw: alawlap durmak	شعله	آلاو
A:l tagma	مهر دولتی	آل تمغا
Altyn, gyzyl	طلا	آلتون
Alça/Helçek	آلوچه	آلچه
Alamançy	غارنگر	آلمانچی/ المانچی
Amaç	تودی خاک که نشان تیر بر آن نصب کنند.	آماج
Anna:Türklerde Taňry ady,	روز جمعه(آننا از کلمه ترکی انه	آدینه

ene sözünden	مادر است. گ)	
Anahita: Ene sözünden	نام خدای باستان زردشتی	آناهیتا؟
Aybeg, dolan aý	قرص کامل ماه	آی بگ
E	ا	ا
Ablak?	اسب رنگ کهر	ابلق
Otag	سرا	اتاق/اطاق
Otaga/ Otagaly gyz	کلاه دخترانه	اتاقه
Otrag (oturmak sözünden)	محل استراحت	اتراق
Atlyk	سوار دلاور	اتلیغ
Ojak	اجاق	اجاق
Ajgar/Ajgar/Eçgar/Ejgar? Türk şamanlarynyň ot ýakyp daşynda kymys içmekleri	آتش افروخته. روز ۱۶ ماه چهارم مغان خوارزم (حیوا) در شب این روز مانند سده آتش افروخته بر گرد آن باده می نوشیدند.	اجگار
Agta /etmek	اخته/ کردن حیوانات	اخته
Araba	عرا به	ارابه/عرا به
Ortak	شریک	ارتاق/ارتاق/ارتق
Orda beg	سپه سالار	اردو/اردو بیگی
Arslan	شیر	ارسلان/اصلان
Argaly (Argaly gäw bolar maly Gürgeniň. Magtymguly. Gürgeniň goşgusy)	قوچ کوهی	ارغالی
Urug	تیره/ طایفه	اروق
Örümjek	عنكبوت	ارومجک

Üzüm	انگور	ازم
Üzeňňe, gurçusy	ركاب (اسب)	اوزنگو / قورچيسى
İgdeş. İgdeş atyň şanynda (Zeliniň goşgusynda)	انسان يا حيوان دورگه	ايش / ايكش / ايكديج
Eke, ekeji	دايه	اكه
A:l, alaja	قرمز	ال (آلا، آلاجا)
Ulaw/ulag	الاغ	الاغ
Alamançy	غارنگر	المانجی
A:l tagma	مهررسی و دولتی	آل تمغا
Oljamyşy (olja almak sözünden)	اطاعت	الجامیشی
Olja	غنیمت جنگی	الجه
İljar (il+jar)	اجتماع گروهی	الجار
Almaz, almaz daş	الماس / شیبی بزا	الماس
Emzik	امزیک	امزیک
Ynak(ynamly adam)	آدام مطمئن	اناق
Eneke	دايه	اناکا/اناکه
Yeňňe	دنباله رو عروس	انگه / ینگه
Öý ogly, sadyk kişi	خانه زاد	اواغلی
Ubay, meýdanda dikilen ok	تیری که در میدان برپا کنند	اوبای
Oba	منزل ترکمان!	اوبه
Tumar, boýna dakylýan bezeg. Ozal permanlary şolar ýaly bezegde ýeleşdirerler eken.	طومار	اتورك

Örmek	بافتن	اورمک
Örünjeň, örmek sözünden	ساعی در بافتن و رسیدن	اورنجن
Bekre (parslarda bu balyga at bolmansyň onuň burnuna garap at dakypdyrlar)	نوعی ماهی	اوزین برون
Uşak, ownuk-uşak	غلام	اوشاق
Ok	تیر	اوغ/اوق
Ugur(uguna bolmak)	سعادت	اوغر
Ugrur haýyrlý	تمنای آرزوی خوب	اوغور بخیر
Uka,	با عقل	اوکا/اوگه
Öweý, öweý dogan	ناتی	اوگه یی
Öleň (öleň, öleň haý öleň-folklordan)	چمنزار	اولنگ
Ülke	موطن	الکه
Ulus, il-ulus	ایل	اولوس
Onbaşy	فرماندی ده تابی در ارتش	اون باشی
Oýmak(oýmak-oýmak obalar), bölek	طایفه	اویماق
Aýaz	یخبندان	ایاز/ایاس
Aýak, şerap goýulan aýakly närise	بیاله شرابخوری	ایاغ
Yz ýitirmek	گمراه کردن تعقیب کننده	ایزگم کردن
İdeç? idaç	مقامی در سررشته داری و خدمات ارتش	ایداچ/ایداجی

İt burun, ösümlük	گیاه نسترن	ایت بورنی
Eşek	خر	ایشک
İşik agasy/eýesi, hyzmatkär	خدمتکار	ایشک آقاسی
Ygaak? (yklad ýörmekden?)	سخن چین	ایغاغ
Aýgyr (esrik)	حیوان مست	ایغیر
il	دوست، یار، طایفه	ایل
Ýylky	اسب وحشی و آزاد	ایلخی
Ý:aylag (mallary ýáýlaga çykarmak)	بیلاق	ایلاق
İlbeği	بزرگ ایل	ایل بیگ
ilçi	سفیر/سفارتخانه	ایلچی/ایلچی خانه
ilhan	بزرگ ایل	ایلخان
İlgar (il+gar. Gar sözüne T goşulmagy, ony sypat görnüşine öwürpdir)	غارت	ایلغار
Ylgamyş, ylgamak, ýörtmek sözünden		ایلغامیش
Ýylgyn agajy, ösümlük	نوعی بومی گیاهی است	ایلغین آقاجی
İnji (gelin bolan gyza ata tarapdan berilýän sowgat, injilik)	زمین خالصه که خان به افراد صادق هدیه میکند.	اینجو
B	ب	ب
Baba	پدر	بابا
Bäbek	بابای کوچک	بابک
Bajogly (bajy+ ogly =	طلای عثمانی	باج اوغلی/باجاقلو

ýegen)		
B:aja	باجناق	باجناق
Baja, häzir parslarda sinema ýa-da beýleki ýerlerde bilet satylýan kiçijik penjereli jaýa diýýärler- gişe	پنجره كوچك	باجه
Bajy	خواهر	باجی
Däri (bar, gümpüldi sesi + T goşulmasy)	باروت	باروت/ بارود
Baslyk, süýji köke	نوعی شیرینی	باسدق/ باسلوق
Baskak, salgyt ýygnaýan adam	مأمور مالیات	باسقاق
Baslyk? Hozdan bişirlen imit	خوراکی از مغز گردو	باسلق
Basma, basmahana = çaphana	چاپ	باسمه
Başmak gorajy (başmak, aýak gap = köwüş)	پای افزاردار، سازمان حکومتی عهد صفویان	باشماق قورچیسی
Başlyk/ baş börük	کلاه بزرگ بارانی	باشلق
Başlyk (baş, ýolbaşçy sözünden)	سردار	باشلیق
Başa (algyr)	پرندی شکاری	باشه
Başy, ilbaşy	سردار	باشی
Batlak, batgalyk ýer	باطلاق	باطلاق
?	وسیله قیاس طلاوزر	بالش/ بالشاق

Bay	غی	بای
Bayguş	جغد	بایغوش/بایقوش
Bagyş etmek, bölmek	تقسیم کردن	بخش
Bähr-e türk	آواز دوم از اصول موسیقی ترکی	بحر ترك
Buwg/ buwgarmak	بخار	بخار
Bagty, iner maýa (adam ady, Bagty han)	شتر قوی و سرخرنگ	بُختی
Bagşy, köp zady bilýän adam	مرد دارای اطلاع وسیع، روحانی	بخشی
Bukaw (atyň aýagyna daňylýan demir zynjyr, gyzlaryň boýun bezegi. “ýedi ýyl aşyl boldum boýny bukawly gyza. Folklordan)	زنجیریکه بردست و بای چهارپایان می بندند.	بخو/ بخاو
Gylyksyz	بد اخلاق	بدقلق
Bire-bir, deň	برابر	برابر
Barak, baryjy, barmak sözünden, «eşekden uludyr, gatyrdan kiçi ýörise bilinmez ýzy bragyň. Magtymguly»	اسب تیزرو	براق/ باراق
Bezemek	آرایش	بزك- دوزك
Barangar? Goşunyň sag tarapy	سمت راست سپاه	برانغار
Bossaançy, bagban	باغبان	بستانچی

Beş/ Bäs? Küşt oýny	بازی نرد	بش
Boşgap, gap-gaç	بشقاب	بشقاب
Boş+ke, çelek	بشکه	بشکه
Başmak/ köwüş	کفش	بشماق/باشماق
Bogaz (Hazayñ) kenaryndaky Garabogaz köli)	آب باریکه که دو قسمت دریا را به هم وصل میکند	بغاز
Bukça/düwünçek	بغچه	بغچه
Bugra, erkek düýe, iner	شتر نر	بُغرا
Bogma? Bugma? aýallaryñ bezegi	نوعی زیورزانه	بغمه
Bükewül? Bekewül?, ýaşuly, aksakgal	بزرگ وریش سفید مطبخ	بقاول/بکاول
Buga	گاو نر اصیل	بقه
Bekdaş, han	خان مانند	بکداش
Bekter/ Begter, urş dony	نوعی لباس جنگ	بکتر/بگتر
Begler begi	خان خانان	بکلریک/بیگلربیگی
Beg	خان	بگ
Begres, bir hil mata/ parça	نوعی پارچه	بگرس
Bagmaz?	غم، اندوه	بگماز/بکمز
Bulgur	پیاله	بلغور
Bulak	چشمه	بلاق
Bulak ot	نوعی گیاه، ترتیزک	بولاغ اوتی
Bulamak	آش بی گوشت	بلماچ
Ýol beledi, galawuz	راهنما	بلد

Bölek	بخشی، قسمی	بلوك
Monjuk	زبورآلتی است	بنجاق
Bonjuk/Bonjyk=at ýatagy	طویلہ	بنجیک
Bonçak	سند مالکیت	بنچاق
Bondukçy? Tüpeňçi	تفنگچی	بندق چی
Beň	بنگ	بنگ
B:orany, imit	خورشتی از اسفناج و ماست	بورانی
Burky, gamyşyň bir görnüşi, ösümlük	نوعی نی	بورغو
Boza? buza?	كفك روی نان	بوز/بوزه
Buwza, şerap «Bozahor ýamany ýasy näbilsin. Magtymguly»	نوعی شراب از برنج و جو	بوزه
Batyr	بهادر	بهادر
Baýram	بهرام	بهرام
Biýaban, y:aban	صحرا	بیابان
Baýat/ Baýaty, Oguzlaryň 24 taýpasynyň biri	۱- نام طایفه ایست ترکی ۲- آواز است عامه پسند، بیات ترک، بیات اصفهان...	بیات/ مقام بیات
Hatyn	خاتون	بی بی
T:aysyz	بی تا	بی تا
Baýdak	پرچم	بیدق/بیرق
Beglik	مقام ورتبه	بیکی
Begim, patyşanyň ecesiniň lakamy	ملکه مادر	بیگم

P	پ	پ
Papak, telpek	كلاه	پاپاخ
Patuk, üýşülyän yer, baýdagyň dikilyän ýeri	جای نصب پرچم	پاتوق
Barys	یوز پلنگ	پارس/بارس
Barysçy, awçy	صیاد یوز پلنگ	بارسچی
Parça-parça, bölek-bölek	پاره-پاره	پاره/پاره-پاره
Paşay, han (häzir gökleňlerde tire ady)	خان	پاش/پاشالیق/پاشای
Palyk, dolak	نوعی جوراب دستباف	پالیک
Palan, eşegiň palany	پالان	پالان
Peýnir	پنیر	پنیر
Boş	پوچ	پوچ
Pyçak	کارد	پچق/پچاق/پچک
Porbinçi/ Parbinçi, kesellän itleri sagaltmak üçin okalyan doga	دعا برای شفای سگان بیمار	پرین
Perçem, Baýdak	پرچم	پرچم
Perwançy, gaznaçy	خزانه دار	پروانچی
Peş (ak peşeneli adam), selle	عمامه مانند	پش/فش
Garawulbaşy	سرتگهبان	پیش قراول
Pekmez, begmaz? şerap	دوشاب، شراب	پکمز/بگماز
T	ت	ت
T:araj, yagmalamak	تاراج	تاراج

Tabuwg, esgeriň çes bermegi	سلام خاصی که افراد با سربازو برهنه، دست راست را به گوش رسانده، کرنش کنان به سران ترك میدادند. کلمه سرباز محتملاً از اینجا آمده و ترجمه شده آنست.	تابوغ
Taba, yaglawy, balyk bişirilýän gap	نوعی ظرف، ماهی تابه	تابه
T:abak, gap-gaç	ظرف	تاباق
D:ag	کوه	تاخ/تاغ/داغ
Taşak, çapar, ýyndam	چابک	تاشاک
Tag, yumur(togalak+tag, sypat) yumurtga	تخم مرغ	تاغ
Talaň	تاراج	تالان
Tazy	سگ شکاری	تازی
Taňry	توانگری	تانگری
Tow, tow bermek, towlamak	پیچ	تاو
Taý, jübit	جفت	تای
Tanyk, siňe syn etmek, şaýat	درکاری خوب نگرستن	تانق
Tagta gapy, göçebe halky zor bilen bir ýerde oturtmak	اسکان اجباری ایلات	تخته قاپو کردن
Tokmak	پتك	تخماق

Der, derlemek	متضاد خشك	تر
Tarhan, Türk şazadasynyň lakamy, erkin adam	شاهزاده ترك معاف از مالیات	ترخان
Türkäne, Türken hatyn	لقب زنان ارجمند ترك	ترکان
Tarnas, ok ýaýdan çykandaky sesi	صدایی که هنگام خروج تیر از کمان ایجاد میشود.	ترناس
Tasma, tesme	رشتی چرمین	تسمه
Täk, syňar, jübüt däl	فرد	تک
Tike, bölek	بخش	تکه (تیککه)
Diklettge, dikeltgi, eýer astyndaky keçe	نمد زیرین	تکتو
Düwme, ilik	دگمه	تکمه/دگمه
Teke	بزنر	تکه
Tegin= şazada	پهلوان، شجاع/ آلب تکین	تکین
Tagma, möhir	مهر	تمغا
Tomus, rimlerde aý ady	تابستان، نام ماه در رومی	تموز
Taňsyk, palçykdan ýasalýan küýze...	هر چیز نفیس	تنسق/تانسوخ
Teñňe	آهن سفید، نام پول	تنکه
Torba	توبره	توبره
Top/Topçy	توپ جنگی	توپ/توپچی
Topuz, gürz	گرز	توپوز
Tuwz? Toz (Beyrek altyn tozly ýaýny aldy = Gorkut ata dessanynda)	پوست نازک و محکم تیر که به کمان وزن اسب می بندند	توز

Düşek	توشك، زیرانداز	توشك
Perçem, baýdak	پرچم	توغ/توغ
Tük, tüy	يك دسته پشم و مو	توك
Teleke etmek, erbet ýagdaýa düşürmek	غارت کردن	تلکه کردن
Tulama/nasus	تلمبه	تلمبه
Temen, biyz	جوالدوز	تمنه
Topuk, säginmek	توپوق زدن هنگام سخن	توپوق
Tütün	توتون	توتون
Tümen, müň esgeriň başlygy, Eyranda pul birligi	ده هزار، فرماندی ده هزار سرباز، امیر تومان	تومان
Taýýar	مهیا	تیار
Direg		تیرك
Timaç, tumaç? G:ön	چرم دباغی	تیماچ
Demir	آهن	تیمور
Tiýuwl? Wepaly esgerlere şa tarapyndan berilýän mülk	واگذاری زمین از سوی پادشاه به افراد خدمتگذار	تیول
ج	ج	ج
Jabolsa, maksat günbatar. «Saçak ýazyň jabolgan dan tä jolbolsa çenli»	منظور مغرب است. مثال: سفر پهن کنید از جابلقا (شرق) تا جابلسا و منظور از آن وسعت مکان میباشد.	جابلسا
Señner, buky	سنگر	جان پناه
Jatak/çatak, öý direginiň	تخته سوراخ که بر سرستون	جاتاغ/چاتاق

üstünde goýulýan deşik tagta	خیمه گذارند	
J:atda, ýol	راه	جاده
Jar/ jar çekmek	ندا	جار
Jar/ýap, ýap gazmak	جوى كندن	جار كندن
Jar boljar, wadasynda durmagy islemek	طلب وعده	جار بلجار
Jüpbe/ d:on	نوعى لباس	جبه
Jyda/ ide, jadyçyłaň ulanýan daşy	سنگ جادو	جدا/يده
Jydamyşy = jadylamak, jadyçyłaň gar ýagdyrmak üçin okaýan dogasy	دعا و سحر مخصوصى نزول برف حتى در زمستان	جداميشى
Jyrangar, leşgeriň sol tarapy	طرف چپ سپاه، متضاد بر انقار	جرانگار
Jigin, gamyşlyk	نيزار	جگن/جیگین
Jul, atyň july	پوشش اسب	جل
Jyn:ak: Eyeriň gaşy	تسمه ركاب وزین	جناغ
Jinnek, mis pul (jinnek zadym ýok)	مسكوك مسین كوچك عهد قاجار	جندك
Çuwal	كيسه بزرگ	جوال
Köp, çok	زیاد	جوخ/چوق/چوخ
Juha, esgerler topary, çoh sözünden bolsa gerek	گروه نظامی	جوخه
Jöwşen, demir don	لباس رزم	جوشن
Julh, ýüňden dokalan mata,	نوعى پارچى پشمین	جولخ

jul sözünden		
Jyga, böruk (jygaly gyz, Göroglydaky Jygaly beg = başy demir börukli ýigit)	كلاه دخترانه	جغه
Jeň, urş	جنگ	جنگ
J:oya	جوى~آب	جوى
J:oşmak sözünden	جوش~يدن	جوش
Jeren	آهو	جيران
Ç	چ	چ
Çapmak, çabuk	چابك	چابك
Çabuksowar, atoglan	چابك سوار	چابك سوار
Çapaty, çelpek	نوعى نان روغنى	چاپاتى
Çapar	تازنده اسب	چاپار
Çatak, 1.ýoluň çatylýan ýeri, 2. kyn, iş çatak		چاتاغ/جاتاغ
Çadyr, çatma. “Öz çatmajygym, garynym açyp ýatmajygym” (nakyl)	چاتمه/ چادر	چاتمه
Tüpeňleri çatyp goýmak	اصطلاحى در ارتش	چاتمه فنگ كردن
Çakan, ýalançy, ýylan ýaly çakan	چاخان/ حقه باز	چاخان
Çargat, baş örtgi	روسرى	چاخچور/چاقچور
Çakmak, çakmak daş	سنگ آتشنزنه	چاخماق/چخماغ
Çadyr	چادر	چادر
Çarwa, maldar	چاروا، مالدار	چاروا

Çaryk	چاروغ، نوعی کفش	چاروغ/چاروق
Ç:ag. (çagdyr bu çaglar-Magtymguly)	سلامتی، فربه گی	چاق
Ç:ag, çagdaş, döwrebap	زمان	چاق
Çaky	چاقو	چاقو
Keypi çag	سرزندگی	چاقی/کیف چاقی
Çäk, dilnen	پاره گی	چاک
Çatyr, şatyr. Şanyň buýrugyny bir kemsiz ýerine ýetirýän	نوکری	چاتر
Çekiç	چکش	چاکوچ/چکوک
Ç:al, çal goýun	دورنگ	چال
Çalak, çalt sözünden	چالاک	چالاک
Çalyjy, tamdyrany çalan bagşy	نوازنده	چالانچی
Çalyş, çalyşmak sözünden	زدوخورد	چالش
Çalyk	دوتکه چوب که کودکان با آن بازی میکنند	چالیک
Çaw? Gihatu döwründe ýörgünli bolan kagyz pul	پول کاغذی رایج زمان گیخاتو خان در ایران سال ۶۹۳ ه. ق	چاو
Çowdur, ösümlük	نوعی علف	چاودار
Çawuş, kerwönbaşy	قافله سالار	چاوش
Çypar	دورنگ	چپار
Çapak, kiçijik balyk	نوعی ماهی کوچک	چپاغ
Çapawul	غارت	چپااول

Çeperi	نرده	چپر
Çebiş	بزغاله یکساله	چپیش
Çopuk	چپق	چپق
Çapmak, talamak	غارت	چپو
Çetir, çetremek, agaç çetredi (çetridi). Ýagyşa garsy ulanylýan çetir şu sözden	چتر	چتر
Çatylan goş, göçmäge taýýarlyk, ýük	بارو بنه	چاتلان قوش
Çiçek, gül (Banu çiçek-Gorkut ata dessanynda)	گل	چچک
Çagala? Badam	چغاله~بادام	چغاله
Çörek	چورك/ نان	چرك
Ýeni (täze) çeri, çeri+k, meýletin esger	سربازان داوطلب	چريك
Çok(köp) sag bol, harby salam	در ارتش ایران تا اوایل پهلوی صاحبمنصبان برای ابرازرضایت از سربازان اطلاق میکردند.	چخ صاغل
Çyg, ýele, ýagyşa garsy penjerä tutulýan tuty	پرده ایکه از چوبهای باریک میسازند.	چیغ
Çygrat? çekize	نوعی ماست که آب آنرا بگیرند	چغرات/جغرات
Şugul, şugulçy	خبرچینی	چغل/چوغول
Çykçyga, jykjyga, sesden dörän söz	ابزار سازیکه از چوب سازند	چقچقه

Çakyr, şerap	شراب	چقر
Çekme, ädik	چکمه	چکمه
Jik/ jyk(azajyk)	بسیار کوچک	چکه
Çegur, tamdyra	سازیکه نزد ترکمنها رایج است.	چگر/چوغور
Çel? Sag eli, sol aýagy ak reňkli at	اسی که دست راست و پای چپ آن سفید باشد	چل
Çolak, leň, çalyňan, çapylan, ýolunan sözlerden	لنگ	چلاق
Çelpase, kelpeze (Kelpezä ýuwturmaz ajdar maslygyn- Magtymguly)	مارمولک	چلپاسه
Çelek	کاسه چوبین، سطل آبکشی	چلک
Çalman, ynanjaň	زودباور	چلمن
Çille, ýaýyň çillesi	زه کمان	چله
Çmmalmak, çommalyp oturmak	چنباتمه زدن	چنباتمه
Çem, çem geren ýerde	چم پیدا کردن	چم
Çomak, gürzi, çommak	چماق	چماق
Çemçakı? Esgerleriň darak bilen iňňe goýyan haltajyklary	کسیه کوچکی سربازان در آن شانه و سوزن گذارند.	چمچاق
Çemçe	قاشق چوبی	چمچه
Çemhal, hyrly tüpeň	تفنگ سرپرقدیمی	چمخال
Çanta, gapjyk	کیف دستی	چننه
Çöp, ot-çöp	نوعی علف	چوبلمه

Çopan	چوپان	چوپان
Çük, erkeklik organy	آلت مردانگی	چوک
Çöl, çöl-biýaban	بیابان	چول
Zaň, ýaň, jaň	زنگ	زنگ
H	خ	خ
Hatyn	خاتون	خاتون
H:akan, Türk soltanlarynyň tituly	عنوان پادشاه ترکان	خاقان
Hakanlaryň hakany, titul	اصطلاح: شاه شاهان	خاقان الخواقین
Han	خان	خان
Hyrly, hyrly tüpeň	نیله تفنگ	خان تفنگ
Hanlyk	خانخانی	خانخانی
Hanym, hanym-janym	عنوان احترام به زنان	خانم
Hana (Han+öyi)	خانه	خانه
Hytaw? Şyrmaýy	دندان دراز/عاج ماهی وال	ختو
Gazna, hazyna	خزانه	خزانه، هزینه
Goç	قوچ	خوچ/قوچ
Gulbaş, leşger başy	فرمانده	خیلباش
Hyltaş (ta, daş = topardaş, atdaş, boýdaş, ýoldaş sözlerinde gelyän daş= deňlik manysyda)	همگروه	خیلتاش
D	د	د
Daýy	دایی	دایی
Dädeş	داداش	داداش

Dadbeg (d:dayña ýetişýän beg)	رییس قاضی	دادبگ
Dädew, şalaryň ogluny terbiýeleýän hyzmatkär	غلامیکه از کودکی خدمت کند.	دادو
D:aruga? Garawul	نگهبان	داروغه
Dädeş	مخفف داداش	داش (اصطلاح لوطیها)
Dag çekmek, tagmalamak. ("Maňlaýyna arap dagy çekilen. Nakyl)	داغ کردن اسب وغیره	داغ
Dag	کوه	داغ
Dargan	ویران، پراکنده	داغان/داغون
Dakuw?	۱- تیری پر ۲- یاپینجه	داقو
Tanyş, tanyşmak, d:neşgaah-da tanyş, bilim alynýan ýer	علم، آگاهی	دانش
Däde, Däde gorkut	پدر، پدربزرگ	دده
Tussag	زندان	دوستاق/دوستاخ
Düşek	زیرانداز	دشك/تشك
Dikel/Dikeltge	دکل	دکل/ دکل کشتی
Dolamak, maýa atylan süýt	شیری که بعد از مایه بسته شود.	دلمک
Dolama, üzümiň ýapragyna dolap bişirilýän imit	نوعی غذا	دلمه
Dymmak/ dymmak sözünden	گرفتگی	دمغ/دمغ شدن
Dümmük, dep, deprek	دنيك	دنيك

D:odurga, gökleňlerde taypa ady, igdiş at	اسب اکدش، دورگه نام طایفه ترکمن	دودرغه
Durak, üstüne täze süýt guýlan çal ýa-da gatyk	دوغ و ماستی که در آن شیر دوشیده باشند.	دوراغ/دوراق
İki gul, ekiz çaga	دوقلو	دوقلو (فارسی- ترکی)
Duman, gay, tupan	طوفان	دومن/دومان
Direg	تکيه گاه	ديرك
Düzmek, üç düzüim oýny	دوختن ۲- نام بازی: اوچ دوزوم	دوز/دوخت و دوز
Dilmaç, terjimeçi	مترجم	دیلماچ
Reňk	رنگ	رنگ
Zülük, sülük	زالو: مکنده خون	زالو
Zer+düşť(zyr =1.köp, 2- zyr =sary reňk Düşť: düye. Zerdüşť = Köp sary düyeli adam	زردشت	زردشت
S	س	س
Satgen? Uly şerap kasesi	پياله بزرگ باده نوشی	ساتگن / ساتگن
S:aç, çörek bişirilýän uly hem ýasy gap	تابه نان پزی	ساج
Saçak	جامه و لوازم آرایش که یکروز پیش از عروسی خانوادى داماد بمنزل عروس میفرستد	ساجق
Seçme, aw tüpeňň okjagazlary	ساجمه	ساجمه
S:ajuk? salgyt	عوارض مخصوص پذیرایی دوره	ساجوق

	آق قویونلو	
Saklaw, saklamak, goramak sözünden	نگهبانی	ساخلو
S:aryk? Uwjuna zynjyr daňylyp agaçdan ýasalýan ýarag, Türkmenlerde taýpa ady	نوعی سلاح چوبی که بر سر آن زنجیر کوتاه می بستند.	ساریخ / سالیخ
Suwbaşy, subaý	رییس نظمیه	سویاشی
Sygrak, şerap küýzesi (Kapryň gyzlaryna sygrak sürdürdiler. Gorkut ata dessanynda)	کاسه و کوزه لوله دار	سغراق
Syklama? Ýumruk urmak	ضربه زدن با مشت بسته درحالیکه انگشت شست بیرون باشد.	سقلمه
Syknak, sygynmak sözünden bolmagay ahmal	اختیار	سقناق
S:al, agaçlary bir-birine daňyp ýasalýan gämi. (Suw ýüzünde gezdirer saly sen-Magtymguly)	تخته ای از دوپیم پیوسته که برای گذر از آب استفاده میکند.	سل
Sallana-sallana, názli ýöremek	خرامیدن	سلانه - سلانه
Soltanym, bike	عنوانی که به ملکه اطلاق میشود.	سلطانم

Sanjak, baýdak	۱- سوزن ۲- پرچم	سنجاق
Temenlik, mör-möjek	حشره ایست	سنجاقك
Sanjar/ sançmak, sünçmek	۱- نام پادشاه ترکمن ۲- باز شکاری ۳- فروبردن	سنجر
Sekiz ýyldyz, şum görülyän ýyldyzlar topary	هشت ستاره که منجمان آنرا منحوس میدانستند.	سکز یلدوز
Seňk/ seňsiremek sözünden bolmagy mümkin	سنگ	سنگ
Sawar/sürmek	سوار~شدن	سوار
Sürmek, döwrany sürmek, hoş geçirmek	جشن و سرور	سور~چهارشنبه سوری
Sürtme, buzda, garda sürçüp gidýän arabajyk	نوعی ارابه	سورتمه
Sürüji, paýtunçy	درشکه ران	سوردی
Sürsat, sülsat	آذوقه	سورسات
Süren, hüjüm wagty edilýän gyk-bak	یورش، غوغا بهنگام حمله	سورن
Sowgat	سوغات	سوغات
Soluk, ýan torba	خورجین همراه سفر	سولوق
Söýgüli	سوگلی	سوگلی
Surgal? Şanyň töwregindäkilere berýän mülki	زمینی که شاه به اطرافیان بخشد	سیورغال
Söýer+gamyş, söýülmek	عنایت	سیورغامیش
Sag, sag-aman	خوب و سالم	صاغ

S:agar, şerap bulgury	ساغر، ساغرى	صاغرى
Ş	ش	ش
Şamak «agşamyň şamagy solak görüner- aýdyndan»	پيشيندى كه زنان هنگام پخت و پزبه دامن ميپندند	شماق / شاماق
Şuluk, çokluk, köplük, ýitirmek	از دست دادن	شلوق
Şyltyk atmak	تہمت زدن	شلتاق
Şapalak, şapbat	سيلى زدن	شپلاق
Çorba	نوعى غذا	شوربا
İşsek	بره ۶ ماهه	شيشك
Çyşlik, çişe düzmek	كباب شيشليك	شيشليك
T	ط	ط
Tabur, topar sözünden gelen bolmagy ahmal	صف، فوج، كتيبه	طابور
Tahya/ börük	كلاه دخترانه	طاقيه
Targan, tarhan, Tarkan, leşer	انبوه لشكر	طرغان
Tirmek, düýrmek, ýygnanmak	گرد آمدن	طيرمك
Targur? sowgat	پيشکش	طرغور
Targak, garawul	محافظة و نگهبان	طرقاق
Torumtaý, aw guşy, (Oguzlarda ungun (mukaddes saýylan haýwan)	بازشكارى	طرمتاى

Tuwgun, aw guşy, (Oguzlarda ungun (mukaddes saýylan haýwan)	شاهین	طغان
Tagra? Togra? Şanyň permany ýazylan hat	نوعی مکتوب	طغری
Torgaý? perman	فرمان، منشور	طورغای / طرقة
Togrol, aw guşy, Seljukly soltan	اسم پادشاه، باز شکاری	طغرل
Toý	جشن	طوی / طوی
Top	توپ جنگی	طوپ / توپ
Tozgu? Atly-abraýly adamlara hödürlenýän hanar	طعامیکه پیشکش بزرگان کنند	طوزغو
Tuwg, baýdak	پرچم	طوغ / توغ
T:agan, gazynyň tagany	سه پایه اجاق	طوغان / طغان
Apy tupan	طوفان	طوفان
Uly, uly gapy, köşk, sarayı	بزرگ، عالی قاپو	عالی
Alyk? Azyka sözünden bolmagy ahmal	خوراک اسبان	علیق
G	غ	غ دخیرا در نوشتار فارسی برای زدودن ریشه کلمات ترکی / عربی، نوشتن غ بجای ق رواج یافت. [گورگنلی]

Garym-gatym	قاراشمیش	غاراشمیش
G:aret, talaň	غارت	غارت
Gazayagy, otuň ady	نوعی گیاه	غازایگی
Gazbegi, puluň bir görnişi	واحدی برای مسکوک در عهد صفوی که آنرا پول هم میگفتند	غازبیک
G:azan	دیگ	غازغان/ قازان
Gazalak, deňiz guşy	مرغ دریایی سواحل خزر	غازالاق
Galy/ haly	قالی	غالین
Aara çöp atmak	مزاحم شدن	غامیش گذاشتن
Gangara-lanmak	بیماری سیاه شدن خون	غانغرایا
Gajar, aw guşy, palçy	۱- فالگیر ۲- باز شکاری	غجر
Gajarçy, awçy, belet	راهنما	غچرچی
Gyjak	کمانچه	غچک/ غژک
Gyzylala-balyk	نوعی ماهی	غزل آله/ قزل آلا
Goç	قوچ	غوچ
Guwrt, möjek	گرگ	غورت
G:owra, üzüm suwy	آب انگور	غوره
Gorag, goralýan ýer	محل حفاظت شده	غورق/ قرق
Guşat, gabamakdan, bir ýere dolap salmakdan, agyl	نوعی آغل	غوشاد/ قوشات
Gultaş/ guldaş, urş börügi	کلاه خود	غولتاش
Gygaç, gyýyp, kesip gaçmak	زیگزاک	غیغاچ
Q	ق	ق این حرف در فارسی نیست (معین. زیر حرف ق)

G:an, Hakan	پادشاه بزرگ	قأن
Ga-aanjy, Hakanyň goraýjysy	محافظ اموال قأن	قأنجی
G:ap, aşyk	۱- ظرف ۲- قاب بازی	قاب
Gapturga, hat saklanýan gapjyk	صندوقچه نامه	قابتورغه
Gapyjy, garawul	نگهبان در	قابجی / قاپوچی
G:aplyk, altyn gapyrjak	جعبه کوچک زرین	قابلق
G:aplama, nahar bişirilýän gaplama	نوعی ظرف	قابلمه
G:abyk, agajyň gabygy	پوست درخت و ...	قابوق
Kapak, bir hil kádi	نوعی کدو	قابوق
Gapy	در	قاپو
Gatyk, ysmanakdan we gatykdan bişirilýän nahar	نوعی خورشید با ماست و اسفناج	قاتق
Gatma, atyň ýaly we gurugy	موی دُم و یال اسب	قائمه
Gatmak, garmak	درهم آمیختن	قاتی / قاطی
Gatym-gatym	اصطلاح: درهم آمیختن	قاتی - پاتی
G:aç, dilim	۱- قاچ زین ۲- قطعه خربزه	قاچ
Gaçak, bikanun iş	کار غیر قانونی	قاچاق
Gaç-gaç, bölek-bölek	قطعه - قطعه	قاچ - قاچ
G:ar	برف، سفید	قار
Garatäç, ösümlük	گیاهی است	قاراتاچ
Garyşmak	بهم ریخته	قاراشمیش
Garpyz	هندوانه	قاربوز

Garç, kömelek	درفارسی ق و در عربی چ نیست، شاید این کلمه ترکی باشد؟ آ. گ	قارچ؟
Garsak, torskuk	جانوریست	قارساق
Garmak, balyk awlanýan çeňňek	چنگکی که برسر دام ماهی نصب کنند.	قارماق
Garny yaryk, ösümlük, Türkmenähranyň Akgala şäheriniň 10km dermirgazyndaky uly depe	۱- گیاهی است ۲- محلی در شمال آق قالا ترکمنصحرا	قارنی یاروق
G:az, guş ady	پرنده ایست	قاز
G:aş, göz-gaş	ابرو	قاس [قاش]
Gaşyk çemçe	قاشق	قاشق
Gaşgarly, gap-gaç	نوعی ظرف چینی	قاشغری
Gaşyk urmak däbi	از مراسم شب چهارشنبه سوری ترکان	قاشق زنی
Kak, gawunyň kaky	گوشت و یا میوه خشک شده	قاق
G:ak, aňkaw	عقب ماندگی عقلی، عقب ماندن اسب در مسابقات	قاق/ قاق شدن
Galpak, telpek	نوعی کلاه	قالپاق
Galtak, galtga	زین اسب	قالتاق
Galynja, guş ady	پرنده ایست = فاخته	قالنجه
G:aly, haly	قالی	قالی
Gama, hanjar	خنجر	قامه/ قمه
Gamyş	نی	قامیش
Gawluk, gapjyk	کیف دستی	قاولوغ

Gawut, köke, şeker	شیرینی	قاووت
Gawun	خریزه	قاوون
Gaýyk	قايق	قايق
G:áyn	برادر شوهر/ زن	قاین
Gabak? Meýdanda dikilyän uly açaç	چوبی بلند که در میدان نصب کنند.	قباق
Gapçur, salgyt	مالیات، باج	قبچور
Gybrak, çabyk, ýyndan	چابک	قبراق
Gapyrga	استخوان پهلوی	قبرغه
Gapan	قپان: وسیله توزین	قپان
Gapy	در	قپو
Gopuz, gowuz	نوعی ساز	قپوز
Gatyrmak, peýdasyz	بی مصرف	قترماق
Gatsyz, bagtsyz	بدبخت	قتسز
Gutly, mübärek	مبارک	قتلغ
Gajar, Türk taýpalaryndan, aw guşy, saz mukamy	۱- طایفه ایست از ترکان ۲- یکی از گوشه های موسیقی شور ۳- باز شکاری	قجر
Goçgar	قوچ	قچقار
Gadagan, yasak	قدغن	قدغن
Gyran, pul birligi	واح پول	قران
Gyrgawul, guş ady	قرقاول	قرقاول
Gara açaç, ösümlük	گیاهی است	قره آغاچ
Garabuga, urş esbaly	منجنیق جنگی	قرا بغا
Garaçory, söweşjeň	شمشیردار	قراچوری

Gara sungar, aw guşy	بازشکاری	قراسنقر
Garasüren, kerwön garawuly	محافظین قافله	قره سورن
Garatat, ösümlük	گیاهی است	قرا طاط / قاط
Garatawuk	سار سیاه	قراطاوخ
Garatuwgun	بازشکاری	قراطغان
Garakçy	سارق	قراق / قراقچی
Garaguş, aw guşy	بازشکاری	قراقوش
Garagurt	ماست جوشانده آب گرفته	قراقورت
Gurban	ترکش	قربان
Gurt/ yuwдум	يك جرعه آب...	قورت
G:orçy, gorhanaçy, ýarag saklaýan adam	اسلحه بان	قرچی / قورچی
Gyrgy, aw guşy	بازشکاری	قرقی
Gyrmyz, gyzyl	نوعی رنگ است	قرمز
Gurrumsak, sögünç	نوعی فحش	قورمساق
Garmut?	مخلوط کاه و جو	قرموت
Gowurma, imit ady	نوعی خورش با گوشت و سبزی	قرمه
Gyrnak	کنیز	قرناق
Gara	سیاه	قره
Garabiyn, tüpeň ady	نوعی تفنگ	قره بینه / بینا / کارابین
Garapazy, ösümlük	نوعی علف	قره پازی
Garatiken	نوعی علف	قره تیکان
Garagulak, ösümlük	علفی است.	قره قولاغ
Gargy tüýdük	ابزار موسیقی	قره نی

Garaýarag	رساننده ملزومات و اسلحه در قشون صفویان	قره یراق
Gyzyl/ Gyzylala	قرمز. نوعی ماهی	قزل/ قزل آلا
Gyzylbaş	نام دسته و طایفه ای ترکی	قزلباش
? bir hil ilik, düwme	نوعی دکمه	قزن قفلی
Gysrak	مادیان	قسراق
Gyşgyramak, goh-galmagal turuzmak	جارو جنجال	قشقرق
Gyşlak	قشلاق	قشلاق
Gyşlamak	کوچ زمستانی	قشلامیشی
Goşun	قشون	قشون
Kaşaň, owadan	قشنگ	قشنگ
Gaşaw/gaymak	قشو~کشیدن براسب	قشو
Kant	قند	قند
Gul	بنده	قُل
Kelaç	۱- کشش کمان. ۲- وسیله دنده عوض کردن در ماشین	قلاچ/ کلاچ
Gulaç? At ýörişi, ýörtme	جستن اسب	قلاچ
Gulaçuw	جام و ظرفی از چرم	قلاچو
Gallaç, sergezzan	بی نام و ننگ، میخواره	قلاش
Kelak, garga	کلاغ	قلاغ
Golan/Gulan? Süri maldan alynýan salgyt	مالیات گله	قلان
Gulan	گورخر [ترجمه قلان]	قلان
Galwuz	راهنمای راه	قلاووز/ قلاغوز

Gylyç	شمشیر	قلج / قلیچ
Gulçak, gürz	دستانه آهنی سربازان قدیم	قلچاق
Guldur, urşak batyr	قلدر~محلہ	قلدر
Gullak, pul tygşytlanýan küyezejik	صندوقچه پس انداز پول	قلک
Gulmaş	هرزه	قلماش
Gum \ Gumdag	نام شهر. قم بمعنی خاک و کویر	قم
Gamçy	تازیانه	قمچی
Kymys	نوعی شراب از شیر مادیان	قمیز
Gangala, salgydyň bir görnüşi	نوعی مالیات	قنغلا
Gundag, gundamak	قنداق~بچه	قنداق
Gonuk, myhman	مهمان، طایفه ای از اوغوزان	قنق
Guw, guş ady	پرندہ ایست	قو
G:oz, hoz	قوز~پشت	قوز
Guty, gap	قوٹی	قوتی/قوٹی
G:orhana	اسلحه خانه	قورخانه
Gurbaka	قورباغه	قورباغه
Gurultay	انجمن	قورلتای
Gurmaç, bugday	گندم بریان	قورماچ
Goz/hoz	گردو	قوز
Guş	پرندہ شکاری	قوش
Güýçli	پرزور	قوی
Gahryman	قهرمان	قهرمان/کهرمان
Gytul?Gaytawul? leşgeriň	محل استراحت اردو	قیتول

dynç alýan ýeri		
Gaýçy	وسيله برش	قیچی
Gaýyş	چرمی که سلمانی تیغ تیز کند.	قیش
Gaýmak	سرشیر [ترجمه قیماغ]	قیماغ
Gyma, gymmak	گوشت ریز- ریز	قیمه
Gynamak	شکنجه	قین [شاید کین از این باشد]
K	ك	ك
Arany sazlaşdyryjy (termin)	اصطلاحیست	کار چاق کن
Qaqa	برادر؟	کاکا
Kalbas(gol+bas)	نوعی غذا	کالباس
Kepir, balygyň bir görnüşi	نوعی ماهی	کپور
Köpek ogly, sögünç	دشنام	کپه اوغلی
Görnüş, egilip salam bermek	تعظیم	کرنش
Kelent, çeper çekmek, küren obası	حلقه زدن، میدان اسیدوانی، جای صف کشیدن سپاه	کرنزدن
Keşik, nobatçy	نگهبانی	کشیک
Kelte	کوتاه	کلته
Külçe	کلوچه	کلوچه
Kümeçden, tüwüden bişirlýän bir hil köke	نوعی شیرینی	کماج
Kempir	پیرزن	کمپیر
Geňş	مشورت	کنکاش
Geňeşistan, parlament	از عهد مشروطیت این کلمه به تصور اینکه فارسی است به	کنکاشستان

	"مجلس شورا" اطلاق شد و گروهی آنرا بکار بردند ولی بزودی متروک گشت [وقتی فهمیدند ترکی است جلوی استعمالش را گرفتند.گ.]	
Kutsal? Goşmaça at	اسب سواری، اسب یدک	کوتال
Kötek, kötekleme, urmak	عصا، دسته هاون، ضربه	کوتک
Kötel, dag ýamajy	تپه، گردنه	کوتل
Göç	کوچ	کوچ
Köçe, geçmek, göçmek sözünden bolmaly	کوچه	کوچه
Kiçi	کوچک	کوچک
Gödek, akly kämilleşmedik	کودک	کودک
Köse	کوسه: مرد بی ریش	کوسه
Goş, goşuşmak, gaýrat etmek	کوشش	کوش / کوشش
Gök reňk	کبود	کوک
Kök, dikişde düwün bilen bir ýeri belli etmek	کوک~زدن برلباس	کوک
Gökleň, Türkmende taýpa ady	علفی است. طایفه ترکمن	کوکلان
Göğüldaş, süýtdaş dogan	برادر رضاعی (شیرخواره)	کوکلتاش
Kulak, g:om, tolkun	کولاک	کولاک
Kömek	کمک	کومک
G	گ	گ

Geplemek	گپ زدن	گپ
Getir, getirmek, esgerleriň jalbarlaryny çekmek	گتر کردن شلوار در ارتش	گتر
Gädik, Alburz dagynda ýer ady	شکاف. نام محلی در کوه البرز	گدوک
Gerek-ýarag	حامي، پشتيبان	گرك-بِراق
Gereyli, Türklerde tire ady, saz mukamy	قطعه ایست ضربی در دستگاه موسیقی شورکه در پردی شهنواز نواخته میشود. طایفه ای ترکی	گریلی
Gezlik, sapy süňden owadan pyçak	کارد کوچک دسته دار. پرده درمی که بر طرف خارجی چشم اسب نهند.	گزلک
Gezme, garawul	پاسیان شب	گزمه
Gül/gülmek, açylmak	گل~لاله	گل
Gelen-giden, tüpeňdäki mäşe	وسیله ای در تفنگ. رونده و آینده	گلنگدن
Gubalak, ösümlük	گیاه سماروغ	گوبلک
Oturýer	سرین، کفل	گوت(آرامی-ترکی)
Güýç	زور	گوچ
Gude, göwre	تن و بدن	گوده
Gürhan/Gurhan? Gurhanly Türk döwleti, Gara Hytaýly	لقب شاهان گورحانی/ قره ختایی	گورحان
Görk, gözellik	زیبایی	گورک
Köreken, gijewi	داماد	گورکان
Güran? Goşunyň halka	حلقه ایکه در لشکر درگرد چیزی	گورن

guran wagty	تشکیل دهند. نوعی اردوگاه سنگریندی شده	
Görnüş, egilip salam bermek	تعظیم	گورنش
Göz	چشم	گوز
Gözkerme, hoza zyýan berýän närise	آفت گردو	گوزکرمه
Gözgülek, ösümlük	میوه درخت سرو	گوزکلاغ
Gök, mawy	آبی، آسمان	گوک
Gö:!/ Köl	تالاب	گول
Kulak, g:om, tolkun	موج بزرگ	گولاک
Giç, ýetişmedik, akyll kasesi dolmadyk	عقب مانده	گیچ
L	ل	ل
Lap: lap dogry, tüýs dogry	عیناً: لاپ سفید	لاپ
Laçy, ösümlük	گیاه هل	لاچی (الچی)
Laçyn, aw guşy	شاهین. نام مردان در ترکی	لاچین
Läş, talaň	تاراج، غارت	لاش
L:ak atmak, degişmek	هزل و شوخی	لاق
Läle	لالایی	لالایی
Lälikisiretmek, hanlaryň lälik ogluny terbiýeleýän	للیگی بزرگان کردن	لله بیگی
Letirtmek? Çöregi çaýa batyrmak	نانی که آب بسیار داشته و خوب برشته نباشد. نان را در چای لترمه کردن	لترمه

Leçek, çadyr, baş örtgi	چادر	لچک
Kaşamak, titremek	لرزه	لخسه
Mavera un-nahr, saz mukamy	یکی از گوشه های مخصوص راست پنجگاه که شباهت به افشاری دارد.	ماوراءالنهر
Mäşe, ot tutgıç, tüpeň mäşesi	ماشه-تفنگ	ماشه
Maral, keyik	گاو کوهی!	مرال
Mesge yag	روغن ناگداخته	مسکه
Monjuk, baýdagyň başynadaky gupba, aýal bezegi	قبه ایکه برسر پرچم نصب کنند. زیورزنانه	منجوق
Maññal	منقل	منقل
Näçag, näsag, keypi yerinde däl	بیمار	ناچاق
Yz ýitirmek	اصطلاح: رد گم کردن.	نعل وارونه زدن
Now bäbek, täze dogan bäbek	نوباوه	نوباوه
Otag	خیمه، اتاق	وثاغ
Otakbaşy	سردستی غلامان	وثاق باشی
? gelin	عروس	ویو/ بیوک
? Her işe goşulmak	اصطلاح: درهرکاری دخالت	هردیگی چمچه
Ý	ی	ی
Ýaby	یابو	یابو
Ýatagan, motordäki aýlam-	یاتاغان، ابزاری درموتور	یاتاغان

áýlam demir		
Ýatugan? Saz guraly	نوعى ساز ۱۷ تار	ياتوغان
Ýaraǵ	اسلحه	يراق
Ýardanguly, aňyrsy belli bolmadyk kişi, samsyk	اصطلاح: كسيكه هويتش مجهول باشد، افراد پخمه	ياردانقلى
Ýargylamak, bir dürli salgyt	نوعى عوارض	يارغو/ يرغو
Ýasak, gadagan	قدغن	يساق/ ياساق
Ýasama, salgyt	نوعى ماليات	ياسامه
Ýasamyşy, düzgün	نظم	ياساميشى
Ýasawul, garawul	قراول دربار	ياساول/ يساول
Ýaşmak, ýaşynmak	روسرى، روگرفتن عروس	يشماق/ ياشماق
Ýagy, duşman	ياغى	ياغى
Ýalançy	دروغگو	يالانچى
Ýalňyyz, sallah adam	تنها، مجرد	يالغوز
Ýaman	بد، ضعيف	يامان/ يمان
Ýam, post	چاپارخانه، پست	يام~خانه
Ýuwaş	آهسته	يواش/ ياواش
Ýawar	سرگرد	ياور
Ýatak	نگهبانى	يتاق
Ýabugu, Türk şazalarynyň lakamy	لقب شاهزادگان ترك	يبغو
Ýokary	بالا	بخارى
Ýahna, ýahana	نوعى غذا	يحنى
Ýaka	يقه	يخه/ يقه
İdeg, itmek	يدك	يدك

Ýortma, ylgamak	یرتمه رفتن	یرتمه / یورتمه
Ýöriş	یورش	یرش / یورش
Ýorga	یورغه، رهوار	یرغا
Ýargu, salgydyň bir görnüşi	نوعی عوارض	یارغو
Ýargyç, sudiýa, garalawjy	بازپرس، دادستان	یارغوچی
Ýarlyk, patyşanyň permany	فرمان شاه	یرلیغ
Ýerendak? ýumşak içege	روده، تسمه نرم و سفید	یرنداق
Ýasal, sap, hatara durmak	صف	یسال / یاسال
Ýatak	خوابگاه	یطاق
Ýogur, ýogyn	کلفت، خشن	یغور / یغور
Ýaglaw, içi ýasy gap-gaç	ماهی تابه	یغلاوی
Ýaglyk? Ýaýyň oky	تیرپیکاندار	یغلق
Ýagma, ýagmalamak, talamak	غارت	یغما
Ýugurmak	از مصدر یغورماق، خمیر کردن	یغور
İljar, jar çekmek	جار کشیدن	یلجار / ایلجار
Ýylky	گله اسپان	یلخی
Ýyldyz	ستاره	یلدوز
İlgar, talaň	غارت ایل	یلغار / ایلغار
Ýalmaq, birnäçe bölekden ybarat demir don	زره دارای چند تکه	یلمق
Ýalwaç, pygamber	پیغمبر	یلواج
Ýeni çeri/ çerik	قشون داوطلب	ینگی چری / ینی چری
Ýeňne	دنباله روعروس	ینگه
Ýeni(täze) dünýä,	مقصود آمریکا	ینگه دنیا

Amerşkadan maksat		
Ýuwka/ Gawyk, kädi	میان تہی ، قواواک	یوخه / کاک
Ýurt	سرزمین	یورد / یورت
Ýurtçi, täze ýurduň nirde gonulmagyny bilýän adam	شخص تعیین کننده یورت	یورتچی
Ýüzbaşy	سرکرده صدتایی درقشون	یوزباشی
Ý:aýlamak, ýaza çykmak	بیلاق~کوچ به بیلاق	بیلاق

تورکمنینگ یازوو حاوی نینگ دورلی الپ- بی لری

1	Latynça	Kirilçe	Arapça	Mysal	Мысал	مثال
2	A a	А а	أ	Adam	Адам	أدام
3	B b	Б б	ب ب ب	Baba	Баба	بابا
4	Ç ç	Ч ч	چ چ چ	Çemçe	Чемче	چمچه
5	D d	Д д	د د	Däde	Дәде	دأده
6	E e	Э е	ا ا	Eje	Эже	اجه
7	Ä ä	Ә ә	أ	Ädik	Әдик	أديک
8	F f	Ф ф	ف ف ف	Ferhad	Фархад	فرهاد
9	G g	Г г	گ گ گ	Gülgün	Гүлгүн	گلگون
10	H h	Х х	ح ح ح	Hemra	Хемра	همراه
11	i i	И и	اي ي	iki	Ики	ايکی
12	J j	Ж ж	ج ج ج	Jäjek	Жәжек	جأجک
13	Ž ž	Ж ж	ژ ژ	Žurnal	Журнал	ژورنال
14	K k	К к	ك ك ك	Kömek	Көмек	كؤمك
15	L l	Л л	ل ل ل	Leýla	Лейла	ليلا
16	M m	М м	م م م	Mahtym	Махым	ميحمان
17	N n	Н н	ن ن ن	Nirden?	Нирден?	نيردن؟
18	Ñ ñ	Њ њ	نگ	Meñli	Меңли	منگلی
19	O o	О о	او و	Odun	Одун	اودون
20	Ö ö	Ө ө	اؤ و	Ördek	Өрдек	اؤردك
21	P p	П п	پ پ پ	Pamyk	Памык	پاميق

22	R r	Р р	ر ر	Radio	Радио	راديو
23	S s	С с	س س سس	Sary	Сары	سارى
24	Ş ş	Ш ш	ش ش ش	Şemşat	Шемшат	شمشات
25	T t	Т т	ت ت	Tuty	Туту	توتى
26	U u	У у	اوو	Uly	Ули	اولى
27	Ü ü	Ү ү	اوو	Üzüm	Үзүм	اوزوم
28	W w	В в	وو	Watan	Ватан	واطان
29	Y y	Ы ы	ائى	Yz	Ыз	ائز
30	Ý ý	Й й	ى يى	Ýelek	Йелек	يله ك
31	Z z	З з	زز	Zöhre	Зөһре	زؤهره
		Ю ю	يو		Юваш	يوواش
		Я я	يا		Ялкап	يالقاپ
		Ё ё	يُو		Ёл	يول
		Ъ ъ			Дүнъе	

Aagaran= düýe çalyň ýüzüne galýan köpük, ýagly gatyk
Aagaş= 63 ýaşa/pygamber/ ýetilende berilýän sadaka (Aak aş)
Aagym= otalan mahaly süri bir ugra gitmän, iki gapdala ýaanap
ýuwaş-ýuwaş otlap gitmek.
Aak baş= maýdaja gülli, gawaça boýly ot.
Aak erkeli= Igdir taýpasynyň bir bölegi.
Aak gamyşly= Tatarlyň bir urugy.
Aak gorgan= aak köşük.
Aak maňyz= tejribesiz adam.
Ääk= kelläniň süňklerini sepelsýän, süýr depedäki ýumşak ýer.
Äägi açylmak.
Aakja maazy= kiçi tikenli ot.
Aakjaly= Gojuklaryň bir bölegi.
Aaklaň= üsti gögermeýän çäge depesi (Aak alaň)
Aaklyk= kesana, töleg.
Aal= goňur, gyzymtyl reňk.
Aala bahar= Baharyň başlangyjy.
Aala çaly= gyzyl şeker garylan ýag.
Aala daňdan= Daň atmazdan öň.
Aala garaňky= aala gowurdak, garaňky däl, ýagty hem däl.
میش
Aala gowşak= gaty ynanjaň, türkäne.
Aala ýaz= Şowhun, şatlyk.
Aala= aak-aala bolmak keseli, iýji kesele meňzeş deri keseli.
Aala= Etrek bilen Jebeliň aralygynda ýer-ýurt ady. (Gürgen= Etrek bilen ilerki dagyň aralygy. Etrek=Gürgen bilen ala ýurduň arasy. Jebel=Ala bilen Balkanyň arasy. Balkan= Jebel bilen Garabogaz aralygy)
Aalaja güzen= porsy güzen, ala reňkli pişikden kiiçiräk haýwan.
Aawlak= awuň bol ýeri, şikärgäh.
Aaýlak= deňziň gura ýere girýän ýeri.
Aaýlak= giýň ýer, tegelek meýdan, syýrgyn

AAZYRGAN AÇ GALAR.

Abaý=Gahar, gazap

ADAM ALASY IÇINDE, HAÝWAN ALASY DAŞYNDÄ.

Ady ýaman= arpa-bugdaý arasynda gögeerýänhaşal ot
Ag

Aga= uly dogan, baýar

Agaýana= öz erkine, baýarlyk, gaýgysyz gezmek

Aglamyşlamak= sorkuldamak, hamsykmak, Kemşerip
aglamjyramak, bogazyň dolup aglamjyramak.

Agyrlaş= ýuwaş bilen sorkuldamak, larsyldyly saldamak,
syzlamak.

Agyzdyryk= atyň agzyna salynýan we uýana berkidilýän halkaly
لجام، لجامdemir.

Agyzlandy= emjek emmegi, damak iýmegi öwrendi

مزه، مژهAgyzy бүрүшдирýän=

Ahala= galyndy, dökünci, aşgal

Akaaba= Kesilmäni akyp duran suw, akar ugry, arna.

زردہ زخمAkar baaş= ele, ýüze, aýaga çykýan suwly baaş.

Akyndy= azajyk sabyn suwy.

Alaç= insiz dokalýan mata.

Alak= owlakdan uly, çebişden kiçi 6 aý bilen 1 ýyl aralygy geçi.

Alaka= uly syçan.

Alangyrt= uly syçana meňzeş haýwan.

Alaş= Tohum at bilen ýönekeý baýtaldan emele gelen we ýük
çekýän ulag.

Aljy gurt= aldajy, alyp, ýolup barýan.

Aňk= uly ala guş, gymyldaman durýan deňiz guşy.

Aňkamak= porsamak

Aňňalan= çaşan, ugruny ýitiren.

Anofil=üşdüp gyzdyрма, malaria keseleni ýaýradýan çybyn.

Aňryujy= bolar ýaly bolsa, ýagdaý bolsa.

Aňşyrmak= saýgarmak, aýyl-saýyl etmek.

Aňsyz zady bar ýaly= gymmat baharly zady bar ýaly.

Aňtaýjy= yzarlaýan, zzyňda gezýän.

Aňyr baş= baryp ýatan, iň...

Aňzak= gurak sowuk. (Gyşyň aňzagy, tomsuň jowzasy)

Apandis= kör içege

ÄR DOGAN ÝERNI KÜYSÄR, IT DOÝAN ÝERNI.

Ardana= iki ýaşar tana

Argyn= oğlan, perzent

Argyn= oğlanlanlaryň oýnaýan togalak şary

Arkaç= taşa, goýnuň ýatagy, aagyl

Arkalamak= at, alaşanyň keçesini/örtgüsini ýerleşdirmek

Arlyk=çaganyň temizlik matasy (arylyk)

Arna= akyp duran suw, çay, akar

Arpagan= arpa meňzeş, başy gylçykly çöl oty

Arşyn= 71 cm

Arwana= inen, urkaçy düýe

Ary= ýasy, iki adamlyk iri dişli pyçgy

Aryk= ýaap, arna, çay

Aryş= arabanyň iki goly

Aş= deri eýelenýän gatykly zat

AŞYK KAKSYN, DUWZUM URSYN.

AŞYK OÝUNLARY= çuwme, dikme, çirtme, çirti, gonan aldyr, gona saldyr, hyžžäýyt, topbaz oýny.

AŞYKLYK GÖRK ISLEMEZ, UWKY ÝASSYK.

Aşyr aý= Moherrem. Meret aý= Şaaban. Baýram aýy=Şawwal.

Gurban aý=Zihejje

أخوندك At bakar= uzyn aýakly ýaşyk möjek.

At basan= iki ýaşan uykajy kürre

AT BOLMASA ÝOL BOLMAZ, DIL BOLMASA IL BOLMAZ.

AT DAKAN ALJYRAR, IKI GÖZI KÖRJÜRÄR.

Atagyz= çüý çykarýan abzal

Atarman= edermen, batyr

Atmalja= Taňsykdan oýny, ogalnjyklaryň oýnaýany.

ATYŇ ATASY, ÝIGIDIŇ ENESI.

AW GANLY BOLSUN!

Awara= ykmanda, sergezdän

Awarra gitmek=kowulmak

أبياز صحرايى Äwije= awunjak gyzył güllüje awuja düz oty.

Awmaç= ýaga dogralan gyzyň çörek.

Awrançak= port, awranyp barýan

Aý nagyş= Tamyň depesine/bamyna benkeden salynýan nagyş.

Aýak orny= aýal balagynyň nagşy.

Aýakçy= kiçijek çybyn, gandala, sümsün.

AÝAKDA BOLANDAN AGYZDA BOL.

Aýaklandyrmak= ýol ýörümäni öwretmek.

Aýbaşy= aýallaryň her aý bir gezek bolýan bil açylmasy, namazi görünmegi.

Aýbuka= ýelkenli nawuň gurugyndaky duşak.

AÝDAN ARY, GÜNDEŇ DURY.

Aýgyr= Esrik/esrek.

Aýgyr= Gylýalyň, eşegiň erkegi.

Aýlaw= 1. At çapgy ýer. 2.haýat, germew, aáýmança, irgenek.

Aýrak= dag keyigi, geçisi.

Aýry= iki örküçli maýa, bugra.

Aýtym= elin aýasy

أخرسAýy=

Aýyň= guýy, laary başynda gawa/bedräniň ýüpüni daňylýan dikli agaç.

Babadaş= Daşkyrak garyndaş, ata-babalary bir bolan adamlar.

Bäbenek= Gözüň göreji bilen birigen almasy, özeni.

ماهی گوشBalyk gulak= çañňalak.

Balyk= ak balyk, çontaly, kepir, siýla, çapak, tirana, bekre, doky, ürgenç, kepirçekge, ýaýyn, takgaz, lakga

Bam azza= Jaýyň bamy üçin ulanylýan berk agaç.

Barga= suwuň ýapaşak, örküçlenip akýan ýeri, şaglawuk.

بوزبلىنگBarys= alaja gaplaň,

Baş ýuwluk= aýallaryň saçyny ýuwmak üçin ulanylýan gatyga diýilýär.

Basaga= gäminiň ýanaýan ýeri, duralga, iskele

Baýjy= giýç dogan guzy, 3-4 aýlyk.

Baýry= çemsiz wagt ýetene dogan guzy, baýjy.

Bedene= torgaýdan uly, boz reňkli saýraýan guş.

Bendil= ýüňden işilýän we gämini labyra daňmak üçin ulanylýan ýogyn tanap.

Bewen= balyklaryň ýel/hawa haltasy

Bez beltek= toklytaý maşgalasyndan, wagtlaýyn uçup geçýän aw guşy.
Bildir= öten ýyl
Böke= 1.pälwan, 2. Ýelkenli naawyň/gäminiň düşegi.
Bökene= ýaz aýlarynda sygyrlara ýapyşýan möjek.
Bootlamak= Düýe köşek bootlady/dogurdy.
Bosmak= çozmak, dopulmak, hüjüm.
Bozagan= çölde bitýän ysly ot.
Buga basar= üç ýaşyndaky tüwe, sygyr.
Bugurçy= ýaňy işe ýaran, torumdan uly, üç ýaşar düýe.
Bujak= künjek, meşgiň suw alynýan bir gyrasy, bujagy.
Burjy= gysyň sowuk aýlarynda, gijeler daşyň, otuň üstüne düşýän garjagaz.
Bury= aýallaryň çaga dogurmazdan ozal çekýän agyrsy, burusy tutmak.
Buýra= burum-burum, tawtar saç.
Buýra= suwda bitýan uzyn baldakly gamyş gargy.
Büzenek= ýapyşgan, tekenli ot.
Byzmyk= hamyry ýuwka ýaýyp ýaga bişirilýän possuk çörek.
Çaal= berk däl, syk däl... göreşde çaal boldy, çala.
Çaarlak= gür ýelekli, gysga aýakly, suwda ýüzýän guş.
Çagarryk= agaç öýüň tüýnükleriniň içindäki atanaklaýyn goýulýan agaçlar.
Çagarryk= arabanyň tigirleriniň ortasyna berkidilýän agaçlar.
Çagat= dagyň daaşlyk etegi.
ÇAGYRLAN ÝERE ERINME, ÇAGYRYLMADUK ÝERDE GÖRÜNME.
Çak duşmak= , ýüzbe-ýüz gabat gelmek, garşy gelmek.
Çakja= gan alynýan şah.
Çakyryk= togdury ýaly kiçiräk aw guşy.
Çakya= källäň sorkuldäp agyrmasy.
Çalja= küle reňk, çaljarmak.
Çalmak= urmak, gulagaýyna çaldy.
Çamyryk= içi otly ýaýraň ýatan suw.
Çatal= iki deräniň çatryk ýeri.
Çatalba= iki aýagyň birleşýän ýeri.

Çaty= bir zady asmak üçin, üç sany diregi bir-birine baglap goýmak.

Çaýkak ýumurtga= bozulan, pislennen ýumurtga.

Çebiş= 6 aýdan geçen geçiň çagasy.

Çekene= aýry-aýry adamyň birdir-ikidir awlak-dowarynyň toplanyp bakylýan sürüsi.

Çekrenek= sandyrawuk sesli, mälemek (geçi hakda)

Çemmer= Howduň berk durmagy üçin, düýäniň garnynypň aşagyndan çekip daňlýän ýüp/golaň.

Çerkez= gumda bitýän ösümlük.

Çetik= bellik üçin jüýjeleriň aýagyna dakylýan ýüpjagaz.

Çigrimek= 1. ýaym gyzmak (suw) 2. Howa çigridi= howa sowap ugrady.

Çökenek= gaýnadylan mesgäniň düýbünde galan aýran.

Çokuk= tokly gyrkykanda arlarynda goýulýan birazjyk tüý. (ekin çokul-çokul gögeripdir, bölek bölek bitmek)

Çokul= gyzlaryň kelleleriniň ýeňsesinde goýýan çugdam saçy.

مخچهÇuwda= beýniň arakasyndaky ýumruk ýaly zat=

Daaglamak= gawurmak, ýaga bişirmek.

Dag geçisi= aýrak, maral

Dag horazy= sülgün.

DAGDAN ARKASY BOLANYŇ DAŞDAN ÝÜREGI BOLAR.

Dagdan= agaçdan ýasalýan we gelin-gyzlaryň yrym üçin dakynan bezegi.

Dalnamak= at dakmak, halamazlyk

Daraklyk= Daabanyň üzeňneliginden barmaklara çenli bolan bölek.

Degeri= bahasy, bu näçä degýär= bahasy näçe?

Degsin etmek= Öliniň alnyna barmak üçin sadaka berip degsin etmek.

Delmertmek= agzyna suw çalmak.

Dem-düýt ýok= Dem alman ýatan.

Demikmek

ستاره جدیDemirgazyk ýyldyzy=

Demrew= Deri keseli

Dik düşdi= böwet berýän, düşümsiz.

Dog= heniz guzlamadyk geçi, bir bilen iki ýas aralygyndaky geçi
Döl= gawun, garpyz ş.m ösümlükleriň düwüp, berýän hasyl önümi.
Dolanoglan= kakalar (dädäniň dädesi) dogan bolanlar.

Dölüş= üç ýaşar urkaçy düýe.

DOŇUZ KOWSA INIŞE, DÜÝE KOWSA KÖTELE.

Doolukmak= bir zada gynanyp ýüregiň doolmak.

Döwşemek= ýaadap haşlamak, tiz-tiz dem almak.

Duwk= bir ýaşyndan geçen geçiň çagasy.

Düýe boýun= ýoluň aşagyndan edilýän suw güzeri.

Düýe ýürekli= iýi gara, ar alyjy

Dyýz çaanak= dyýyň üstündäki togalak süňk.

Edermen= dogumly, batyr, gaýratly.

Edrenç= eýmenji, aýylganç, gorkunç.

Egdirmek= egreltmek, бүkdürmek.

بازو Egin= çigin, gol,

Egin= goluň kürek bilen seplesýän ýerinden boýna çenli bolan
gysga aralyk, geriş, omuz

Ekeji= Ejeke, äriň uly aýal dogany, dädäň aýal dogany. Baldyz=äriň
kiçi aýal dogany.

Ekeji= uly aýal dogan. Uýa=kiçi aýal dogan.

Ekejilemek= öwürmek, arassalamak.

EKEN ORAR, GAZAN DÜŞER.

Ekilmek= yzgara palçyk diwarlar ekilýär.

Elem-tas= aljyrap, aldyraap, çaşyp ýörmek.

Eli gutumsyz= gysganç.

Elkin= aýry başgalykda ýaşamak, ýeke, özbaşdak gün geçirmek,
öýsüz yýklap ýörmek.

Elleşdirmek= gelin, ýigidi toýda elleşdirmek.

Elleşmek= kömekleşmek, el bermek, ýaraşmak

Elli bizar= baryp ýatan bizar, gereksiz.

Elti eje= ahunyň aýalyna ýüzlenilýän söz.

Em ýaly= gadyrly tutmak.

Emendirmek= bir zada gyzyklandyrmak, höweslendirmek.

Emgek= kesel, syrkawlyk, ruhy kesel

Emişmek= tana sygyr bilen emişdi.

Emizganmak= irkilmek

Em-ýom= doga, derman, emçi=tebip
Emzik= keçä salynýan nagyş, ümzük.
Eňagyt= tirsege daýanyp uzanmak.
Epemek= düýäniň burnunyň gapdalyndaky gaýýş.
Erek= goýnuň guýruksyz topary
Erime= otur, erinmek=ýaltanmak.
Erjel= galajaň, gaýduwsyz.
Erkeç= erkek goýun.
Erlengeç= alty aýakly, gapdal ýöreýan, suwda ýaşaýan haýwan, eşek aňňyrdy.
Ermek= gowşak, keyeň, zordan.
Erre= kelpen, samsyk.
خرچنگ، سرطانEşek aňňyrdy= kanser,
Eşek kömelek= zäherli kömelek.
Eşek-arka= jaý gulanda tamyň üstünde oturdylýan agaçlar, geçit köprüň üsti.

ESEN TANYŞ.

Eşen= mal guzlanda, çaga bolanda düşýän ýuwka et baardasy.
Esewan= göz-gulak bolmak, aañ etmek.
Ezenek= geýmiň ýakasy. Ezenegi aagan= ýakasy kirli.
Gäb= deňizde guşlary awlamak üçin, bir öli guşy suwda garantgy edip goýmak, şol garantga gäb diýilýär.
Gajar= maslyk iýýän guş.
Gajymak= bizar bolmak.
Galtga= Aw toruna dakylýan ýeňil agaç we ş.m
Gamak= guwry galkan.
Ganjyga= eýeriň ardyna бүkdүrgini berkitmek üçin ýörite edilen ýüp, ganjyga bag.
Gapşyrmak= kyn ýagdaý döretmek. “gapşyryp oturma, bir zady bolar..”
Gapyrjak= guty, ýäşik.

Gawun görnüşleri= garry gyz, sary tegelek, peýenneki, çärjew, aýy gaawuk, gök gürbi, germe, Etrek gaawuny.

Gawuz= doly däl.

Gaýşak= arkasy köwki adam.

Gaýsar= azajyk ot bilen çörek bişirmek. Çöregim gaýsar bişdi.

GIT TAABAGYM, GEL TAABAGYM, GELMESŇ DÖWÜL TAABAGYM.

Göhert= arwanadan dogan erkek düýe (göperdi)

Göhert= inerden gaaýan, arwanadan bolan erkek düýe.

Golçor= ösümlikleriň gapdalyndan çykýan, päsgel beriji puwdak.

Gonak= myhman.

Gonalga= Uçýanlaryň gonýan ýeri, airoport.

Göök baaş= aýala ýanaşmaktan döreyän kesel, siflis.

Göök bogma= dynygysyz üsgürdýän kesel.

Goom= güýçli ýel sebäpli derýada/deňizde döreyän uly tolkun

Gor atmak. Kert gumuň, gaýaň agyp süýşmegi

Gor= agaranly düýe çalyň küýzedäki galyndysy, gönezligi, maýasy.

Gor= dokma ýüpleriň reňkleriň gazan düýbündäki naardanly maaýasy.

Göresi gelmek= diýdaryna zar bolmak.

Gorra= aýaklary ak at.

Goýun atlary (ýaş saýy)= körpe, guzu, barga, tokly, işsek, öweç, maň, maňramaz, mälemez, garry goýun.

Göz gypmak= göz gyrypamak

Gözgi= aayna.

Gözleşmek= ýoluna bakyp durmak.

Gudrymak= ýuwaşymak.

Gulan= düz eşegi.

Gulanlamak= taý guzlamak.

Guma= nikaly gyrnakdan dogan oylan.

GÜN GULAKDY= ŞAFAKDAN ÖŇ.

Gunt= çenden aşa agyr.

Gürgen boýly= ýaka türkmenler, gürgen akarynyň boýunda ýaşaýanlar.

Gurt ýagyn= doly, az wagt ýagýan ýagyn iri ýagys

Gutumsyz= gysganç, eli bereketsiz.

Guýaz= ýetinjek, jaahyl ýigit.

Gyçyn= deňizde günbatardan ösýän ýel.

GYLYÇ GEREK, GAÝRAT GEREK, BOLMASA GAÝRAT GEREK.

Gysrak= urkaçy kürre

Hämşek= Kesel, kozaz.

Hamut= araba goşulýan malyň boýnuna dakylýan abzal.
Haňlamak= boş galan zadyň güwgülli sesi, öý haňkaryp galdy.
Hawur= gaýygyň küregi, hawur bilen çap çekdi.
Hebik= agaçdan ýasalan duzak.
Hekek= gorkak.
Heşdek= 1. Iki örküçli erkek düýe, bugra. 2. Semiz adam.
Heýwere= has. Heýwere gawy, örän oňat.
Holkum= Holcum/sulhum almady= begenmedim.
Hüllet= Sere, bir garyşdan ýesgeräk.
Hyrawa= Ekin orlandan soň, gelen ýyl дәne sepmezden özi gögerip çykýan ekin.
Hyryş= urşda güýç synanşmaga islenýän adam.
اوبى Iç geçme keseli= kolera/ holera/
باد فتنق Içi düşen= fetik.

IKI ÜZÜP, BIR ÝALMAMAK.

Ilçer gara= gap-gara
Ilen-çalan= daşrak garyndaş
Ilen-çalan= garyndaşlar.
Imi-sala= parahatçylyk
Iner= bugranyň döli.
Inji= urbalyk, serpaý, halat
Iňrik= ir agşam
Işmek= ýüp işmek, taw bermek.
Işşek= iki ýaşyndaky goýun.
It tirsek= göz gabagyň gyrasyna dömüp çykýan agyrly dürtenek.
It üzüm= suwuň ýakalarynda ösýän gara çökene meňzeş.

ITIŇ ART AÝAGYNDAN SUW BERMEK= HORLAMAK.

Iýek= peçniň, gämileriň tüsse çykýan ýeri, turba
Iýglemek= kesel sebäpli gaty horlanmak.
Iýn= çür, ýaýraňlyk, keselik.
Iýnek= erkeklik mäzi, taşşak.
Jahyl= ýigit
Jäjek= mama keseli, ýüze göze dömüp çykýan iriňli baş.
Jerreltme keseli= mal-garada/goýunda bolýan kesel.
Jöwenek= doňup ýagýan buwz дәneleri.
Jürnük= suw akýan ýer, çäýnekde.

Juwana= iki ýaşar öküzçe
Juwaz= künji we ş.m däneleri sykyp, ýag çykarýan abzal.
Jylawaz= deňizden ösýän ýel.
Jyzmyk= köwşün içinden geýilýän ökjesiz, yuwkajyk hem ýumşak aýakgap
Kakgyn= tutgaý, garaguş keseli.
Kaňkyramak= täwsiremek, gaty suwsamak.
Kärderi= inerden gaaýan, arwanadan bolan inen düýe.
Kesana= işletmek üçin hakyna tutma adam.
Keseboý= yük çekýän uly ýelkenli naaw.
Keştiň çekmek= bir adamy/zady halamak.
Ketew= bir hili at keseli, at hassalygy.
Kuşgun= düýäniň gurugynyň aşagyndan geçirilýän ýüp.
Kütgürmek= arakesme bermek.
Kütgürmek= säginmek.
Kyýamatlyk dogan= düýşde ölümden gutanan adam bilen okalýan doganlyk
Laabyr= leňner, gämini saklamak üçin suwa atylýan çañňak demir.
Lakaşa= saandan şykan, köne.
Lakga= süýji suwda ýaşayan ýasy kelleli uly agyzly, uly balyk, ýáýyn.
Lap= güýçlendiriji ses, lap daş, has uzak.
Legzan= ýáýnap, çyrpynyp ýörmek, işsiz boş bikar.
Low ýyly= balyk ýyly.
Maň= dört ýaşly goýun.
Maňramaz= baş ýaşly goýun.
Maýa= Arwanadan dogan, inen.
Mele= sarymytl reňk.
MEŇKI BITSIN, SEŇKI ÝITSIN.
Müýn= utanç, ýazyk
Nawur= ekin suwarmak üçin daşyna gum aýlap gurulýan uly suw howdan.
Naýça açyldy= gunça açyldy
Ogşuk= iki ýaşyndaky düýe.
Ogşuk= iki ýaşyndaky erkek/urkaçy düýe.
Ojak baş= Ojagyň gapdaly üçin dokalan ýörite haly/keçe.

Ojal= ýer sürlende azalyň zynda galýan kiçijek ýap, zoolak.

Okdarylmak= hüjüm etmek, topulmak.

دره / النگ / النگ Öleň= gök otly suwly meýdan. Parsça

ÖLI DEGSINSIZ BOLMAZ, DIRI HÖDÜRSIZ.

Oltaň= köwşüň aşagyna ýamalyan gaýyş.

Olum= Suwly ýabyň geçmek için ýalpak we mal suwa ýakylýan ýeri, güzer geçelge.

Omaça= gol/buduň süňküniň bir bölegi.

Omça= agajyň ýogyn, gaty ýeri.

Ompa= baş aşak bolmak.

استاره پروین Ömürbaky ýyldyz= bata ýyldyz,

Omzymak= öňe tarap süýşmek.

Oňalmak= tertip-düzgüne girmek, adam bolmak.

Oňurga= boýundan tä guýruga çenli gapyrga süňkleriň berkşen ýeri.

Oral= ýaşy geçişen, ýaşy bir çene baran, gartaşan.

Örç almak= barha güýjemek, tijenmek

Ör-gökden gelmek= elem-tas bolmak, bir bada haýran galmak

Örgün= keseliň bütin endama ýaýramagy, ýokaşmak, ýoň bolmak.

Örük öý= gelin alnanda dikilýän öý.

Örüzmek= mal-garany, otlamaga ibermek

Ötä= aç-suwsyz

Owlak= 6 aýa ýetmedik geçin, keýgiň çagasy.

ÖYDE BOLSA ÝAGYM OGLUM, DÜZE GITSE GAÝGYM OGLUM!

Öýek= balygyň garyn tarapy

Oýlak= pesejik, çukur ýer.

Oýluk= keçeden dikilýän ýeňsiz geým, çopan ýapynjasy.

Öýsün= awçylaryň deňiz kenarynda gargy-gamyşdan edýän buky jaýlary

ÖZ ARRYGNY HAR EDEN, KIŞI ARRYGYNA ZAR BOLAR

Özan= agajyň gaty iç bölegi

Özli uwn= gawy sort, hamyry sakýç ýaly bolýan uwn

Palan= gaňna deregine, keçeden edilip, eşegiň arkasyna goýulýan we üstünde oturylýan zat.

Parhaw= kümme, ammar, däne jaýy

سوسمار Paşlak= paatmajyk,

Patlak= kiçijik garpyz.

Petek= tamyň otaglarynyň bamyna, gapyrga agaçlaryň aşagyndan çüýlenýän bölek tagta/gamyş.

Petne= gapyň/penjirän iki taýyny sepleşdirýäb demir zat.

Saaly gowşak= ynamsyz, ynamsyz, gorkak.

Saaýman= ölen adama pata bermek üçin dikilýän uly çadyr.

Säbik= 1.balyk tutulýan tor. 2. Aýagy çolak, şaltak.

Sak= işine puhta, hüşgärlik bilen gözeçilik edýän. 2. Sak it.

Sälik= halta görnüşli balyk tutulýan uly tor.

Samaçow= öküziň boýnturuk agajynyň iki gapdalyna haamyt hökmünde sokulýan ýarym gez ýaly kelte agaçjyk.

Sämimek= ýeliň ýuwaşjadan ösmegi. Säm

Sargan= awuz süýdünden bişirliip taýýarlanýan gaýmaga meňzeş, ýüp ýaly edip, tärimden asyp goýýarlar, käte bir bölek kesip alyp iýýärler.

Sargy= inçejik ýüp, kise daňylýar.

Sarly= etli, mäkäm, gaýym.

Sary= çydamly, berk, gaýym.

Saýyrdyň= saýlama, iri, göze görnükli

Selçeň= daagynyk, çaşgalaň

SERPIGI DARAYDAN, GAPYSY GALAYDAN.

Seteň= ylgamak.

سڭيلزSiňir= eliň arkasynda togalak düwürtik,

SÖYMÄGE DEŇ OGUL, SÖYENMÄGE KEM OGUL

Şumjarmak= sessiz aglamjyramak

Suw soýukly= mohhapbete susan.

Süýtdeş dogan= enesi bir, atasy başga bolan.

Symyş däl= tedrim, ekilmedik ýer.

Symyş= bugdaý ekilýän ýer.

Syňar= täk, jübüt däl.

Syňar= täk, jübüt däl.

Synjaw= kesel sebäpli köp ýatyp, iglän adam.

Syňrak= goşa toýnakly haýwanlaryň toýnaklarynyň arasy.

Syrkyn= gar gatyşykly ösýän ýel.

Syýrgyn= syrraş, bir hatar oturan öýler. Annalar şu syýrgynda oturýarlar.

Taal= söwüt agajy.
 Tagarçyk= goýnuň guradylan derisi, gap ýerine ulanylýar/tagara.
 Tagarjyk= erkek düýäniň agzyndan çykýan halta ýaly böwen.
 Takgaz= ýagly balyk.
 Talkyn= ýörite aýdylýan aýdym, aýratyn goşgy.
 Tamdyr taw= tamdyra atylýan peşmek, çöp/odun, tamdyr göýbär.
 Tamdyryň körügi= howa almak üçin tamdyrdaky deşikler.
 Taraz= akaryň bir şahasy.
 Tarlaň= aw guşy
 Tarp ýapar= agaç öýleriň keçeden edilen gappysy.
 Tasamak= Ürküp, aýak aldygyndan gaçmak.
 Tassam/tasdam= golaý, ýakyn. Tassam gelyärdi.
 Taý, gunan= iki ýaşar kürre
 Taý= baýtalyň ýaşajyk gunany, bir ýaşa çenli taýçanak.
 Taýak salym= zyňylan taýak ýetinçä salym.
 Taýhar= eşegiň kürresi.
 Taýtak= çaşgyn, gaýgyly, aldyran.
 Tazykdyrmak= ürküzmek, gaçyrmak.
Teke, geçi, awlak, daalak, erek (guýruksyz goýun), çüri (gulagy kiçi)
 Teken= bir hili at ýortuşy.
 Temek= burun.
 Tenimek= yssyda endamy tenidi.
 Timaç= geçiniň eýlenen derisi.
 Togdary= gaz toparyndan bolan ulukan aw guşy.
 Toklutaý= Çölde ýaşayýan uly aw guşy.
 Tokly= bir ýaşyny dolduran guzy.
 Toorum= alty aý, bir ýyl aralygyndaky düýe.
 Töp= galyndy, çäýiň/almanyň töpi.
 Topalak= suwly ýerde bitýän haşal ot.
 Topby= aýallaryň alyn daňysy, hasaba.
 Torç= balygyň arka süňki.
 Törre= oňurganyň iň aşaky süňki.
 Tosun= iş görmedik, işe bişmedik.
 Toza= bugdaý/arpanyň başy.
 Tozga= güllerin hanasyndaky tozlar.

Tünek= öy, ýaşayyş jaý. Tüýnük.
Tüwe= üç ýaşar sygyr, gulajyn, göle.
Tuwg= düýäniň gurugynyň ýüňi.
Üç ýyldyz= ülkeriň zyzndan dogýan üç sany syraş ýyldyz.
Üçek= tamyň bamy, ýokary üsti
Uçgun= oduň howri bilen ýokary galýan ot bölekleri.
Uçuklamak= Syrkawlamak, gorkmak sebäpli agzyň töwereginde
çykýan düwürçekler.
Ugraş= käýinç, söwgünç
Ujun= boýunturygyň aşagynda goýulýan gat-gat keçe.
Üle= gurban kesilen haýwana paý bolmak, tana 7 adam arasynda
bölünýär.
Ulgam= Beýiklikleriň we peslikleriň ulaşan, utgaşyp gidýän ýeri.
Ülker= birnäçe toplum ýyldyzlar. 13 mordad/4 awgust aýynda
gündogardan dogýar.

ULUSYN SYLAŇ BAÝ BOLAR, KIÇISIN SYLAN BEG BOLAR.

Üme= Ýüň daralanda birek-birege gezekleşip kömekleşmek.
Umga= dag keyginiň goçusy.
Ümüz= mal-garanyň ýüzüne ýapyşan tot-gum
Urfak= tozap ýatan çäge
Ürgenç= eti gylçyksyz, inçe uzyn gyzylt balyk.
Usly= akylly, edepli
Uwja= oňurga süňküň gapyrgadan aşaky bölegi.
Uwjuk= tüwiniň ownuk däneleri.
Uwkym garyşdy= uwkym gaçdy.
Üwtük= pamygyň, ýüňüň owuntasy, sümek
Uwzuk= ökje/daban aşagynyň gyýym-gyýym ýarylmagy
Uýluk= aýagyň çatalba bilen dyz aralygy.
Warsaky= dereksiz boş gürrüň.
Wejera= ýalançy, ugursyz, gaýza.
Ýaaşyt= ýaşlary deň, ýaşdaş.
Ýabygoorly= gawşak, ynam ýok, onuň bu sözi ýabygorly.
Ýagtygözin= garaňky gatyşmanka.
Ýalça= deňiz kenaryndaky peslik ýer (Deňziň suwy ýalça agdy)
Ýaman= düýäniň hamynyň ýuwka ýerleriniň çişme keseli.

ÝAMYZ DERINIŇ SARY BOLMAZ.

Ýamyz= satyndaky deri.

Ýapagy= bir ýaşar kürre

Ýawar= orak mahaly gezekleşip, kömekleşmek

ÝEDIGENIM ÝEDI ÝYLDYZ, IŇ ÇETINDÄKI BIR ÝYLDYZ.

Ýeke gapan= erkek, ýyrtyjy ýabany doňuz.

ÝELÄMIZDEN OT SAWURDY= PÄSGEL BERDI.

Ýemzi= gasyga çykýan gyllar.

Ygal= gar, ýagyş, ýere düşýän çyg.

Yk= ugur, ýol ugry

Ymgyr= çenden aşa, çäksiz, ýaýbaň, ummasyz.

ÝOLUŇ AK, ÝOLDAŞYN HAK BOLSUN!

Ýonat= oňurganyň eti.

Ýoowlamak= kemsitmek, dodak çöwürmek.

Ýor= guzusy ölen goýun.

Yryklamak= Oglan bir zatdan gorkanda, gorkusyny kowmak üçin edilýän ämäl.

Yryndy= ýüň dalaralndan we agç ýonulandan soň galan ownuk, maýda zatlar.

Ysytma= gyzdyрма

Ýüzgençe= suw guşy.

ÝÜZI GÖRDÜŇ, ÝÜREGI GÖRDÜŇ.

Ýyl aşa=bir ýyl üstnden geçirip.

Ýyl aşan= üstünden bir ýyl geçen.

Ýylgyrawuk= ýylgyr-ýylgyr etmek.

Ýylgy berseň aýdaýyn= matalyň jogabyny aýtmak üçin ulanylýan söz.

Yzgyamak= howanyň gaýlamagy, sawamagy.

Yzgytsyz= rehimsiz, hyýrsyz, gaharjaň.

Yzy ýarasyn= merhumyň galanlaryna edilýän dileg.

Yzyny saýgarmak= bir işiň soňuna göz ýetirmek.

منبع:

نورمحمد متقی. فرهنگ سینا. تورکمنی بفارسی. چاپ نهضت قم. ۱۳۷۱

تۆركمىنىڭ دىلى باراسىندا قوشولان قوشغولار:

شىدايى:

گۆزل يىگىرىم باش[^]

شئىله قولغا يوقوملى، سۆزلە دىم، گۆزل يىگىرىم باش،

نىچە اووازی چىكىملى، ايزلادىم، گۆزل يىگىرىم باش.

بوگون اورنونىڭ بولدى بللى، بول امانات تلىلى- پللى،

اوسدورىپ شول گونه چنلى، گىزلىدىم، گۆزل يىگىرىم باش.

[^] توركمىن اليپ- بى سى باراسىندا يازىلان بو قوشغودا، ۲۵- جارى نىڭ باردىغى آيدىليار.

آرزو ادیپ، یتہ بیلمن، گۆرنوپ دور، توتا بیلمن،
مالی دونیا ساتا بیلمن، ایزلادیم، گۆزل ییگیریم باش.
یدیسنیندین آواز چیقپ، اون ایکیسیندین تارتار چیکپ،
اوج مونگ یاشدا عۆمرونگ یاقپ، گچپردیک، گۆزل ییگیریم باش.
ماتام، مرثیه شاقاندى، یازپ گچمیش نیچه بندى،
اوقپ یاد ادیرلر شیندى، ایزلایپ، گۆزل ییگیریم باش.
شیدای دییر، باربتلر، سنینگ اوجین یاس توتارلار،
بو واقیت کم-کاس توتارلار، یترسن گۆزل ییگیریم باش.

شیدای:

سایران دیلیریم

عراپ، عجم هریرزادا قوشولدی،
سانلی دوزگون بیلن سایران دیلیریم،
کم-کم اۆزون چکیپ، یوغا داشیلدی،
ایندی دین اۆیونده حایران دیلیریم.
هیچ میله تینگ قولاغینا یوقانوق،
دوغری دیسم، زاماناما یاقانوق،
کمین یازسام، دولی مانی چیقانوق،
کنگ بولیویدیر شیندی، سایران دیلیریم.
چیستان بیلن بیر دیله گی ایچرده،
قویوپ یازسام، آندا آچیلماز پرده،

دېلىم يارالېپدېر، قالمېشام درده،
نألر سانېنگ آلدېم دوزلر دولدورېپ،
بوگون ايندى پلك سنى اولدورېپ،
شېدايى دېر، كلام، منطق ايه سى،
عاراپ دېلى بولدى سۆزلر گويه سى،
ينه- ده گلرېمېنگ هر يان دېلرېم.
اوقوو آچېپ، هر مېلته بېلدېرېپ،
قار اير آستېندا چورآن دېلرېم.
ايندى اونى هېچ كېم گلْمېز ديه سى،
دارتېشىپ دۇرت يانا سويرآن دېلرېم.

كريم قوربان نېس:

انه ديل مودادان قاچار دېيدلر...

حې، دېلم مودادان قاچار اوغوشيان!
گنگ گۆرۈپ اوتورمانگ! كآير پورصاتدا
شولام مومكېن اكن. حاوا، باغېشلانگ
ايته، بېراداره. قاشانگ اداره.
اولى مېنىسترلېك. ادېل كۆشك يآلى.

گېريان يرينگده عاجايىپ كيوسك بار-
يوز دورى كيتاپلى، قازت ژورنالى.

ايربيلن شول جآيا ساويليان هرگون.

دورلى نشيرلر بار باش ماتريكدين *Materik = قاره*

بیر گزك زه برندی كيوسكچى ورا: *Vera* *آدام آدى*
"تۆركمنجه زآت آليان... سآنليجا تۆركمن.

كآته- ده وت سن. *Vot = اينه*

ايكى يوز ايشگارينگ كؤپوسى تۆركمن.

جنتلمن، اينتله گنت. يايكاكى كيشى. *كيف*

اما شول پاپكالانگ بير توپاريندان

تۆركمنجه تاپماق قين درمانليق اوچين..."

حاوا، لنين ديلين اينترناسيونال،

دوستلوق دىلى دىيپ اوقايار اولار.

يؤنه انه نك ديلين كيمسيتيان بولسانگ-

لنين نادىپ سنينگ بيلن دوست بولار!

دؤوريميز اويتگديپ قوروليان دؤوير.

گؤرك قوشمالى يوردوميزينگ گؤركونه.

ارك قوشمالى آداملارينگ اركينه.

بودسانچ، اينام پايلامالى هر كيمه.

يؤنه ايننگ ديلين بيلميبان بولسانگ-

كيم اينانار گيبينگه؟

بیر گزك اولى ييغناقدا بولدوم

دين-عاداتا قارشى، قالينگا قارشى.

اوشوپدیرانه لر، گلینلر، قیزلار.
كلويه گوزك بيريأر ياقلانگ ناغشى.

ينغناقدارايكوم وكيلى هم بار، (رايون/بخش كمپته سى)

آخيراونگا- دا برديلرگزك.

(بيريئجى سكره تارمئلم قوجوف)

آچدى پاپكاسيئى. اوقادى اوزاق.

"كاليئم... پره ژيتوك... بروتسيا نادو!..." غالينگ، كؤنه دأبه غارشى گؤرش

كله سين قالديرمان... گپله دى قوراق...

اينگ سونگوندا بولسا، كآبير قيزلارا

آدلارنى اوقاپ، قاوشيردى بايراق:

"گيوزل" ديدى "گوزل" ديمآگه درك.

"دوندى" ديدى "دؤندى" ديمآگه درك.

داكلادا-آ دأل، اؤز آدينا دوشونمآن *چيقيش*

زنانلار بولشدى اله ك- ده- چه لك.

انه لر آنكق بولوپ قيزلارينا باقدى،

قيزى هم آنكق بولوپ سراتدى انا...

"كيم گوناكار؟" سوراغ برديم اؤزومه.

هم- م جوغاپ برديم: "اوندا- دا گونا.

منده- ده گونا بار، سنده- ده گونا!

همه- ده گونا!..."***

انه ديليم

بويلاريم بوكولدى ياد اولكك لرده،

آيرالغيئنگ درياسيئى بويلاديم.

ساغ بول، انه ديليم، باقى بويسانجيم،

سن مينگ يوره گيئى يكه قويمادينگ.

كأ سيريليپ چيقدينگ قيندان قيليچ دك،
كأ قيزيل گول بولدونگ، كأ ياشيل ياپراق.

ايكأ بؤلونينده تۆركمن توپراغى،
انه ديليم، بولدونگ بؤلونمىز توپراق.

انه ديلده يايان شاتليغيم، قوصصام،
آراچاكده بودرأپ قالاندا گۆزلىر.
آرزولارمىنگ گچيپ بيلمه ديك گونى،
تيكه نكلى سيملىرى بؤسوپدى سؤزلىر.

گولله كآر اتمه دى يوپك هنگينه،
اؤلدورمه دى قانيملارنىڭ بوغماسى،
شيدايى نىنىڭ آخمىرى- گۆزل ييگريم باش-
بولدى تۆركمن يوره كلرنىڭ تاغماسى !

قايرادان- ايلرىك، ايلردىن- قايراق،
آراچاگى بؤوسدى اركىن يل يالى.
آدام يوره گينده سؤيگى اركىندىر،
باشغا اركىنلىك يوق انه ديل يالى.

ماغتمغولنىڭ سؤزلىرىن دىنگله دىنگ،
انه ديليم، سندن منگ تامام اولى.
تنيم تابشيريلاير گون توپراغا،
يؤنه سانگا تابشيريىن روحومى.

آ.گورگنلى

گوتنبرگ- سوندى

۱- نچى يانوار ۱۹۹۸

